

T.C.

BARTIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Yaşlanma ve Yaşlılığa Dair Sosyolojik Kuramların İncelemesi

DENİZ KARA

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ ALKAN ÜSTÜN

BARTIN-2023

T.C.

**BARTIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**YAŞLANMA VE YAŞLILIĞA DAİR SOSYOLOJİK KURAMLARIN
İNCELEMESİ**

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

DENİZ KARA

BARTIN-2023

BEYANNAME

Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre Dr. Öğr. Üyesi Alkan Üstün danışmanlığında hazırlamış olduğum “Yaşlanma ve Yaşlılığa Dair Sosyolojik Kuramların İncelemesi“ başlıklı yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

29.06.2023

Deniz KARA

ÖNSÖZ

Tezin hazırlanma sürecinde her zaman yanımda olan değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Alkan Üstün başta olmak üzere değerli Doç. Dr. Berna FİLDİŞ ve Dr. Öğr. Üyesi Bahattin Cizreli hocalarımın tezimin ileri süreçte bir eser haline gelebilmesi için sundukları değerli katkılarından dolayı teşekkür ederim. Her zaman yanımda olan ve beni destekleyen değerli Kara ailesinin kıymetli üyeleri Birsen, Rıfat ve Fırat Kara'ya, İstanbul'da her zaman yanımda Zeyno'ya ayrıca teşekkürler.

DENİZ KARA

ÖZET

Yüksek Lisans Programı

Yaşlanma ve Yaşlılığa Dair Sosyolojik Kuramların İncelemesi

Deniz Kara

Bartın Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Alkan Üstün
Bartın-2023, sayfa 95

Bu çalışmada, yaşlanma ve yaşlılık olgusuna dair sosyolojik kuram ve yaklaşımlar incelenmiştir. Çalışma üç bölümden meydana gelmektedir. İlk bölümde araştırmanın konusu, önemi ve yöntemi açıklanmıştır. Yaşlanma süreci sadece biyolojik bir olgu olmaktan çok, aynı zamanda toplumsal işleyiş dinamiklerinin (ekonomik ilişkiler gibi) doğrudan etkilediği psikolojik, sosyal ve kültürel bir süreçtir. Artan yaşam beklentisi ve “toplumsal yaşlanma” olarak adlandırdığımız süreç bir dizi toplumsal değişimi (ya da değişim gerekliliğini) beraberinde getirmektedir. Bu değişimi kavrayabilmek üzerine çokça düşünülen yaşlanmak ve yaşlılık kavramlarını günümüz koşulları ile değerlendirmemiz önemlidir. Bu amaçla çalışmanın ikinci bölümü yaş ve yaşlanma kavramlarının temel olarak günümüzde nasıl ele alındığı ve diğer alt başlıklarda antik dönemden günümüze kadar çeşitli toplumların yaşlılığı ne gerekçe ile nasıl değerlendirdikleri incelenmiştir. Son olarak ikinci bölüm toplumsal yaşlanma ve yaşlılığın toplumsal inşası incelenerek bitirilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde toplumsal bir fenomen haline gelen yaşlılığa dair sosyolojik kuram ve yaklaşımlar 4 bölüme ayrılarak incelenmiştir. Kronolojik sıranın esas alındığı bu incelemede kuram ve yaklaşımların gelişimi ve yaşlılık ve yaşlanma olgusunu nasıl değerlendirdikleri incelenmiştir. Sonuç olarak öncelikle bu tez çalışması, yaşlanmanın karmaşık ve çok boyutlu bir süreç olduğunu vurgulamaktadır. Yaşlılık sürecinin kalitesini belirleyen etmenlerin sadece biyolojik faktörler olmadığı, sosyal, kültürel ve ekonomik faktörlerin de önemli bir rol oynadığı belirmektedir. Ayrıca incelenen kuram ve yaklaşımların genel olarak sosyal ve kültürel olgulardan beslendiği, ekonomik ilişkileri ifade ettiği ancak bir çözümden ziyade ekonomik ilişkilere adaptasyon üzerinden çözümlenmeler getirdiği ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, yaşlanma, teori, sosyolojik yaklaşım

ABSTRACT

Master Thesis

Review of Sociological Theories on Aging and Old Age

Deniz Kara

Bartın University
Postgraduate Education Institute
Department of Sociology

Thesis Advisor: Dr. Öğr. Üyesi Alkan Üstün
Bartın-2023, page, 95

In this study, sociological theories, and approaches to the phenomenon of aging and old age are examined. The study consists of three parts. In the first part, the subject, importance, and method of the research are explained. The aging process is not only a biological phenomenon, but also a psychological, social, and cultural process directly affected by the dynamics of social functioning (such as economic relations). Increasing life expectancy and the process we call “social ageing” bring about a series of social changes (or the necessity of change). It is important to be able to comprehend this change to evaluate the phenomena of aging and old age, which are widely thought about, in today's conditions. For this purpose, the second part of the study analyses how the concepts of age and ageing are basically handled today and how various societies have evaluated ageing from antiquity to the present day. Finally, the second part is concluded by analysing social ageing and the social construction of old age. In the third part of the study, sociological theories, and approaches to old age, which has become a social phenomenon, are examined in 4 sections. In this review, which is based on chronological order, the development of theories and approaches and how they evaluate the phenomenon of old age and aging are examined. As a result, this thesis emphasises that ageing is a complex and multidimensional process. The factors that determine the quality of the aging process are not only biological factors, but also social, cultural, and economic factors play an important role. In addition, it can be stated that the theories and approaches examined are generally fed by social and cultural phenomena, and express economic relations, but bring analyses through adaptation to economic relations rather than a solution.

Keywords: Old age, ageing, theory, sociological approach

İÇİNDEKİLER

BEYANNAME	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iiiv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
1. GİRİŞ.....	1
2. YAŞ VE YAŞLILIĞA DAİR KAVRAMSAL AÇIKLAMALAR	4
2.1 Yaş ve Yaşlanma Kavramı	4
2.1.1 Kronolojik Yaş	5
2.1.2 Biyolojik Yaş.....	10
2.1.3 Psikolojik Yaş	12
2.1.4 Sosyal Yaş	15
2.2 Geçmişten Günümüze Yaşlılık Olgusu	18
2.2.1 Antik ve Feodal Dönemde Yaşlı.....	19
2.2.1.1 Antik Dönemde Yaşlı	19
2.2.1.1 Feodal Dönemde Yaşlı.....	22
2.2.2 Modern Toplumlarda Yaşlı	26
2.3 Sosyolojik Bir Olgu Olarak Toplumsal Yaşlanma	29
2.4 Yaşlılığın Toplumsal İnşası.....	31
3 YAŞLILIĞA DAİR SOSYOLOJİK YAKLAŞIMLAR VE KURAMLAR	34
3.1 Birinci Dönem Teoriler	34
3.1.1 Eksiklik Teorisi	34
3.1.2 Yaşamdan Geri Çekilme Teorisi	35
3.1.3 Aktivite Teorisi	39
3.1.4 Süreklilik Teorisi	41
3.1.5 Rol Teorisi	43
3.1.6 Alt Kültür Teorisi	46
3.1.7 Yaş Tabakalaşması Teorisi	47
3.2 İkinci Dönem Teoriler	48
3.2.1 Modernleşme Teorisi	49
3.2.2 Çatışma Teorisi	51
3.2.3 Damgalama Teorisi	53
3.2.4 Feminist Teori	54

3.3 Üçüncü Dönem Teoriler	55
3.3.1 Psiko-sosyal Yaklaşımlar	55
3.3.2 Fenomenolojik Teori	57
3.3.3 Toplumsal Alışveriş Teorisi	58
3.3.4 Yaşam Boyu Sermaye Teorisi	60
3.4 Dördüncü Dönem Teoriler	61
3.4.1 Yaşam Yapısı Teorisi	61
3.4.2 İnsan Yaşamının Akışı Teorisi	63
3.4.3 Yaşama Uyum Sağlama Teorisi	64
3.4.4 Yaşam Seyri Teorisi	66
4.DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	68
KAYNAKÇA	71

1. GİRİŞ

Herakleitos “*Doğadaki tek gerçek değişimdir*” der. Canlı ve cansız her madde değişim içerisinde. Bu görüş, tarihe ve doğaya baktığımızda sürekli karşımıza çıkmaktadır. Küçük bir hücreden tutun devasa gezegenlere kadar her şey değişir, dönüşür, olgunlaşır ve yok olur. İnsan yaşamı da başladığı andan itibaren bu değişime tabidir. Doğumdan ölüme kadar olan yaşam serüveni birbirinden farklı etmenler ile etkileşim halinde değişir. Fakat bu noktada değişimi kavrayabilmek adına sınıflandırmalar veya kategoriler üretilmesi gerekir. Bu sınıflandırma içerisinde insan yaşamı alındığında basitçe ilk evre bebeklik, ikinci evre çocukluk, üçüncü evre ergenlik, dördüncü evre yetişkinlik ve son evre ise “*yaşlılık*” olarak ifade edilmektedir.

Yaşlanma ve yaşlılık kavramları insanlık tarihi kadar eski kavramlar olsa bile “*toplumsal yaşlanma*” özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra gündemimize giren bir kavram olmuştur. Toplumlar günümüze kadar birçok değişim süreci geçmiştir. Bu değişimde onlarca mekanizma etki etmektedir. Bu etmenler içerisinde hem doğanın hem de insanların etkileri bulunmaktadır. 19. ve 20. yüzyılda tıp alanında atılan adımlar bugünün toplumunun demografik yapısını oluşturmada kritik rolü bulunmaktadır. İnsan nüfusundaki artışla beraber yaşam süresinin uzaması doğurganlığın azalması toplumdaki yaşlı nüfusunun artmasına neden olmuş ve yaşlılığı sadece kişisel olarak deneyimlenen bir olgudan öte toplumsal bir fenomen haline getirmiştir. Genellikle 65 ve üzeri yaştaki bireyler bilimsel çalışmalarda “yaşlı” olarak kabul edilmektedir (Tuncel ve Uzun, 2019). Bu veri doğrultusunda ülkeler için bir dönem sadece gelişmiş ülkeler yaşlı nüfusa sahip olarak gözükmekteyken günümüzde gelişmekte olan ülkelerin de yaşlı nüfuslarında da ciddi bir yükseliş gözlenmektedir.

Toplumsal bir olgu olan yaşlılık şüphesiz sosyoloji için önemli bir çalışma alanıdır ve yaşlılık üzerine günümüze kadar çok sayıda sosyolojik çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu durumun sonucunda yaşlılık ve yaşlanma kavramlarına dair ortaya atılan birçok teori ve yaklaşım bulunmaktadır. Araştırmanın temel amacı öncelikle bu teori ve yaklaşımları incelemek ve tek bir kaynaktan derlemektir. Türkiye görece genç olarak nitelendirilen bir ülke olmasına karşın yaşlı nüfusu azımsanamayacak ölçekte olduğu ve yaşlı nüfus oranının da giderek arttığı bir ülkedir (TÜİK, 2022). Bu nedenle ileride toplumsal yaşlanma, yaşlılık ve yaşlanma kavramları diğer ülkeler gibi ülkemiz içinde önemli hale gelecektir. Bu

kavramların incelenmesinde yaşlılık sosyolojisi başta olmak üzere ilgili tüm disiplinler kuramlardan yararlanmaktadır. Kuramlar olgular arasındaki nedensellik ilişkisini açıklamaya çalışmaktadır. Ekonomik eşitsizlik, toplumsal cinsiyet, çıkar çatışmaları, ayrımcılık, izolasyon ve damgalama gibi yaşlı ile ilişkilendirilen kavramların açıklanması ve aralarındaki nedenselliğin araştırılması açısından kuramların incelenmesi önemlidir.

Araştırma metodu literatür taramasıdır. Literatür taraması, sadece akademik çalışmalarda değil, yenilikçi her alanda başvurulması gereken ilk adımlardan biridir (Köroğlu, 2015). Literatür taraması, araştırma probleminin sınırlarının tanımlanması, yeni araştırma konularını yakalanabilmesi ve daha önce denenmiş fakat işe yaramayan yöntemlerin elenebilmesine katkı sağlaması açısından önemlidir. Bununla birlikte gelecek çalışmaların neler olabileceğinin belirlenmesine kılavuz olmakta ve kullanılacak yöntemlere dair fikir edinmeye katkı sağlamaktadır. Literatür taramasındaki genel amaç, araştırmanın hangi bağlamda yürütüleceğini ve özellikle devam eden araştırmaları sentezleyerek hangi boşlukların doldurulması gerektiğini göstermektir. Tarama süreci ise yapılacak çalışmanın türüne göre değişebilir. Örneğin, durum tespiti amacıyla yazılmış bir inceleme makalesinin birden fazla yayını dikkate alması gerekebilir. Öte yandan, yayınlanmış araştırma makaleleri veya proje başvuruları için tavsiye mektupları nispeten az sayıda yayın içerebilir. Tarihin akışını göstermek için anlatı kronolojik olabilir veya tematik bir yaklaşım tercih edilebilir. Mevcut durum genellikle önceki araştırmalarla birlikte vurgulanır (Köroğlu, 2015). Bu araştırmada ise mevcut kuram ve yaklaşımlara dair çok çeşitli kaynaklardan yararlanılarak derleme yapılmıştır. Araştırmada taranmış olan kaynaklar sırasıyla: Bilimsel yayınlar, kitap, makale, bildiri metni, ansiklopedi maddesi, sözlükler, tezler (Tez taramaları için: ulusal tez merkezi, Base, Openthesis) kurumsal yayınlar ve politika belgeleri, kamu kurumları ve özel sektör yayınları, konuya ilişkin görsel ve işitsel çalışmalar ve üniversite kütüphanesidir.

Araştırma üç bölümden meydana gelmektedir. İlk bölümde araştırmanın konusu, önemi ve yöntemi açıklanmıştır. Araştırmanın ikinci bölümünde yaşa ve yaşlanmaya dair kavramsal açıklamalar incelenmiştir. Yaşlılık ve yaşlanmaya dair kuram ve yaklaşımları incelemeden önce bu iki kavramın günümüzde nasıl ele alındığı ya da kategorize edildiği ve tarihsel süreç içerisinde nasıl değişime uğradığını anlamak önemlidir. Bu nedenle ikinci bölümde ilk olarak yaş denilince günümüzde akla gelen biyolojik, kronolojik, psikolojik ve sosyal yaş kavramları incelenmiştir. Ardından “yaşlı” olarak ifade edilen olgunun tarihsel süreçte nasıl bir değişim geçirdiği incelenmiştir.

İkinci bölümün diğer alt başlıklarında toplumsal yaşlanma ve yaşlılığın toplumsal inşası kavramları incelenmiştir. Toplumsal yaşlanma yukarıda da ifade edildiği gibi nüfus içerisindeki yaşlı oranının artmasıdır. Bu demografik bir değişimden öte aynı zamanda sosyolojik bir olgudur. Bu olgu aynı zamanda yeni bir toplumsal dönüşümün de habercisidir. Bu bölümde bu olgu ve oluşturduğu toplumsal dönüşüm incelenmiştir. Sonraki alt başlık olan yaşlılığın toplumsal inşasında ise toplumsal yaşlanma ile başlayan dönüşüm sonucu yaşlılığın toplumsal olarak nasıl anlamlandırıldığı irdelenmiştir.

Araştırmanın üçüncü bölümü yaş ve yaşlanmaya dair kuram ve yaklaşımların incelenmesine ayrılmıştır. Bu bölümde ilgili literatürdeki kimi çalışmalarda uygulandığı üzere kronolojik bir tasnif yöntemi izlenmiştir (Kalınkara, 2016; Müftüler, 2019). Yaşlanma teorileri kronolojik sıra ile ele alınarak birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü dönem olarak incelenmiştir. Bu temada incelenmesinin temel nedeni, toplumsal yaşlanma olgusunun 20. yüzyılda araştırılmaya başlanması ile “toplumların yaşlanmasının” yine aynı dönemde gerçekleşmesidir. Bu durum yaşlılığa dair ortaya atılan kuramların geçerliliğini ve sundukları çerçeveyi etkilemiştir. Örneğin, yaşlılığa dair ilk modern kuramlardan biri olan Eksiklik kuramı 1950’lerde ortaya atılmıştır. İki dünya savaşı geçirmiş ve genç nüfusunun çoğunu kaybetmiş olan Avrupa ülkelerinde gençlik ve dinamizm gibi vurguların fazla olması bu türden teorileri de meydana getirmektedir. İkinci olarak tematik yani yaklaşımlarına göre (özellikle dördüncü dönem teorilerin) ayrılmasının sebebi ise sosyal bir olgu olan yaşlılığa dair işlevsel, yorumsamacı ve eleştirel yaklaşımların benzerliğini veya geçişkenliğini tespit edebilmektir.

2. YAŞ VE YAŞLILIĞA DAİR KAVRAMSAL AÇIKLAMALAR

Yaş, yaşlanma ve yaşlılık her ne kadar biyolojik bir olgu olarak düşünülse de üzerinde taşıdıkları toplumsal anlam yadsınamaz bir gerçektir. Geçmişten günümüze, yaşın ve yaşlılığın toplumsal anlamı sürekli olarak yeniden inşa edilmiştir. Kimi zaman yaş almak ve yaşlılık bir erdem ve bilgelik göstergesiyken kimi zaman noksanlığın alameti olarak görülmüştür. Bu açıdan bu olguların esasen neyi ifade ettiklerini anlamak önemlidir. Bu nedenle yaşlanma ve yaşlılığa dair sosyolojik kuram ve yaklaşımları ele alınmadan önce yaş ve yaşlı kavramlarının nasıl ele alındığı ve ne anlama geldikleri incelenmiştir.

En temel sosyal ve kültürel kategorilerden biri olan yaşın (Settersten ve Mayer, 1997), günümüzde toplumsal inşasını ve yaşam seyri içerisindeki rolünü anlamak insan yaşamlarının incelenmesi daha ayrıntılı analizlere ve açıklamalara doğru ilerledikçe daha karmaşık hale gelmektedir. Dolayısıyla bu bölümde öncelikle yaş ve yaşlanma kavramlarından başlayarak yaşın türleri, nasıl kategorize edildiği, yaşlılık olgusunun toplumsal olarak nasıl inşa edildiğini ve antik dönemden günümüze “yaşlı” kimliğinin ne gibi anlamlar taşıdığı incelenmiştir. Son olarak toplumsal yaşlanma ve yaşlılığın toplumsal inşası kavramları ile günümüz toplumlarındaki yaşlı olgusunun ne ifade ettiği açıklanmıştır.

2.1 Yaş ve Yaşlanma Kavramı

Yaş kavramına temel bir tanımlama yapılacak olunursa; Türk Dil Kurumu’nda (2022) yaş: “doğumdan bu yana geçen ve yıl birimi ile ölçülen zaman” olarak ifade edilmektedir. Yaşlanma kavramı ise bu sürecin tamamını tanımlamaktadır. Hatta, yaşlanma sürecinin ana rahminde başladığı belirtilmektedir (Özdemir, 2019; Tufan, 2021). Yaşlanma sürecinin en son bölümüne ise yaşlılık adı verilmektedir.

Kısaca, yaşın temel anlamına bakıldığı zaman canlı ve zaman ilişkisini ifade ettiği görülmektedir. Yaş aynı zamanda bu ilişkinin ötesinde toplumsal yaşamımızı doğrudan etkileyen bir olgudur. Eğitimden işgücü katılımına, emeklilik planlarına, devlet politikalarına ve daha fazlasında yaş her zaman belirleyici bir etkiye sahiptir. Bu etkiyi anlayabilmek adına öncelikle yaş olgusunun temel olarak nasıl kategorilere ayrıldığını incelemek gerekir.

Settersten ve Mayer (1997) sosyal bilimler yaşın üç farklı tartışma alanı içerisinde ele alınması gerektiğini ifade etmişlerdir. Birincisi, bireylerin yaşamlarının daha büyük sosyal kolektiflerin, bir bütün olarak toplumların gelişimi ve değişimiyle ve tarihin akışıyla nasıl bağlantılı olduğuna dair daha genel bir sorunla ilgilidir. İkinci olarak, bireysel gelişimin biyolojik, psikolojik ve sosyal yönlerinin etkileşimiyle ilgilidir. Üçüncüsü ise, zamanın toplumsal inşasına ilişkin canlı kalan bir tartışmayla ilgilidir. Settersten ve Mayer'e göre bu üç tartışma alanı yaşı ve yaşın yaşam seyri içerisindeki toplumsal inşasını oluşturan nedenlerdir. Riley vd.'ne (1994) göre ise yaş bireysel olarak biyo-psikolojik bir süreçtir. Bu tanımlamada yaş, sosyal rolün yanı sıra biyolojik ve psikolojik gelişim açısından önemlidir. Yaşın bu kadar farklı tanımlanması yaşı tek bir kategori içerisine alınmayacağını göstermektedir.

Zaman içerisinde değişen sosyo-kültürel faktörlerin karmaşık bileşimi yaşlılığı, yaşlılık üzerine anlayışımızı ve yaşlılığa verdiğimiz tepkileri şekillendirmiştir. Sonuç olarak yaşlanma deneyiminin doğasını anlamaya çabaladıkça, bu faktörlere daha duyarlı olmamız gerekir. Yaşlılık toplumun yarattığı yaşamın dönemlerinden sadece biridir. Bu dönemlerin sayısı ve zamanı çeşitlidir. Örneğin 20. Yüzyıldan önce yaşa dair net bir kategorik ifade bulunmamaktaydı. Geçmişte, insanlar yetişkinliğe ve onun getirdiği bağımsızlığın sorumluluklarına ve tam zamanlı işe günümüz sanayileşmiş batı toplumlarına kıyasla daha erken yaşta başlardı. Günümüzde, tüm piyasa, özellikle giyecek ve eğlence gibi sektörler büyük lde gençlere ve onların boş zamanlarına hitap etmektedir (Calasanti ve Slevin, 2001).

Günümüzde, yaş kavramı için temelde dört çeşit kategori mevcuttur. Bunlar sırasıyla;

1. Kronolojik yaş
2. Biyolojik yaş
3. Psikolojik yaş
4. Sosyal yaş

Yukarıdaki bu kategorileri incelemek yaş, yaşlanma ve yaşlılık olgularını anlamak için işlevsel bir başlangıç noktasıdır.

2.1.1 Kronolojik Yaş

Yaşın temel tanımı itibariyle akla gelen ilk yaş kategorisi şüphesiz kronolojik yaştır. Kısaca, kronolojik yaş, bir bireyin doğumundan bu yana yaşadığı yıl sayısını ifade eder ve insan gelişimini anlamada kritik bir değişkendir. Psikoloji, tıp ve eğitim dahil olmak üzere birçok alandaki araştırmacılar ve uygulayıcılar, gelişimsel ilerlemeyi ölçmek ve izlemek, bireylerin gelişimsel yörüngelerini karşılaştırmak ve farklı gelişim alanlarındaki yaşa bağlı değişiklikleri belirlemek için kronolojik yaşı kullanmaktadır. Aynı zamanda, bu yaş kategorisi insan gelişiminin bir ölçüsü olarak bazı sınırlamalara sahip olsa da çeşitli araştırma çalışmalarında yararlı ve yaygın olarak kullanılan bir değişken olmaya devam etmektedir. Özellikle sosyo-demografik değerlendirme formlarında belirlenen yaş aralığı araştırmalara göre bir değişken olarak da kabul görmektedir (Güler, 2017).

Kronolojik yaşa yönelik başlıca eleştirilerden biri, gelişimdeki bireysel farklılıkların zayıf bir göstergesi olmasıdır. Aynı yaştaki insanlar bilişsel, fiziksel ve duygusal gelişimlerinde büyük farklılıklar gösterebilir, bu da kronolojik yaşı bireysel gelişimin kesin olmayan bir ölçüsü haline getirir. Bu sınırlama, araştırmacıları yaşlanmayla ilişkili fizyolojik değişiklikleri dikkate alan biyolojik yaş gibi diğer gelişim ölçütlerini kullanmaya yöneltmiştir (Güler, 2017). Öte yandan kronolojik yaş değişkeni sosyal olarak da tek başına bir veri sunmamaktadır.

Yukarıda belirtilen kısıtlılıklarına rağmen, kronolojik yaş birçok araştırma alanında yararlı bir ölçüt olmaya devam etmektedir. Özellikle de insan gruplarındaki tipik gelişim modellerini anlamaya çalışan normatif gelişim çalışmalarında kronolojik yaştan yararlanılmaktadır (Fenson vd., 1994). Örneğin, çalışmalar dil gelişiminin tipik bir yörünge izlediğini ve belirli kilometre taşlarına tahmin edilebilir yaşlarda ulaşıldığını göstermiştir. Bu tür çalışmalar, gelişimsel kilometre taşlarını belirlemek ve gelişimdeki bireysel farklılıkları karşılaştırmak için kronolojik yaşa dayandırmaktadır.

Kronolojik yaş kategorisi yaşlanma ve yaşa bağlı hastalıklarla ilgili çalışmalarda da kritik öneme sahiptir. Araştırmacılar, kronolojik yaşın Alzheimer hastalığı gibi yaşa bağlı hastalıkların en önemli belirleyicisi olduğunu göstermişlerdir (Fratiglioni vd., 2000). Kronolojik yaş ile yaşa bağlı hastalıklar arasındaki ilişkiyi anlamak, bu koşullara yönelik etkili müdahaleler ve tedaviler geliştirmek için gereklidir. Örneğin, bilişsel eğitim yaşlı yetişkinlerde bilişsel işlevi iyileştirmektedir, ancak etkinliği bireylerin yaşına ve bilişsel durumuna bağlı olarak değişmektedir (Rebok vd., 2014).

İleri yaş çalışmalarında kullanılan kronolojik yaşı bir başka kullanım alanı da erken deneyimlerin daha sonraki gelişim üzerindeki etkilerini inceleyen gelişimsel araştırmalardır. Örneğin, araştırmacıların erken çocukluk döneminde yaşanan olumsuzlukların daha sonraki bilişsel gelişim üzerindeki etkilerini incelerken temel kıstasları kronolojik yaştır (Nelson vd., 2007).

Psikolojide kronolojik yaş, erken dönem sıkıntılarının yaşandığı yaşı belirlemek için kullanılır ve araştırmacılar erken dönem deneyimlerin uzun vadeli etkilerini anlamak için daha sonraki gelişim dönemlerini de takip ederken kronolojik yaşı referans almaktadırlar. Psikoloji çalışmalarında genellikle, erken çocukluk döneminde yaşanan sıkıntılarının beyin gelişimi, bilişsel işlev ve ruh sağlığı üzerinde kalıcı etkileri olabileceğini ve gelişim dönemlerini başlangıcı 2-5 yaş arası olarak kabul edilmektedir (McLaughlin vd., 2014). Erken dönem deneyimlerin daha sonraki gelişim üzerindeki etkilerini anlamak, sağlıklı gelişimi teşvik etmek için etkili müdahaleler ve politikalar geliştirmek açısından kritik öneme sahiptir. Bu tanımlamalarda da görüldüğü üzere özellikle psikolojide (gelişim psikolojisi) kronolojik yaş temel bir katalizör rolü oynamaktadır.

Greenfield vd. (2003) göre kronolojik yaş, insan gelişimdeki sosyal ve kültürel farklılıkları anlamak için de önemlidir. Greenfield vd., kültürel farklılıkların gelişim hızını ve yörüngesini etkileyebileceğini bulmuştur. Onlara göre kronolojik yaş, farklı kültürlerden gelen bireylerin gelişimlerini karşılaştırmak ve gelişimdeki kültürel farklılıkları belirlemek için önemlidir. Öte yandan, çocuk yetiştirme uygulamalarına ilişkin kültürel inançların ve gelişimsel dönüm noktalarına ilişkin beklentilerin çocukların bilişsel ve sosyo-duygusal gelişimini etkileyebileceğini göstermiştir (Bornstein vd., 2015).

Kronolojik yaş, araştırmalardaki kullanımının yanı sıra, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi birçok pratik ortamda da kritik bir değişkendir. Eğitimde kronolojik yaş, okula hazır bulunuşluğu, sınıf yerleşimini ve özel eğitim hizmetlerine uygunluğu belirlemek için kullanılır. Örneğin, Türkiye’de çocukların okula başlaması için 66 aylık olmaları gerekirken (Durmuş ve Bakkaloğlu, 2021) Amerika Birleşik Devletleri’nde çocukların anaokuluna başlayabilmeleri için 1 Eylül itibarıyla beş yaşında olmaları gerekmektedir ve kronolojik yaşları okul hayatları boyunca sınıf yerleştirmelerini belirlemektedir.

Benzer şekilde, sağlık hizmetlerinde kronolojik yaş, uygun tıbbi tedavileri ve müdahaleleri belirlemek için kullanılır. Örneğin, yaşlı yetişkinler, metabolizma ve fizyolojideki yaşa bağlı değişiklikler nedeniyle genç yetişkinlerden farklı ilaçlara veya dozajlara ihtiyaç duyabilir. Aynı zamanda, özellikle genç yaşlı kategorisinde değerlendirilecek insanlar için önemli olan emeklilik belirli bir yaşta olmayı (genellikle 65) gerekmektedir.

Kısaca, kronolojik yaş insan gelişiminin biyolojik olduğu kadar sosyal ve psikolojik yönünü anlamada kritik bir değişken olarak kabul edilmekte ve bu nedenle birçok araştırma alanında ve uygulama ortamında yaygın olarak kullanılmaktadır. Gelişimdeki bireysel farklılıkların bir ölçüsü olarak sınırlılıkları olsa da normatif gelişim, yaşlanma ve erken deneyimlerin daha sonraki gelişim üzerindeki etkileri ile ilgili çalışmalarda yararlı bir ölçüt olmaya devam etmektedir. Buna karşın, araştırmacılar ve uygulayıcılar kronolojik yaşın sınırlılıklarının farkında oldukları durumlarda gelişimdeki bireysel farklılıkların daha doğru bir şekilde anlaşılması için biyolojik yaş gibi diğer gelişim ölçütleriyle birlikte kullanmaktadır (Philips, 2017).

Kültürel inançlar ve uygulamalar gelişimin hızını ve yörüngesini etkileyebileceğinden, kronolojik yaşı bir ölçü olarak kullanırken gelişimdeki sosyal ve kültürel farklılıkları dikkate almak önemlidir. Nihayetinde, kronolojik yaşın gelişimdeki rolünün daha iyi anlaşılması, yaşam boyu sağlıklı gelişimi teşvik etmek için daha etkili müdahalelerin ve politikaların geliştirilmesine yol açabilir.

Yaşlanma zerine yapılan sosyal bilim araştırmalarında temel bir kavram olan kronolojik yaş, akademisyenler arasında yaşlanmanın bir ölçüsü olarak kullanılışlığı konusunda tartışma yaratmaktadır. Bazıları kronolojik yaşın, yaşlanma yörüngeleri ve deneyimlerindeki bireysel farklılıkları yakalayamadığı için yaşlanmanın yetersiz bir ölçüsü olduğunu savunmaktadır (Rowe ve Kahn, 1987; Philips, 2017; Settersen ve Mayer, 1997). Bunun yerine yaşlanmayı ölçmek için biyolojik, psikolojik ve sosyal faktörleri dikkate alan daha incelikli bir yaklaşımı savunmaktadırlar. Rowe ve Kahn (1987) yaşlanmanın sadece kronolojik yaşla ölçülemeyeceğini belirtmişlerdir. Onların “usual and successful” yaşlanma modeli, yaşlıların bazıları için kronolojik yaşa rağmen birçok fonksiyonunun korunabileceğini, bazılarının ise bu fonksiyonların kaybına daha yatkın olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle yaşlılığı anlamak için daha kapsamlı bir yaklaşımı gereklidir (Rowe ve Kahn, 1987).

Yaşlanmanın ölçüsü olarak kronolojik yaşa güvenilmesine yönelik eleştirilerden biri, yaşlanmadaki bireysel farklılıkları yakalayamamasıdır (Philips, 2017). Örneğin, aynı kronolojik yaşta olan iki birey sağlık, bilişsel işlevsellik ve sosyal katılım açısından büyük farklılıklar gösterebilir. Dolayısıyla kronolojik yaşın yaşlanmanın tek ölçütü olarak kullanılması bireyler arasındaki önemli farklılıkları gözden geçirir ve yaşlanma süreçleri hakkında yanlış sonuçlara varılmasına neden olabilir.

Yukarıdaki örnekten yola çıkan Phillips, yaşlılığı anlamak için sadece kronolojik yaşa dayalı değil, aynı zamanda yaşlanmanın çeşitli yönlerine odaklanan bir yaklaşımın gerekli olduğunu savunmaktadır. Bu, bireylerin sağlık, işlevsellik, sosyal etkileşimler, bağımsızlık, duygusal refah gibi alanlarda nasıl etkilendiklerini anlamak için biyolojik, psikolojik ve sosyal faktörlerin hepsinin birlikte değerlendirilmesi gerektiği anlamına gelir (Philips, 2017).

Kronolojik yaşa yönelik bir diğer eleştiri de yaşlanmanın gerçekleştiği sosyal ve kültürel bağlamı hesaba katmamasıdır. Her ne kadar kronolojik ve biyolojik anlamada kullanılsa da yaş, aynı zamanda kültürler ve tarihsel dönemler arasında farklılık gösteren sosyal bir yapıdır. Bazı kültürlerde yaşlılara hürmet gösterilirken, diğer kültürlerde yaşlılar marjinalleştirilir ve değersizleştirilirler. İleri bölümlerde daha ayrıntılı incelenen bu durum yaşın görece ve sosyal olarak yapılandırılan bir şey olduğu gerçeğini göstermektedir. Dolayısıyla kronolojik yaşın anlamı bağlamlar arasında farklılık gösterir ve belirli bir kültürel veya tarihsel bağlamda yaşlanma deneyimlerini doğru bir şekilde yansıtmayabilir.

Ayrıca yaşlanmanın gerçekleştiği sosyal ve kültürel bağlamın yaşlanma deneyimlerini şekillendirmede önemli olduğu giderek daha fazla kabul görmektedir (Dykstra, 2017). Araştırmacılar, yaşlanmayı etkileyen sosyal faktörleri daha iyi anlamak için sosyal ağlar veya topluluk faaliyetlerine katılım gibi toplumsal yaşlanma ölçümlerini kullanmışlardır (Litwin ve Stoeckel, 2013). Buna ek olarak Levy (2014), yaşlanma deneyimlerinin şekillenmesinde kültürün rolünü keşfetmeye başlamış ve yaşlanmanın gerçekleştiği sosyal ve kültürel bağlamı anlamının önemini vurgulamıştır.

Bu eleştirilere rağmen kronolojik yaş, sosyal bilim araştırmalarında (özellikle psikoloji ve gerontolojide) yaşlanmanın önemli bir ölçütü olmaya devam etmektedir. Örneğin, bilişte

yaşa bağılı değişiklikler üzerine yapılan çalışmalarda genellikle kronolojik yaş birincil belirleyici değişken olarak kullanılmaktadır (Ağar, 2020). Ayrıca yaş, nüfusun yaşlanmasının sosyal ve ekonomik sonuçlarını anlamada kritik bir faktördür (Erol, 2016). Küresel nüfus yaşlandıkça, kronolojik yaş ile sağlık, sosyal katılım ve ekonomik refah gibi faktörler arasındaki ilişkiyi anlamak giderek daha önemli hale gelecektir. Bu açıdan kronolojik yaşın her ne kadar sosyal ve kültürel anlamda bir ölçüt olması karmaşık olsa bile demografik bir veri sağlama yönüyle faydalı olduğu görülmektedir.

Bu bağlamda araştırmacılar yalnızca kronolojik yaşa güvenmenin sınırlılıklarının farkına varmış ve yaşlanmayı ölçmek için alternatif yaklaşımlar geliştirmişlerdir (Levine, 2013). Örneğin, araştırmacılar yaşlanmadaki bireysel farklılıkları daha iyi anlamak için telomer uzunluğu veya inflamasyonun biyolojik belirteçleri gibi biyolojik yaşlanma ölçümlerini kullanmışlardır (Epel vd., 2018). Benzer şekilde, araştırmacılar yaşlanma yörüngelerindeki farklılıkları yakalamak için bilişsel işlevsellik veya duygusal refah gibi psikolojik yaşlanma ölçümlerini kullanmışlardır (Levine, 2013).

Netice itibariyle kronolojik yaş sosyal bilimlerde araştırmalarında yaşlanmanın kritik bir ölçütü olmaya devam ederken, sınırlılıklarını kabul etmek ve yaşlanmayı ölçmek için bireysel farklılıkları, sosyal ve kültürel bağlamı ve yaşlanmanın çok boyutlu doğasını dikkate alan alternatif yaklaşımları değerlendirmek önemlidir. Yaşlanmayı ölçmek için daha incelikli bir yaklaşım benimseyerek, sosyal bilimciler yaşlanma süreçlerinin karmaşıklığını daha iyi anlayabilirler.

2.1.2 Biyolojik Yaş

Biyolojik yaş, bir bireyin genetik, çevresel ve yaşam tarzı faktörleri nedeniyle kronolojik yaşından farklı olabilen biyolojik ve fizyolojik durumunu ifade eder (Lu vd., 2019). Örneğin, bir kişinin biyolojik yaşı, sağlıklı bir yaşam tarzına sahipse kronolojik yaşından daha geç olabilirken, kronik sağlık sorunları varsa veya riskli davranışlarda bulunuyorsa kronolojik yaşından daha büyük olabilir. Genetik, yaşam tarzı ve çevresel maruziyetler de dahil olmak üzere çeşitli faktörlerden etkilenen biyolojik yaş kavramının önemi günümüzde yaşlılığın biyomedikalizasyonu adı verilen ve geleşmek için yapılan bütün müdahalelerin altında yatan dinamikte gizlidir. Her ne kadar biyolojik yaş sağlıklı yaş alma, kronik hastalıklarla mücadele ve ölüm riski açısından önemli olsa da geleşme vaadi ile birçok medikal ilaç ve

estetik sektörünün bu yaş tanımı üzerinden hareketle kendini var etmesi son derece kritik bir durumdur. Bu kısımda bu sorun üzerinde değil biyolojik yaş kavramının temel açıklaması üzerinde durulmaktadır.

Biyolojik yaş ölçmek için en yaygın kullanılan yöntemlerden biri, genomdaki belirli bölgelerdeki DNA metilasyon seviyelerini değerlendiren epigenetik saate dayanmaktadır. Horvath ve Raj (2018) tarafından yapılan bir çalışma, epigenetik saatin bir bireyin yaşını yalnızca 3,6 yıllık bir hata oranıyla doğru bir şekilde tahmin ettiğini göstermiştir. Ayrıca epigenetik saatin Alzheimer hastalığı, kardiyovasküler hastalıklar ve kanser gibi yaşa bağlı çeşitli hastalıklarla ilişkili olduğu gösterilmiştir (Lu vd., 2019).

Yukarıda da ifade edildiği üzere, biyolojik yaşın belirleyicileri genetik, yaşam tarzı ve çevresel faktörler dahil olmak üzere çok faktörlüdür. Genetik faktörler biyolojik yaştaki varyansın yaklaşık %20'sini oluşturmaktadır (Levine vd., 2018). Fiziksel aktivite, diyet ve sigara kullanımı gibi yaşam tarzı faktörleri de biyolojik yaş etkilemektedir. Örneğin, Fedewa ve Ahn (2011) tarafından yapılan bir çalışma, fiziksel olarak aktif bireylerin sedanter bireylere göre daha genç biyolojik yaşlara sahip olduğunu göstermiştir. Benzer şekilde, Horvath vd. (2018) tarafından yapılan bir çalışmada, sağlıklı beslenmenin daha yavaş epigenetik yaşlanma ile ilişkili olduğu bulunmuştur.

Hava kirliliği gibi çevresel faktörler de biyolojik yaş etkilemektedir. Doiron tarafından yapılan bir çalışma, ince partikül maddeye maruz kalmanın hızlandırılmış epigenetik yaşlanma ile ilişkili olduğunu göstermiştir (Doiron, 2017). Benzer şekilde Breton vd. tarafından yapılan bir çalışmada da trafik kaynaklı hava kirliliğine maruz kalmanın biyolojik yaşın artmasıyla ilişkili olduğu bulunmuştur (Breton vd., 2016).

Yukarıda da ifade edildiği gibi biyolojik yaş bir bireyin yaşa bağlı hastalıklara yakalanma ve ölüm riskine dair öngörü sağlayabilmesi açısından önemlidir. Marioni vd. tarafından yapılan bir çalışma, biyolojik yaştaki 5 yıllık bir hızlanmanın ölüm riskinde %21'lik bir artışla ilişkili olduğunu göstermiştir (Marioni vd., 2015). Ayrıca biyolojik yaş daha yüksek olan bireylerin kanser ve kardiyovasküler hastalık gibi yaşa bağlı hastalıklara yakalanma olasılığının daha yüksek olduğu belirtilmektedir.

Temel olarak, biyolojik yaşı uzatmaya yönelik müdahaleler, yaşa bağlı hastalıkların önlenmesine ve uzun ömürlülüğün artırılmasına yardımcı olabilir. Fiziksel aktivite ve diyet değişiklikleri gibi yaşam tarzı müdahalelerinin biyolojik yaşlanmayı yavaşlattığı gösterilmiştir. Genellikle 12 haftalık eksersiz programlarının ve doğru beslenmenin biyolojik yaşlanmayı geciktirdiği iddia edilmektedir. Li vd. (2018) tarafından yapılan bir çalışmada, meyve ve sebze açısından zengin bir diyetin daha yavaş epigenetik yaşlanma ile ilişkili olduğu bulunmuştur¹.

Biyolojik yaş bir bireyin fiziksel yaşlanma durumunun bir ölçüsüdür ve genetik, yaşam tarzı ve çevresel maruziyetler dahil olmak üzere çeşitli faktörlerden etkilenir. Aynı zamanda, biyolojik yaş bir bireyin yaşa bağlı hastalıklara yakalanma ve ölüm riskine dair içgörü sağlayabilir. Epigenetik saat, biyolojik yaşı ölçmek için yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir ve biyolojik yaşı azaltmayı amaçlayan müdahaleler yaşa bağlı hastalıkları önlemeye ve uzun ömürlülüğü artırmaya yardımcı olabilir. Nitekim biyolojik saat doğal bir süreç ile müdahale edilebilen bir mekaniktir. Bunun dışında endüstri haline gelen yaşlanma önleyici müdahaleler konunun bilimsel açıklamasından öte bir pazarlama aracı olarak kullanılmasına yol açmaktadır.

2.1.3 Psikolojik Yaş

Psikolojik yaş, bireylerin hayatlarının farklı dönemlerinde farklı düzeylerde değişebilir ve bireyler arasında geniş bir çeşitliliğe sahip olabilir (Freund ve Baltes, 2002). Bununla birlikte bazı araştırmalar psikolojik yaşın kronolojik yaş ile arttığını göstermiştir (Lachman, 2015). Bu nedenle psikolojik yaşın ölçümü ve anlaşılması önemli olarak görülmektedir, çünkü bireylerin yaşam kalitesi ve işlevselliği üzerinde önemli bir etkiye sahip olabileceği ileri sürülmektedir (Carstensen, 1995). Psikolojinin birçok alanında incelenen psikolojik yaş, özellikle de yaşlanma ve gelişim, klinik psikoloji, sosyal psikoloji ve bilişsel psikoloji alanlarında temel bir araştırma konusudur. (Cavanaugh ve Blanchard-Fields, 2011; Pillemer ve McCartney, 2010; Willis ve Schaie, 2006).

Psikolojik yaş tipik olarak, “Algılanan Yaş Ölçeği (PAS)” gibi bireyin yaşına ilişkin öznel algısını değerlendiren öz bildirim ölçümleri kullanılarak ölçülür (Takatori, vd., 2019). Bu

¹ Bu kısımda belirtilen durum, eleştirilecek bir durum olan estetik cerrahi ve destekleyici (kolojen) gibi ilaçlardan öte sağlıklı egzersiz ve beslenmenin önemine dair çalışmalarıdır.

ölçümler katılımcılardan kendilerini çeşitli bilişsel, duygusal ve fiziksel özellikler açısından değerlendirmelerini ve ardından psikolojik yaşlarını yansıtan sayısal bir puan vermelerini ister. Reaksiyon süresi testleri ve hafıza testleri gibi diğer ölçümler de psikolojik yaş değerlendirmek için kullanılabilir. (Schneider ve Pichora-Fuller, 2000).

Psikolojik yaşın, psikolojinin farklı alanlarında çeşitli sonuçların önemli bir belirleyicisi olduğu bulunmuştur. Örneğin, gelişim psikolojisinde, psikolojik yaş bilişsel gelişimle ilişkilendirilmiştir; kendilerini daha genç olarak algılayan bireyler, kendilerini daha yaşlı olarak algılayanlara göre daha zayıf bilişsel işlevsellik bildirmektedir (Loughnan vd., 2011). Sosyal psikolojide, psikolojik yaşın sosyal stereotiplerle ilişkili olduğu bulunmuştur. Bu noktada belirtilmesi gereken durumlardan biri de yaşlı bireylerin olumsuz stereotiplere sahip olarak algılanma olasılığı daha yüksek olmasıdır².

Gerontolojide psikolojik yaş, bireyin sağlık durumu ve genel refahı ile ilişkili olduğundan önemli bir kavramdır. Çalışmalar, kendilerini daha genç olarak algılayan bireylerin, kendilerini daha yaşlı olarak algılayanlara göre daha iyi fiziksel ve ruhsal sağlık durumlarına sahip olduğunu göstermiştir (Barak ve Stern, 1986). Ayrıca kendilerini daha genç olarak algılayan bireylerin strese karşı daha dirençli oldukları ve yaşamları üzerinde daha fazla kontrol hissine sahip oldukları bulunmuştur (Montepare ve Lachman, 1989).

Psikolojik yaşın uzun ömürlülükle de ilişkili olduğuna dair çalışmalar mevcuttur (Fernández ve Izquierdo, 2019; Yang vd., 2016; Freund vd., 2009). Bu çalışmalara göre kendilerini daha genç olarak algılayan bireyler, kendilerini daha yaşlı olarak algılayanlara göre daha uzun yaşamaktadır. Bu ilişki, daha iyi sağlık durumları, strese karşı daha fazla dayanıklılık ve kişinin hayatı üzerinde daha fazla kontrol hissi gibi çeşitli faktörlerden kaynaklanıyor olabilir. Psikolojik yaş kültürler ve cinsiyetler arasında da farklılık gösterebilir. Örneğin, çalışmalar kolektivist kültürlerdeki bireylerin bireyci kültürlerdekilere kıyasla kendilerini daha genç olarak algılama eğiliminde olduklarını ortaya koymuştur. Ayrıca kronolojik yaş kontrol edildiğinde kadınlar kendilerini erkeklerden daha genç olarak algılama eğilimindedir (Gana vd., 2016).

² Günümüzde bu sonucun ortaya çıkması toplumdaki yaş algısıyla ilişki olabilir.

Psikolojik yaş, psikoloji ve gerontolojide aynı kronolojik yaştaki bireyler arasındaki bilişsel, duygusal ve sosyal işlevsellik farklılıklarını açıklamaya yardımcı olan bir kavramdır. Tipik olarak, bireyin yaşına ilişkin öznel algısını değerlendiren öz bildirim ölçümleri kullanılarak ölçülür. Bu nedenle öznel olarak kabul edilebilir ve bu durumun sonucu olarak da psikolojik yaşa dair genel bir çıkarım yapmak zor olabilir. Psikolojik yaş bilişsel gelişim, sosyal stereotipler, sağlık durumları ve uzun ömürlülük dahil olmak üzere psikolojinin farklı alanlarında çeşitli sonuçların önemli bir belirleyicisidir (Chopik vd., 2015).

Bu yaş tanımının, psikoloji ve gerontolojinin çeşitli alanlarında çalışılmış ve uygulanmış olsa da bu yaş tanımının eksiklikleri bulunmaktadır. Çünkü yaş kavramının tekil bir psikolojik yaklaşımdan öte sosyal ve kültürel bir olgu olarak da ele alınması gerekmektedir. Psikolojik yaşı değerlendirmek için öz bildirim ölçümlerine güvenilmesi gerekmektedir. Bu ölçümler, bireyin kendini yüceltme veya kendini küçümseme gibi bilişsel önyargılarından etkilenebilir ve bu da sonuçların doğruluğunu etkileyebilir. Fakat öz bildirim ölçümleri psikolojik yaşın karmaşık ve çok boyutlu doğasını tam olarak yakalayamayabilir (Cavanaugh ve Blanchard-Fields, 2011).

Diğer bir açıdan, psikolojik yaşa dayalı yaşçılık ve stereotipleştirme potansiyeli de mevcuttur. Araştırmalar, olumsuz stereotiplerin genellikle yaşlı bireylerle ilişkilendirildiğini ve kendilerini yaşlı olarak algılayan bireylerin bu stereotipleri içselleştirme ve bunun sonucunda olumsuz sonuçlar yaşama olasılığının daha yüksek olabileceğini göstermiştir. Dolayısıyla yaşlanmaya ve psikolojik yaşa ilişkin daha olumlu ve incelikli bir bakış açısının teşvik edilmesi, yaşçılıkla mücadele edilmesine yardımcı olabilir. Öte yandan toplumdan ayrı olmayan bireylerin toplum içerisindeki yaş algısından etkilenmeleri de bireylerin öznel yaş değerlendirmesini etkiler.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, psikolojik yaşın ölçümü ve uygulanması kültürler ve cinsiyetler arasında farklılık gösterebilir. Psikolojik yaşın evrensel bir tanımı ve anlayışı olduğunu varsaymak yerine, bu kültür ve cinsiyet farklılıklarını kabul etmek ve ele almak önemlidir. Psikolojik yaş ölçümlerinin sonuçları yorumlanırken bireyin yaş algısını etkileyen sosyal ve kültürel faktörler göz önünde bulundurulmalıdır. Bununla birlikte psikolojik yaş ile fiziksel sağlık durumları arasındaki ilişki karmaşık ve çift yönlü olabilir. Araştırmalar kendilerini daha genç olarak algılayan bireylerin daha iyi fiziksel sağlık durumlarına sahip olma eğiliminde olduğunu gösterirken, daha iyi fiziksel sağlığın kişinin

psikolojik yaşına ilişkin daha olumlu bir algıya katkıda bulunması da mümkündür. Sonuç olarak tek başına psikolojik yaş tanımı kullanmak, psikoloji ve gerontolojide sıklıkla kullanılan bir kavram olmasına rağmen, öz bildirim ölçümlerinin sınırlılıkları, yaşa dayalı yaşlılık ve stereotipleştirmeyi ortaya çıkarmakta ve sosyal farklılıkları ve bu farklılıkların yaş algısı üzerine etkisini göz ardı edebilmektedir.

2.1.4 Sosyal Yaş

Sosyal yaş, bir bireyin yaşının sosyal rolleri, davranışları ve beklentileri temelinde başkaları tarafından nasıl algılandığını tanımlayan bir yaş kategorisidir. Bu yaş kategorisi yaşlanmanın fiziksel, bilişsel, duygusal ve sosyal yönlerini kapsayan çok yönlü bir kavramdır ve bireysel gelişim ile sosyal bağlam arasındaki karmaşık etkileşimi yansıtır. Sosyal yaş sosyoloji, psikoloji, gerontoloji ve antropoloji gibi çeşitli disiplinlerde incelenmiş ve sosyal statü, sağlık ve refah gibi çeşitli sonuçlarla ilişkilendirilmiştir (Montepare ve Zebrowitz, 1998).

Sosyal yaşın temel boyutlarından biri, bireyin kendi yaşına ilişkin öznel deneyimini ifade eden yaş kimliğidir. Yaş kimliği, hem fiziksel ve bilişsel değişiklikler gibi iç faktörler hem de kültürel normlar ve sosyal beklentiler gibi dış faktörler tarafından da şekillendirilir (Levy, 2009). Aynı zamanda sosyal yaşın daha olumlu bir yaş kimliğine sahip yaşlı yetişkinlerin, olumsuz bir yaş kimliğine sahip olanlara göre daha iyi zihinsel ve fiziksel sağlık durumlarına sahip olduğu iddia edilmektedir (Levy vd., 2002).

Bir başka açıdan ise sosyal yaş, toplumda yaygın olan farklı yaş gruplarına ilişkin inanç ve tutumlar olan yaş kategorisidir. “Sosyal yaş” kategorisi olumlu ya da olumsuz olabilir ve yaşlı yetişkinlerin başkaları tarafından nasıl algılandığını ve onlara nasıl davranıldığını etkileyebilir (Settersten ve Mayer, 1997). Örneğin, daha aktif, yetkin ve hayatlarının kontrolünü elinde tutan yaşlı yetişkinler, bağımlı veya kırılman olarak görülenlere kıyasla daha az olumsuz yaş klişesi ve daha fazla sosyal statü görebilmektedir (Zebrowitz vd., 2002). Bu açıdan sosyal yaş kavramı iyilik hali ve toplumsal statü ile de yakından ilişkili olduğu söylenebilir.

Sosyal roller ve davranışlar da sosyal yaşın temel bileşenleridir. Bireyler yaşlandıkça genellikle kendi yaş gruplarından beklenen emeklilik, büyük ebeveynlik ve bakıcılık gibi yeni rol ve davranışları benimserler (Settersten ve Mayer, 1997). Bu rol ve davranışların

sosyal statü, sosyal destek ve refah üzerinde önemli etkileri olabilir. Örneğin, emekli bireyler sosyal statü ve kimlik kaybı yaşayabilirken, büyük ebeveynlik ve bakıcılık sosyal bağlılığı ve yaşamdaki anlamı artırabilir (Hayslip ve Fruhauf, 2019).

Sosyal yaş aynı zamanda kültürel ve tarihsel faktörlerden de etkilenmektedir. Farklı kültürlerin yaşlanma ve yaşlı yetişkinlerle ilgili farklı normları ve beklentileri vardır; bu da bireylerin sosyal yaşlarını nasıl deneyimlediklerini ve ifade ettiklerini şekillendirebilir (Levy ve Langer, 1994). Bununla birlikte boomer kuşağı³ veya COVID-19 salgını gibi tarihsel olaylar ve eğilimler, farklı kohortların ve kuşakların sosyal yaşı üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir.

Sosyal yaş sağlık, refah ve sosyal destek gibi çeşitli sonuçlarla bağlantılıdır. Araştırmalar, kendilerini kronolojik yaşlarından daha genç hissedenen yaşlı yetişkinlerin, kendilerini daha yaşlı hissedenlere kıyasla daha iyi fiziksel ve ruhsal sağlık durumlarına sahip olma eğiliminde olduklarını göstermiştir (Stephen vd., 2014). Ayrıca sosyal destek ve bağlılık, yaşa bağlı değişikliklerin olumsuz etkilerini tamponlayabilir ve yaşlı yetişkinlerin refahlarını ve yaşam kalitelerini korumalarına yardımcı olabilir (Carstensen vd., 1999).

Sosyal yaş yalnızca kültürel bir yapı değil, aynı zamanda ekonomik sistemin bir ürünüdür. Önde gelen sosyal teorisyenlerden Karl Marx, sosyal kurumların (buna yaş kategorileri de dahil edilebilir) toplumun ekonomik yapıları tarafından şekillendirildiğini savunmuştur. Marx'a göre kapitalist toplumlar, üretim araçlarının mülkiyetine dayanan toplumsal hiyerarşiler yaratır (Marx, 2004). Bu anlamda sosyal yaş, kapitalist sınıfın gücünü ve ayrıcalıklarını pekiştiren bir mekanizma olarak görülebilir. Diğer bir açıdan sosyal yaş bireyler arasında yanlış bir bilinç yaratarak onları sınıflarından ziyade kendi yaş kategorileri ile özdeşleşmeye yönlendirebilmektedir. Kapitalist toplumlar yaş kategorileri yaratarak toplumda var olan temel sınıf ayrımlarını gizler. Bu da bireylerin sömürü ve baskılarının kaynaklarını tespit etmelerini zorlaştırır. Bunun yerine, bireyler toplumdaki konumlarının yalnızca yaşlarına göre belirlendiğine ve fırsatlar ve kaynaklar için kendi yaş gruplarındaki diğerleriyle rekabet etmeleri gerektiğine inanmaya yönlendirilirler (Marson ve Dellafave, 2022).

³ İkinci dünya savaşı sonrasında doğan kuşağa verilen isim. Türkçesi bebek patlaması olarak çevrilmektedir.

Sosyal yaş, yönetici sınıf tarafından bir kontrol ve tahakküm aracı olarak da görülebilir. Yaş kategorileri, toplumda var olan eşitsizlikleri haklı çıkarmak ve meşrulaştırmak için kullanılır. Örneğin, yaşlı yetişkinler daha erken emekli olmaya teşvik edilebilir, bu da onların yerine daha genç ve daha ucuz işçiler alabilen işverenlere fayda sağlar. Benzer şekilde, genç işçiler daha uzun saatler çalışmaya ve daha düşük ücretleri kabul etmeye teşvik edilebilir, bu da emeklerini sömürebilecek işverenlere fayda sağlar (Calasanti ve Slevin, 2001). Sosyal yaşın nasıl değerlendirildiği bu açılardan önemlidir.

Sosyal yaşın kavramının sosyal politikaların tasarlanma ve uygulanma biçimi üzerinde de etkileri vardır. Sosyal yaşın yalnızca yaş kategorilerine dayanan sosyal politikalar üzerine kurulması toplumda var olan eşitsizlikleri devam ettirebilir. Örneğin, yaşlı yetişkinlere mali yardım sağlayan politikalar, birçok yaşlı yetişkinin hala çalıştığını ve geçimlerini sağlamak için mücadele ettiğini göz ardı edebilir. Benzer şekilde, genç yetişkinlere eğitim ve öğretim fırsatları sağlayan politikalar, birçok yaşlı yetişkinin de bu tür fırsatlara ihtiyaç duyduğu gerçeğini göz ardı edebilir (Marson ve Dellafave, 2022).

Sonuç olarak sosyal yaş, bireysel yaşlanma ile sosyal bağlam arasındaki dinamik etkileşimi yansıtan karmaşık bir yapıdır. Yaş kimliği, yaş stereotipleri, sosyal roller ve davranışlar, kültürel ve tarihi faktörler ve sonuçlar gibi çeşitli boyutları kapsar. Sosyal yaş anlamak ya da doğru kavramsallaştırmak yaşlanma deneyimlerinin çeşitliliğini ve karmaşıklığını daha iyi anlamamıza ve doğru müdahaleler ve politikalar tasarlamamıza yardımcı olabilir. Ancak günümüzde, sosyal yaşın aktif bir yaşlanma ve sosyal statüden ziyade yanlış stereotipleştirme ve bir baskı aracı olarak da kullanılabilmesi de görülmektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere sosyal yaş kategorisi yalnızca kültürel bir yapı olarak değil, aynı zamanda kapitalist sistemin bir ürünü olarak da öne sürülebilir. Yani kapitalist toplumlar sosyal yaş gibi kategoriler yaratarak toplumda var olan temel sınıfsal ayrımları gizler ve bireyler arasında yanlış bilinç de yaratabilmektedir.

Bu bölümde kısaca yaş kavramını ve bu kavramın nasıl kategorize edildiğini inceledik. Günümüzde genel olarak 4 kategoriye ayrılan yaş kavramı çeşitli disiplinler tarafından belirli ihtiyaçları göre oluşturulmuştur. Kronolojik yaş daha kesin bir veri sunarken biyolojik ve psikolojik yaş ise daha öznel ve bireysel sonuçlar vermektedir. Sosyal yaş, yaşın toplumsal karşılığını göstermesi doğrudan doğruya toplumun yapısı ile ilişkilidir. Bu durum yaşın tek düze bir kavramdan öte değişken bir kavram olduğunu göstermektedir. Ve elbette gelecekte

de yaş kavramı oluşan yeni ihtiyaçlara göre yeniden şekillenecektir. Benzer şekilde yaşlılık da tıpkı yaş gibi göreceli bir kavramdır. Bu nedenle sonraki bölümde geçmişten günümüze yaşlılık kavramı incelenmiştir.

2.2 Geçmişten Günümüze Yaşlılık Olgusu

Yaşlılık kavramı tarih boyunca değişim geçirmiştir. Hatta, günümüzde kimin yaşlı kabul edilmesi gerektiği konusunda bir fikir birliği mevcut değildir. Yukarıda da görüldüğü üzere yaş kavramı çeşitli disiplinler tarafından farklı şekillerde ele alınmaktadır. Günümüzde 65 yaş yaşlılığın belirli bir standardı olarak kabul edilse bile yaşlılık olgusunun toplumsal anlamı tarif etmek zorlu bir uğraştır.

Bazı kültürlerde yaşlılık kronolojik yaşla tanımlanırken, bazılarında ise emeklilik, sağlık ve sosyal statü gibi sosyal, ekonomik ve kültürel faktörlere dayandırılmaktadır. Bu tanımlama farklılıklarının altında ne yatmaktadır? Bu soruyu yanıtlamak adına antik çağdan günümüze yaşlılık olgusunun altındaki temel dinamiklere bakmak önemlidir. Bu dinamikleri kavramak günümüzdeki yaşlı olgusuna nasıl yaklaşıldığına dair fikir verebilir. Örneğin, günümüzde kullandığımız ve cumhuriyet sisteminin temelini oluşturan senato kelimesi latince “senex” yani yaşlı kelimesinden türetilmiştir. Ek olarak köy yönetiminde muhtara danışmanlık yapan heyete ihtiyarlar heyeti denilmektedir. Yaşlılığın geçmişte daha yönetsel (gerontokratik⁴) bir anlamı bulunmaktayken günümüzde dezavantajlı toplumsal kesimlerin başında yer almaları nedeniyle insanlar bu olguya karşı kuvvetli bir ön yargı beslemektedir. İlerleyen kısımlarda da görüleceği üzere yaşlılar, antik dönemde yönetsel bir güç olarak varlıklarını sürdürmekteyken günümüzde bunun tersi bir durum gözlenmektedir.

Yaşlılığın toplumsal inşasının bireyler ve toplum üzerinde önemli etkileri bulunmakta ve bu toplumsal inşa tarihten günümüze belirli koşullar altında sürekli değişmektedir. Günümüzde her ne kadar yaşlılık genellikle azalan fiziksel ve bilişsel yeteneklerin yanı sıra emeklilik, sosyal izolasyon ve başkalarına bağımlılıkla ilişkilendirilse de yukarıda da ifade edildiği gibi bu stereotip geçmişte pek de yaygın olarak kullanılmamaktaydı. Yaşlılığı ve yaşlanmayı daha iyi anlayabilmek adına bu bölümde yaşlı olgusunun antik toplumlardan modern toplumlara

⁴ Gerontokrasi, topluluk içinde en yaşlı bireyin hiyerarşik olarak en üst düzeyde bulunması ve diğer bireylerin bu kişinin iradesine tabi olması durumunu ifade eder. Bu terim sadece bir siyasi yönetim biçimi olarak değil, aynı zamanda soy bağımlı topluluklarda başat unsur olmayı ifade eden sosyolojik bir olgudur (Önder, 2013).

doğru değişimi incelenmiş ve yaşlı nedir ile yaşlı kime denir sorusunun altında yatan dinamiklere bakılmıştır.

2.2.1 Antik ve Feodal Dönemde Yaşlı

Antik ve feodal dönemlerde yaşlılar toplumun önemli bir parçası olarak kabul edilirdi. Bu dönemlerde yaşlılar toplumun bilgeleri, liderleri ve danışmanları olarak görülürdü. Yaşlıların bilgeliği ve deneyimi, genç nesillerin öğrenmesi ve toplumun devamlılığı için son derece önemliydi. Toplumda yaşlılara saygı duyulması ve onların haklarına saygı gösterilmesi adet haline gelmişti. Benzer şekilde feodal dönemde de yaşlıların toplumda daha fazla ağırlığı vardı ve soylular tarafından da saygı grrlerdiler. Yaşlılar, toplumsal yapıyı koruyan ve düzenleyen kimseler olarak toplumda önemli bir yere sahiptiler. Bu kısımda sırasıyla antik ve feodal dönemlerde yaşlıların toplumsal konumu incelenmiştir.

2.2.1.1 Antik Dönemde Yaşlı

Antik ağda yaşlıların toplumsal rolleri kültüre ve döneme göre değişiklik göstermiştir. Örneğin Antik Yunan'da yaşlılar bilgelikleri ve deneyimleri nedeniyle saygı görür, danışman ve yargıç olarak kamusal yaşamda önemli rol oynarlardı. Yunan filozof Aristoteles yaşlılığın bize bilgelik, içgörü ve anlayış getirdiğini ve yaşlıların bilgelerini gelecek nesillere aktarma görevi olduğunu ifade etmektedir (Aristoteles, 2010). Bu anlatı bilginin günümüzdeki kadar antik dönemde önemli olduğunu ve bunu aktaran kişilerin yaşlılar olması nedeniyle önemli bir role sahip olduklarını göstermektedir.

Benzer şekilde, antik Roma'da yaşlılar bilgilerinden dolayı saygı görmekte ve genellikle hkmet ve dini kurumlarda önemli pozisyonlara atanmaktaydılar. Dönemin Romalı yazar ve düşünürü Cicero Yaşlı Cato (Cato Maior) adlı eserinde, "*yaşlılığın meyvesi da o çağa gelmeden önce bol bol iyilik etmiş olmaktadır*"⁵ olduğunu ifade etmiştir (Cicero, 2010 s, 16). Bu tanımlama antik Roma döneminde yaşlılara ne kadar hürmet gösterildiğini göstermektedir. Ancak Cicero'nun yaşlılık adlı eserinde tersi iddialar dahi atılmış olsa bile Cicero bu iddialara ya ünlü bir komutanı ya da Homeros'taki kişileri örnek göstermiştir. Öte

⁵ Bu söz günümüzde yaşam seyri teorisine işaret etmektedir. İleriki bölümlerde daha ayrıntılı olarak incelenecek bu teori kısaca yaşlılığın doğrudan yaşamın diğer basamakları ile şekillendirildiğini ifade etmektedir.

yandan, aynı eserde yaşlıların gençlere yük olabileceğinden bahsedilmiş ve iyi ve akli başında yaşlıların makbul ve gençler ile arası iyi olduğu ifade edilmiştir (Cicero, 2010).

Antik dönemlerde de kimi zaman yaşlılık tanımlanmasında kronolojik yaş kullanılmıştır. Örneğin Antik Yunan'da erkekler 60 yaşına geldiklerinde, kadınlar ise 50 yaşına geldiklerinde yaşlı olarak kabul edilirdi (Cartledge, 2004). Yaşlı tanımı sadece kronolojik yaşa göre değil, aynı zamanda sosyal statü ve kültürel normlara göre de yapılmaktaydı, Yunan tarihçi Herodot, Spartalıların yaş veya engellilik nedeniyle askerlik yapamayan herkesi yaşlı olarak kabul ettiklerini yazmıştır (Herodot, 2013). Bu örnekte de görüldüğü üzere toplumsal görev ilişkisi kişileri tanımlamada kullanılan etmenlerden biridir. Fakat gene Cicero'nun eserinde Sparta'daki yaşlılar için şu ifadeler geçmektedir; "*Sparta'da en onurlu görevlerde bulunan kimselere "Yaşlılar" denir; bunlar gerçekten de yaşlıdırlar*" (Cicero, 2010; s.6). Buna benzer şekilde Antik Roma'da yaşlılar, yurttaş olarak statüleri ve kamusal yaşama katılma yetenekleriyle tanımlanırdı (Livy, 2019).

Antik çağda yaşlıların toplumsal rolleri cinsiyete bağlı olarak da değişmekteydi. Antik Yunan'da kadınların yaşlandıkça kamusal hayattan çekilmeleri ve ev içi sorumluluklara odaklanmaları beklenirdi (Golden, 1998). Buna karşılık, erkeklerin ise kamusal hayata katılmaya devam etmeleri ve danışman ve lider olarak hizmet etmeleri gerekiyordu (Cartledge, 2004). Antik Roma'da ise yaşlıların kamusal hayata katılmaya devam etmeleri beklenirdi, hatta savaş dönemlerinde askere alınır ve şehrin koruması yaşlılara bırakılırdı (Livy, 2019).

Dini inançlar ve kamusal uygulamalar antik çağda yaşlıların toplumsal rollerini şekillendirmiştir. Örneğin eski Mısır'da yaşlıların öbür dünya ile özel bir bağlantıları olduğuna inanılır ve gençler tarafından bu konuya dair rehberlik için sık sık danışılırdı (Kemp, 2018). Benzer şekilde Antik Yunan'da da yaşlıların tanrılarla özel bir bağı olduğuna inanılır ve genellikle kâhin olarak onlara danışılırdı (Golden, 1998). Antik Roma'da ise yaşlıların ölümlerinin ruhlarıyla özel bir bağı olduğu düşünülür ve sıklıkla ayin ve törenleri gerçekleştirmeleri istenirdi (Livy, 2019).

Antik çağda yaşlılara duyulan saygıya rağmen, yaşlanmanın getirdiği zorluklar ve sınırlamalar da bulunmaktaydı. Örneğin Antik Yunan'da, fiziksel ya da zihinsel gerileme nedeniyle görevlerini yerine getiremeyen yaşlılar genellikle marjinalleştirilir ve kamusal

yaşamdan dışlanırdı (Golden, 1998). Antik Roma’da yaşlılar genellikle aileleri ve bakıcıları tarafından mali sömürüye ve istismara maruz kalmıştı (Livy, 2019). Bu zorluklar, antik çağda yaşlılar arasındaki deneyim çeşitliliğinin ve onların ihtiyaçlarını karşılayacak sosyal ve ekonomik destek sistemlerine duyulan ihtiyacın tanınmasının önemini vurgulamaktadır.

Antik Çin’de yaşlılar bilgi ve deneyimlerinden dolayı saygı görür ve danışman, eğitimci ve lider olarak toplumda önemli bir rol oynarlardı. Çin’in en ünlü filozoflarından biri olan Konfüçyüs, Çin kültüründe temel bir değer olarak dindarlığın veya büyüklere saygının önemini vurgulamıştır (Confucius, 1997). Çinliler ayrıca gençlik, orta yaş ve yaşlılıktan oluşan ve her aşamanın kendine özgü sorumlulukları ve rolleri olan “yaşamın üç aşaması” kavramına inanmışlardır (Fan, 2021).

Japonya’da da yaşlılara bilgi ve deneyimleri nedeniyle saygı duyulur ve yaşlılar toplumda lider ve danışman olarak önemli bir rol oynarlardı. Japonların “yaşlılara saygı” ya da “keiro” kavramı, yaşlı yetişkinlere minnettarlık ve saygı göstermenin önemini vurgulamaktadır. Japonlar yaşlı yetişkinlere yaşlandıkça bakmanın ve onları desteklemenin önemini vurgulayan “yaşlıları onurlandırma” kavramına da inanmışlardır (Traphagan, 1998).

Türk kültüründe yaşlılar geleneksel olarak bilgelikleri ve deneyimleri nedeniyle saygı görür ve toplumda danışmanlar ve liderler olarak önemli rol oynarlardı. Türk kültürü aile ilişkilerine güçlü bir vurgu yapar ve yaşlılar genellikle aile gelenek ve göreneklerinin koruyucuları olarak kabul edilirdi (Sarıkavak, 2017). Türklerde Ayrıca yaşlı yetişkinlere hürmet ve minnet göstermenin önemini vurgulayan bir “yaşlılara saygı” kavramı vardır (Özmen, 2013).

Tüm bu kültürlerde yaşlı tanımı sosyal ve kültürel faktörlere de dayanmaktadır. Yaşlılar bilgi ve deneyimlerinden dolayı saygı görmekte ve kamusal yaşamda önemli roller oynamaktadır. Bununla birlikte marjinalleşme, dışlanma ve mali sömürü gibi yaşlanmaya ilişkin zorluklar ve sınırlamalar da bulunmaktaydı. Sonuç olarak antik çağda yaşlıların sosyal rolleri kültürel inanç ve uygulamaların yanı sıra statü ve fiziksel yeteneklere göre şekillenmekteydi. Yaşlanmanın getirdiği zorluklara rağmen, yaşlılar genellikle bilgelikleri ve deneyimleriyle saygı ve değer görmüş ve kamusal hayatta önemli roller oynamışlardır.

Antik çağlarda yaşlıların toplumsal rollerini anlamak, farklı kültürlerin ve toplumların tarih boyunca yaşlı yetişkinlere nasıl değer verdiği ve onlara nasıl davrandığı konusunda fikir verebilir. Ayrıca yaşlanma ve günümüz toplumunda yaşlı olgusuna yaklaşımı kavrayabilmek ve yaşlılık hakkındaki güncel tartışmalara da ışık tutabilir.

2.2.1.1 Feodal Dönemde Yaşlı

9'uncu yüzyıldan 15'inci yüzyıla kadar süren feodal dönem, Avrupa'da sosyal ve ekonomik yaşamın toprak mülkiyeti üzerine kurulu olduğu bir dönemdi. Bu dönemde toplumlar, lordların kraldan toprak aldıkları ve vassalların yardımıyla yönettikleri, onların da kendi alt vassallarına sahip oldukları en altta da serf adı verilen köylü topluluklarının yaşadığı hiyerarşik bir sistem şeklinde örgütlenmiştir (Huberman, 2009). Bu sistem, bireylerin sosyal statülerine göre tanımlandığı katı bir hiyerarşi ile karakterize ediliyordu ve yaşlılar da istisna değildi.

Feodal dönemde yaşlılık, günümüzden farklı olarak kendi özellikleriyle tanımlanmaktaydı. Orta Çağ'da yaşlı, belirli bir deneyim seviyesine ulaşmış ve fiziksel emekten çekilmiş bir birey olarak kabul edilirdi. Bu yaşlılık tanımı, dönemin ekonomik koşulları tarafından büyük ölçüde şekillendirilmiştir. Tarım toplumlarında, fiziksel emek hayatta kalabilmek için gereklidir ve artık bu görevleri yerine getiremeyen bireyler yaşlı olarak kabul edilirdi.

Yaşlılık tanımı, sosyoekonomik koşullarla yakından ilişkilidir. Antik dönemde her ne kadar yaşlılar saygın bir rolde olduğu görülse de kimi durumlar da ölüme terk edildikleri de olmuştur. Bu durum genellikle yoksul tabakalardaki yaşlıların başına gelen bir durumdur. Özellikle primitif ve antik dönemlerde yaşlıların ölüme terk edildikleri topluluklarda mevcuttur (Simmions, 1979). Benzer şekilde, feodal dönemdeki toplumun tarım ve üretim koşullarının etkisi altında şekillendiği için, özellikle fiziksel olarak emek veren bireyler önemli bir yerdedi. Buna rağmen feodal dönemdeki yaşlılar genellikle bilgelikleri ve deneyimleri nedeniyle saygı görmekteydi. Yerel adetler, gelenekler ve kültür hakkında değerli bilgi kaynakları olarak görülüyorlardı. Sonuç olarak bu bilgilerin genç nesillere aktarılmasında önemli roller oynamışlardır.

Feodal dönemdeki yaşlılar genellikle önemli sosyal rollerle görevlendirilmişlerdir. Köy liderlerine danışmanlık yapmışlar ve genellikle topluluk içinde otorite konumlarında

bulunmuşlardır. Bununla birlikte yaşlılar özellikle sosyal ve ahlaki davranış konularında rehberlik kaynağı olarak görülmüştür. Bu durum özellikle yaşlıların toprak ve kaynakları hakkındaki bilgilerine değer verilen kırsal topluluklar için geçerliydi. Feodal dönemin sosyal ve ekonomik koşulları yaşlılar üzerinde önemli bir etkiye sahipti. Çoğu insanın yaşadığı kırsal topluluklarda, yaşlılar fiziksel olarak zorlayıcı işlerde çalışmadıkları için genellikle ekonomik zorluklara maruz kalıyorlardı. Birçoğu destek için ailelerine güvenmek zorunda kalıyordu ve hatta bazı durumlarda aileleri için bir yük olarak görülüyorlardı (Gilleard, 2002). Feodal dönemde günümüzdeki sosyal destek sistemlerinin eksikliği, yaşlıların genellikle izole ve sosyal dışlanmaya karşı savunmasız oldukları anlamına geliyordu. Bu sosyal dışlanma, birçok yaşlı bireyin okuma yazma bilmemesi nedeniyle entelektüel ya da kültürel faaliyetlere katılmalarını zorlaştırmıştır. Ayrıca bu noktada ekonomik ilişkinin ve toplumsal üretimde yer almanın önemi de görülmektedir. Bilgilerini genç nesillere aktarabilen yaşlılar toplumun işleyişindeki rollerini devam ettirebilirlerken⁶ yaşlanma şansını yakalamış yoksul sınıftan yaşlılar dışlanma ve hor görme ile daha çok karşılaşmışlardır. Ekonomik koşulların zorluğu ve sosyal dışlanmaya ek olarak, birçok yaşlı birey, günlük yaşama katılma becerilerini daha da kısıtlayan sağlık sorunları ve fiziksel sınırlamalar da yaşamıştır.

Bu gibi örnekler bulunsa dahi, genel olarak feodal dönemdeki yaşlılar hala toplumlarının değerli üyeleri idi. Deneyimleri ve bilgileri nedeniyle değerli varlıklar olarak görülüyor ve köylerinde önemli sosyal roller oynuyorlardı. Yaşlılar genellikle gelenek ve kültürün koruyucuları olarak görülüyor ve bu bilgileri genç nesillere aktarma becerilerine değer veriliyordu. Buna ek olarak birçok yaşlı birey, el sanatları veya diğer özel beceriler gibi başka yollarla da toplumlarına katkıda bulunabilmiştir.

Buraya kadar feodal dönemde yaşlıların toplumsal rolleri karmaşık ve çeşitli olduğu görülmektedir. Yaşlılar, bilgileri ve deneyimleri nedeniyle genellikle saygı görürken, ekonomik zorluklara ve sosyal dışlanmaya maruz kalmışlardır. Bununla birlikte yaşlılar kendi toplulukları içinde danışman, rehberlik kaynağı ile gelenek ve kültürün koruyucuları olarak önemli sosyal roller oynamışlardır. Yaşlılığın tanımı dönemin ekonomik koşullarıyla yakından ilişkiliydi ve yaşlılara yerel gelenekler ve uygulamalar hakkındaki bilgileri

⁶ Günümüzde birçok üst düzey görevde bulunan emekli olmuş yaşlılar şirketlere danışmanlık hizmeti vermektedir. Buna karşın alt sınıftan emekliliğe ayrılmış yaşlı insanlar yaşlılığın getirdiği sosyal izolasyon ve yoksulluktan daha fazla etkilenmektedir.

aktarma becerileri nedeniyle değer veriliyordu. Karşılaştıkları zorluklara rağmen, yaşlılar toplumlarına anlamlı şekillerde katkıda bulunabilmiş ve toplumun önemli üyeleri olarak görülmüşlerdir.

Feodal sistemde aile soyu ve miras oldukça önemliydi ve bu durum nesiller arasında gerilim yaratabilmekteydi (Herlihy, 1973). Yaşlılardan genellikle servetlerini ve mülklerini çocuklarına aktarmaları beklenirdi, bu da miras konusunda anlaşmazlıklar olması durumunda çatışmaya yol açabilirdi. Hatta bazı durumlarda yaşlılar, çocuklarını desteklemek ile kendi servetlerini ve bağımsızlıklarını korumak arasında seçim yapmak zorunda kalmıştır (Brown ve Górecki, 2015).

Genel olarak feodal dönemin sosyal ve ekonomik koşullarının yaşlılar üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkileri olmuştur⁷. Bilgi ve deneyimleri nedeniyle saygı görseler de ekonomik zorluklar, sosyal dışlanma ve sağlık sorunlarına karşı da savunmasızdılar. Bununla birlikte yaşlılar kendi toplumları içinde önemli sosyal roller oynamış ve değerli rehberlik ve gelenek kaynakları olarak görülmüşlerdir.

Feodal dönemdeki yaşlıların deneyimleri, dönemin sosyal ve ekonomik koşullarına dair önemli bilgiler sunmakta ve tarihin daha önceki dönemlerinde bireylerin karşılaştığı zorluklara ve fırsatlara dair bir bakış açısı sağlamaktadır. Feodal dönemde yaşlıların toplumsal rollerini anlamak, nesiller arası ilişkilerin değerini ve nesiller boyunca bilgi ve geleneği korumanın önemini anlamamıza yardımcı olabilir. İçinde bulunduğumuz dönemde sosyal ve ekonomik değişimlere yön vermeye devam ederken, her yaşta insan için daha kapsayıcı ve destekleyici toplumlar inşa etmek üzere geçmişin deneyimlerinden dersler çıkarılabilir.

Anlaşmazlıkları çözmek, rehberlik ile danışmanlık sağlamak ve topluluğun genç üyelerine akıl hocalığı yapmak için sık sık yaşlılara başvurulurdu. Ayrıca sosyal düzen ve istikrarın korunmasında da önemli bir rol oynamışlardır. Yaşlılara duyulan saygı yalnızca yaşlarına değil, aynı zamanda başarılarına ve topluma katkılarına da dayanıyordu. Yaş kavramı kişinin sosyal statüsünü tanımlamada kritik bir öneme sahipti ve yaşlılar toplumda özel bir statüye sahipti. Bilgelikleri ve deneyimleri nedeniyle saygı görmüşler ve sosyal ve kültürel

⁷ Buradaki ekonomik koşullar üretim araçlarındaki mülkiyet ilişkisidir. Feodal dönemde genel olarak ailenin en büyüğü yani en yaşlısı toprak mülkiyetinde en çok söz hakkında olan kişidir.

geleneklerin sürdürülmesinde önemli rol oynamışlardır. Yaşlılar geleneğin bekçileri olarak görülmüş ve kültürel ve tarihi bilginin gelecek nesillere aktarılmasından sorumlu tutulmuşlardır.

Feodal dönemde yaşlıların toplumsal rolleri farklı toplumsal sınıflar arasında önemli farklılıklar gösteriyordu. Alt sınıflardaki yaşlılar genellikle destek için ailelerine bağımlıydı ve sosyal rolleri çocuk bakımı ve ev içi emek sağlamakla sınırlıydı. Buna karşılık, üst sınıflardaki yaşlılar daha fazla özerkliğe sahipti ve kültürel ve sosyal faaliyetlere katılabiliyorlardı. Genellikle sanatın hamileriydiler ve sanatçıların, müzisyenlerin ve yazarların çalışmalarını destekliyorlardı. Feodal dönemde yaşlıların statüsü zenginlikleri ve toplumsal sınıflarıyla bağlantılıydı.

Feodal dönemin sosyal ve ekonomik koşulları, yaşlıların deneyimleri üzerinde önemli bir etkiye sahipti. Feodal sistem, yaşlı bireylerin yaşamlarını etkileyen eşitsizlikler ve hiyerarşik sosyal yapılarla damgalanmıştır. Feodal dönemde, toprağa veya diğer zenginlik kaynaklarına erişimi olmayan yaşlıların yoksulluk ve sosyal izolasyondan mustarip olma olasılığı daha yüksekti (Brown ve Górecki, 2015). Bu nedenle temel ihtiyaçları için ailelerinin ve topluluklarının desteğine güveniyorlardı.

Feodal dönemi karakterize eden siyasi istikrarsızlık ve savaşların yaşlıların yaşamları üzerinde önemli etkileri olmuştur. Yaşlı bireyler baskınlar ve savaşlar sırasında sıklıkla hedef alınmış, evlerinden ve topluluklarından ayrılmak zorunda kalmışlardır. Kaçamayan yaşlılar ise sıklıkla şiddet ve istismara maruz kalmış, güvenlik ve emniyetleri tehlikeye girmiştir. Bunun sonucunda feodal dönemdeki yaşlıların güvenliği, sık sık yaşanan savaşlar ve siyasi değişimler nedeniyle genellikle istikrarsızdı.

Yaptıkları işlerle ekonomiye katkıda bulunanlar, genellikle yetenekli zanaatkârlar ve tüccarlardı. Bazı yaşlı bireyler tüccar, bankacı ve finansör olarak çalışarak ekonomik bağımsızlıklarını koruyabilmişlerdi. Yaşlılar ayrıca anlaşmazlıklarda arabulucu ve hakem olarak görev yapmış ve sosyal istikrarın korunmasında önemli rol oynamışlardır. Aynı zamanda, yaşlılar feodal dönemde piyasa ekonomisinin işleyişinde merkezi bir rol oynamışlardır.

Ekonomik ve sosyal rollerine ek olarak, yaşlılar hane halkının örgütlenmesinde ve mülkiyetin aktarılmasında kritik bir rol oynamışlardır. Genellikle yaşlılar hane reisi olarak görev yaparlardı ve ailenin kaynaklarını yönetmek ve mülkiyeti gelecek nesillere aktarmaktan sorumluydular. Yaşlılar aynı zamanda aile soyunun devamını ve aile geleneklerinin sürdürülmesini sağlamaktan da sorumluydu (Gilleard, 2002).

Feodal dönemdeki yaşlıların toplumun dini ve manevi yaşamı üzerinde önemli bir etkisi vardı. Dini törenlerde genellikle merkezi bir rol oynarlar ve dini geleneklerin gelecek nesillere aktarılmasından sorumlu olurlardı. Yaşlılar aynı zamanda ruhani liderler olarak görülmüş ve ruhani konularda rehberlik ve danışmanlık için sık sık aranmıştır. Yaşlıların toplumun dini ve manevi yaşamındaki rolü, sosyal statüleri ve dini gelenekler hakkındaki bilgileriyle yakından ilişkiliydi.

Feodal dönemde yaşlıların toplumsal rolleri sınırlamalar ve zorluklardan yoksun değildi. Yaşa bağlı engeller ve hastalıklar genellikle yaşlı bireylerin ekonomik ve sosyal faaliyetlere katılma becerilerini kısıtlıyordu. Sağlık hizmetlerine erişimin olmaması da birçok yaşlı bireyin yaşam kalitesini düşüren kronik sağlık sorunlarından mustarip olduğu anlamına geliyordu. Bu nedenle feodal dönemde yaşlıların deneyimleri sosyal, ekonomik ve siyasi faktörlerin karmaşık bir etkileşimi ile şekillenmiştir.

Sonuç olarak feodal dönemde yaşlıların rolleri sosyal, ekonomik ve siyasi faktörlerin karmaşık etkileşimi ile şekillenmiştir. Yaşlılar toplumsal düzenin korunmasında, kültürel bilginin aktarılmasında ve ekonomiye katkıda bulunmada önemli roller oynamışlardır. Bununla birlikte deneyimleri yoksulluk, siyasi istikrarsızlık ve yaşa bağlı engeller gibi zorluklarla da şekillenmiştir. Bu zorluklara rağmen yaşlılar, feodal dönemde gerek ellerindeki mülkiyet gücüyle gerekse de bilgileri ile toplumdaki statülerinin üstte yer aldığı söylenebilir.

2.2.2 Modern Toplumlarda Yaşlı

Feodal ve antik dönemlere karşın, modern toplumlar yaşlıların genellikle dezavantajlı ve marjinal olduğu bir durum yaratmıştır. Modern toplum, üretkenliğe ve ekonomik büyümeye daha fazla odaklandığından, deneyim ve bilgiye verilen değer azalmıştır. Buna karşın gençlik dinamizmi önem ön plana çıkarılmaktadır. Hatta, birçok modern toplumda, gençliğe

ve fiziksel güzelliğe odaklanılarak yaşlanmaya ve yaşlılara karşı kültürel bir önyargı vardır (Twigg, 2004). Bu noktada modern toplumu izah etmek için bir parantez açılacak olursa; Modern toplum sanayi devrimi sonrası oluşan topluma verilen isimdir. Eleştirel literatürdeki karşılığı kapitalist toplumdur. Bu açıdan bakıldığında üretim araçlarındaki değişen mülkiyet ilişkisi ve oluşan yeni toplumlarda yaşlıların eskisi kadar önemli rol alamadığı ifade edilebilir. Feodal dönemin toprak temelli üretim modeline karşın kapitalist sistemin kompleks iş gücü modeli içerisinde yaşlı insanların kolay bir şekilde yer almaması doğal olarak görülebilir. Bu nedenle yaşlıların “modern” toplumlar içerisinde marjinalleşmeleri ve hor görülmelerinin bir sebebi bu değişimden kaynaklanmış olabilir. Buna ek olarak günümüzde yaşlılar, sağlık ve sosyal hizmetler gibi kaynaklara erişim açısından genellikle dezavantajlı durumdadır. Birçok durumda, yaşlı bireyler yaşlarına dayalı ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Bu, işyerinde ayrımcılık yaşamaktan, yaşlanma ve yaşlılar hakkındaki toplumsal klişelere kadar pek çok şekilde olabilir (Nelson, 2002).

Netice itibariyle, yaşlanma olgusu evrensel bir olgu olmakla birlikte, toplumların yaşlı nüfuslarını algılama ve onlara muamele etme biçimleri zamana göre büyük farklılıklar göstermiştir. Eski ve feodal toplumlarda, yaşlı bireyler genellikle bilgelikleri ve deneyimleri nedeniyle hürmet edilirdi. Bunun aksine, çağdaş toplumlar yaşlıların genellikle dezavantajlı ve ötekileştirilmiş olduğu bir durum yaratmıştır. Toplumlar yaşlanmaya devam ettikçe, bu sorunları ele almak ve her yaştan insan için daha eşitlikçi ve adil bir toplum yaratmak için çalışmak önemli olacaktır. Modern toplumlarda yaşlılar sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasi faktörler tarafından şekillendirilen bir dizi sorunla karşı karşıyadır. Daha önce tartışılan yaşlılık ve sosyo-ekonomik dezavantaj konularına ek olarak, yaşlılar sağlık ve refah, sosyal içerme ve nesiller arası ilişkilerle ilgili zorluklarla da karşı karşıyadır (Çınar ve Sungur, 2019).

Modern toplumlarda yaşlıların karşılaştığı en acil sorunlar arasında sağlık ve ekonomi bulunmaktadır. İnsanlar yaşlandıkça, yaşam kalitelerini etkileyebilecek kronik sağlık sorunları ve engellerle karşılaşma olasılıkları artmaktadır. Birçok modern toplumda sağlık hizmetleri yaşlıların ihtiyaçlarını yeterince karşılayacak şekilde tasarlanmamıştır. Örneğin, geriatri uzmanları eksik olabilir ve sağlık hizmeti sağlayıcıları yaşlıların karşılaştığı karmaşık sağlık sorunlarını ele almak için eğitilmemiş olabilir. Ayrıca sağlık hizmetleri, özellikle sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı olanlar için karşılanamaz veya erişilemez olabilir. Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO, 2021) bir raporuna göre, “Yaşlı insanlar

genellikle sağlık hizmetlerine erişimde uzun bekleme süreleri, hizmetlerin sınırlı mevcudiyeti ve ulaşım seçeneklerinin eksikliği gibi önemli engellerle karşılaşmaktadır”.

Modern toplumlarda yaşlılarla ilgili bir diğer konu da sosyal içermedir. Yaşlılar genellikle marjinalleştirilmekte, sosyal ve ekonomik fırsatlardan dışlanmakta ve bu da sosyal izolasyon ve yalnızlığa yol açabilmektedir. Sosyal izolasyon ve yalnızlık sadece yaşlıların refahına zarar vermekle kalmaz, aynı zamanda daha geniş sosyo-ekonomik sonuçları da vardır. Örneğin, sosyal izolasyon ve yalnızlık sağlık masraflarının artmasına, üretkenliğin düşmesine ve sosyal uyumun azalmasına neden olabilir. Birçok modern toplumda, sosyal politikalar yaşlı insanların sosyal içermesini yeterince ele alacak şekilde tasarlanmamıştır. Örneğin, yaşlıların ihtiyaç ve ilgi alanlarına hitap eden toplum temelli hizmet ve faaliyetlerin eksikliği söz konusu olabilir.

Kuşaklar arası ilişkiler, modern toplumlarda yaşlılarla ilgili bir başka endişe alanıdır. Yaşlı ve genç kuşaklar arasındaki ilişki karmaşık ve dinamiktir ve kültürel ve sosyal faktörler tarafından şekillendirilir. Birçok modern toplumda, yaşlı ve genç insanlar arasında gerilim ve çatışmaya yol açabilecek bir dönem ayrımı vardır. Örneğin, yaşlılar değişime dirençli olarak görülürken, gençler saygısız ve değerlerden yoksun olarak görülebilir. Ayrıca kuşaklar arası ilişkiler gelir eşitsizliği, eğitim ve istihdama erişim gibi sosyo-ekonomik faktörlerden de etkilenabilmektedir. Kuşaklar arası ilişkiler, kültürel normlar, sosyo-ekonomik statü ve içinde buldukları tarihsel bağlam da dahil olmak üzere bir dizi faktörden etkilenmektedir (Bengtson ve Robert,1991).

Bu sorunlara ek olarak, modern toplumlardaki yaşlılar teknoloji ve dijital okuryazarlıkla ilgili zorluklarla da karşı karşıyadır. Toplum giderek dijitalleştikçe, yaşlılar teknolojiye erişimde ve teknolojiyi kullanmada zorluklarla karşılaşabilir. Teknoloji sosyal ve ekonomik katılımda önemli bir rol oynadığından, bu durum daha fazla sosyal izolasyona ve dışlanmaya yol açabilir. Avrupa Komisyonu (2019) tarafından hazırlanan bir rapora göre, dijital okuryazarlık yaşlıların karşı karşıya olduğu önemli bir sorundur ve yaşlıların dijital topluma tam olarak katılabilmelerini sağlamak için erişimi ve eğitimi teşvik eden politikalar gerektiği öne sürülmüştür.

Genel olarak, modern toplumlarda yaşlıların karşılaştığı sorunlar karmaşık ve çok yönlüdür. Yaşçılık⁸ ve sosyo-ekonomik dezavantaj, politika çözümleri ve sosyal dönüşüm gerektiren önemli zorluklardır. Ayrıca sağlık ve refah, sosyal içerme, kuşaklar arası ilişkiler ve teknoloji ile ilgili konular da dikkat ve eylem gerektirmektedir. Bu sorunların ele alınması, yaşlıların farklı deneyimlerini ve ihtiyaçlarını dikkate alan ve daha fazla sosyal ve ekonomik içermeyi teşvik eden çok boyutlu bir yaklaşım gerektirecektir.

Ayrıca cinsiyet, etnik köken, kültür ve sosyo-ekonomik durum farklılıkları da dahil olmak üzere yaşlı nüfusun çeşitliliğini kabul etmek önemlidir. Örneğin, yaşlı kadınlar yaşlı erkeklerden farklı zorluklarla karşılaşabilir ve azınlık etnik gruplardan yaşlılar sosyal ve ekonomik kapsayıcılığın önünde ek engellerle karşılaşabilir. Bununla birlikte modern toplumlarda yaşlıların yaşçılık, damgalama ve sosyal izolasyon gibi karşılaştığı diğer sorunları ele almak için modern toplumdaki ekonomik ilişkileri anlamak önemlidir. Bu anlayış yaşlıların ötekileştirilmesine neden olan dinamiklerin kavranmasına ve daha etkili çözüm yolları üretilmesine yardımcı olabilir.

Sonuç olarak modern toplumdaki yaşlı olgusu bir dizi sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasi faktör tarafından şekillendirilmektedir. Yaşçılık ve sosyo-ekonomik dezavantaj, politika çözümleri ve sosyal dönüşüm gerektiren önemli zorluklardır. Ayrıca sağlık ve refah, sosyal içerme, kuşaklar arası ilişkiler ve teknoloji ile ilgili konuları özellikle günümüzde yaşlılık ile ilgili diğer önemli durumlardır. Bu durumların ele alınması, yaşlıların farklı deneyimlerini ve ihtiyaçlarını dikkate alan ve daha fazla sosyal ve ekonomik içermeyi teşvik eden çok boyutlu bir yaklaşım gerektirecektir.

2.3 Sosyolojik Bir Olgu Olarak Toplumsal Yaşlanma

Toplumsal yaşlanma, bir toplumda yaşlı nüfusun oranının artması ve bunun toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasi sonuçlarıdır. Bu olgu, modern toplumların demografik yapısındaki değişikliklerden kaynaklanmaktadır. Toplumsal yaşlanmanın ana nedenleri arasında artan ortalama yaşam beklentisi, doğum oranlarındaki azalma, sağlık hizmetlerinin gelişmesi, emeklilik yaşının düşürülmesi ve göç gibi faktörler yer almaktadır.

⁸ Yaşçılık herhangi bir bireye ya da gruba yaşından ötürü yapılan ayrımcılık türüdür. Yaşçılık sistematik bir şekilde ya da istemsizce gerçekleşebilir (Nelson, 2002).

Aynı zamanda bu olgu, bireyin yaşlandıkça sosyal rollerinde, ilişkilerinde ve ağlarında meydana gelen değişiklikleri ifade etmektedir. Biyolojik yaşlanma kaçınılmaz olsa da yaşlanmayı deneyimleme ve anlama biçimimiz toplumsal olarak inşa edilir⁹ ve kültürler ve tarihsel dönemler arasında farklılık gösterir. Bu nedenle toplumsal yaşlanma bireysel, toplumsal ve kültürel faktörlerin karşılıklı etkileşimini içeren karmaşık ve çok yönlü bir süreç olduğu söylenebilir.

Toplumsal yaşlanma, toplumların sosyal, ekonomik ve politik yapısını etkileyen önemli bir faktördür. Yaşlı nüfusun artması, sağlık hizmetlerinin, emeklilik sisteminin ve sosyal güvenlik sistemlerinin yeniden düzenlenmesini gerektirir. Yaşlıların yaşam kalitesini artırmak için sosyal destek sistemleri, yaşlılar için özel hizmetler ve yaşlıların toplumsal hayata katılımını teşvik eden politikalar geliştirilmesi gerekmektedir.

Toplumsal yaşlanmanın kilit yönlerinden biri, bireylerin yaşlandıkça değişen rolleridir. İnsanlar işten emekli oldukça ve çocukları evden ayırdıkça, sosyal statü kaybı ve eski rollerinden ve kimliklerinden kopma hissi yaşayabilirler. Bu rol kaybına karşın yaşlanma, gönüllülük veya topluluk gruplarına katılım gibi yeni katılım ve bağlantı fırsatları da getirebilir. Toplumsal yaşlanma ile sosyal ilişkilerin ve ağların da yapısı değişmektedir. İnsanlar yaşlandıkça, yakın arkadaşlarını ve aile üyelerini kaybederek ve akranları ve tanıdıklarıyla yeni ilişkiler geliştirerek sosyal ağlarının bileşiminde değişiklikler yaşayabilirler. Bu değişikliklerin bireyin sosyal desteği ve refahı üzerinde önemli etkileri olabilir (Gonyea vd., 2016).

Kısaca toplumsal yaşlanma, yaşla ilgili stereotipler ve ayrımcılık gibi daha geniş toplumsal ve kültürel faktörlerden etkilenir. Yaşlılık veya yaşlanma ve yaşlılar hakkındaki olumsuz tutum ve inançlar, sosyal dışlanma ve marjinalleşmeye yol açabilir (Nelson, 2002). Bu nedenle yaşlanmanın sosyal olarak inşa edilen doğasını kabul etmek ve daha kapsayıcı ve yaş dostu toplumlar yaratmak için çalışmak önemlidir. Yani, toplumsal yaşlanma bireysel, toplumsal ve kültürel faktörlerin karşılıklı etkileşimini içeren karmaşık ve çok yönlü bir süreçtir.

⁹ Önceki bölümlerde görüldüğü üzere tarih boyunca yaşlanma koşullara göre farklı şekillerde değerlendirilmiştir.

Yaşlanmanın sosyolojik boyutlarını anlamak, bu araştırmanın merkezinde yer almasının ötesinde toplumsal değişim dinamiklerini anlamak ve doğru müdahale kanalları geliştirmek için oldukça önemlidir. Bu noktaya kadar yaşlı olgusunun koşullar merceğinde tarih boyunca değiştiği görülmektedir. Yaşlılık her ne kadar biyolojik ve bireysel olarak ifade edilse dahi toplumda ve insanda bulunduğu karşılık toplumsal bir inşa sürecinin sonucudur. Bu ilişkiyi anlamak adına yaşlılığın toplumsal olarak nasıl inşa edildiğini incelemek gereklidir.

2.4 Yaşlılığın Toplumsal İnşası

Yaşlılığın toplumsal inşası, yukarıda da ifade edildiği üzere çeşitli kültürel, tarihsel ve sosyal faktörler tarafından şekillendirilen karmaşık ve çok yönlü bir olgudur. Sosyolojik bir perspektiften bakıldığında, yaşlılık sadece yaşam evresini tarif eden bir kategori değil, zaman ve mekâna göre değişen toplumsal bir kavramdır. Her kavram gibi yaşlılık ve yaşlanmada toplumsal olarak inşa edilmiştir. Bu bölümde, geçmişten günümüze yaşlılığın toplumsal inşasını etkileyen bazı temel faktörleri incelenmiştir.

Geleneksel toplumlarda yaşlılığın toplumsal inşası genel olarak olumlu olmuştur. Bu durumun nedenleri arasına iki temel faktörün rol aldığı öne sürülebilir. İlk olarak, geçmiş dönemlerde yaşlanmak ya da “yaşlanabilmek” üst sınıfta yer alan insanlar için daha kolaydı. Zaten politik ve mülkiyet gücünü elinde bulunduran bu sınıfa mensup yaşlılar toplumdaki otoritelerini koruyabilmişlerdir. İkinci olarak ise bilginin önemi ve aktarımının geçmişte yaşlıların elinde olduğudur. Özellikle toprak temelli bir üretimde bilginin daha sabit olması ve değişmemesi kuşaktan kuşağa aktarımda ise yaşlıların rol alması toplum içerisindeki statülerini korumalarına yol açtığı söylenebilir.

Sanayileşme ve modernleşmenin yükselişiyle birlikte, artık fiziksel emek sarf etmelerine veya ekonomik üretime katkıda bulunmalarına gerek kalmadığı için yaşlı insanların değeri azalmıştır. Yaşlılığın toplumsal inşasında şüphesiz bu dinamiklerin rolü bulunmaktadır. Modern tıbbın gelişmesi ve bulaşıcı hastalıklara dair çözümlerin artması ortalama yaşam süresinin uzamasına yol açarak yeni bir yaşlı demografik grup yaratmıştır. Bu gruba bakış ve muamele biçimi, kültürel ve sosyal normların değişiminden büyük ölçüde etkilenmiştir. Şehirleşmenin yarattığı toplumsal yapı içerisindeki dengeler yaşlılığı toplumsal olarak yeniden inşa etmiştir. Her ne kadar modern tıp gelişse dahi 20. yüzyılın ortalarında yaşlılık, yaşlanmayla ilişkili fiziksel ve bilişsel gerilemeye vurgu yapılarak bu durumdan kaçınılması

gerektiği savunulmuştur (Calasanti ve Slevin, 2001). Buna karşın yaşlanmanın biyolojik, psikolojik ve sosyal yönlerini anlamaya odaklanan bilimsel bir disiplin olarak gerontolojinin gelişmesi de gene toplumsal inşa sürecindeki bilimsel bir çözüml arayışının sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Yaşlılığın toplumsal olarak inşa edilmesi ve bu olguya yönelik günümüzdeki algı yaşçılık gibi olumsuz kavramların doğmasına neden olmaktadır. Irkçılık ve cinsiyetçilik gibi yaşçılıkta günümüzün en büyük problemlerinden birisidir. Bu açıdan yaşlılara yönelik olumsuz stereotipler ve ayrımcılık olan yaşçılığa karşı mücadele etme ihtiyacı giderek daha fazla kabul görmektedir (Levy, 2016). Yaşçılığın yaşlıların sağlığı ve refahı üzerinde, sosyal izolasyonun artması, öz saygının azalması, sağlık hizmetlerine ve diğer hizmetlere erişimin azalması gibi ciddi sonuçları olabilmektedir. Yaşçılıkla mücadele etmek için, yaşlıların deneyimlerinin çeşitliliğini ve karmaşıklılığını tanımak, yaşlanmaya yönelik daha olumlu ve kapsayıcı olmak gereklidir (Twigg ve Martin, 2019). Bu yaklaşım, sosyal içermeyi teşvik etmenin ve yaşlıların sosyal, ekonomik ve kültürel hayata katılımını desteklemenin önemini vurgulamaktadır.

Son zamanlarda, yaşlanmaya daha olumlu ve bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşılmaya çalışılmaktadır. Fiziksel ve ruhsal sağlığı korumanın, sosyal olarak aktif olmanın ve anlamlı faaliyetler sürdürmenin önemini vurgulayan başarılı yaşlanma kavramı günümüzde çok rağbet görmektedir. Bu yaklaşım, yaşlanmanın karmaşık ve çok boyutlu bir süreç olduğunu ve yaşlı yetişkinlerin topluma birçok şekilde katkıda bulunma potansiyeline sahip olduğunu iddia etmektedir. Fakat başarılı yaşlanmanın gerçekleşebilmesi hem yaşlıların refahı hem de o refahı sağlayabilmeleri için geçmiş yaşamlarının (özellikle iş yaşamlarının) iyi olmasından geçmektedir. Amerika'daki birçok yaşlı geçmişlerinde kesintili çalışma gibi durumlarından dolayı emekliliklerinde iyi bir gelir elde edememekte ve sorunlar yaşamaktadır (Calasanti ve Slevin, 2001). Özellikle özel sektörün artması ile günümüzde kesintili çalışma ülkemizde de yaygın hale gelmektedir. Bu durum şüphesiz ileride yaşlılara dair benzer problemleri ortaya çıkaracaktır. Öte yandan düşük gelirli birçok ülkede, yaşlı yetişkinlerin yoksulluk içinde yaşama ve önemli sağlık sorunlarıyla karşılaşma olasılığı daha yüksektir (Lloyd-Sherlock, 2000). Bu gibi etmenler başarılı yaşlanma gibi kavramları yeniden değerlendirmemize ve bu başarının arkasında toplumsal refahın sağlanması önemli olduğunun anlamamıza yardımcı olabilecek örneklerdir.

Zaman içinde yaşıllığın algılanma ve değer görme biçiminde değişimler yaşanmış olsa da bu kavramın toplumsal olarak yeniden inşa edilmesi devam edecektir. Bu inşa süreci, başta ekonomi olmak üzere bir dizi kültürel, tarihi ve sosyal faktör tarafından şekillendirilen bir olgudur. Yaşıllığın toplumsal inşasını anlamak, yaşlı yetişkinlerin refahını ve saygınlığını destekleyen politikalar ve programlar geliştirmek için önemlidir. Tamda bu nokta da sosyolojik yaşlanma kuramları devreye girmektedir. Nasıl ki toplumsal yaşlanma olgusu bir gerçekse bu olgunun başat öznesi olan yaşlıya biçtiğimiz toplumsal değer de o kadar gerçektir. Bu gerçeğin yapısal-işlevsel, sembolik etkileşimci ve eleştirel boyutlarını ortaya çıkaran sosyolojik yaşlanma kuramları yaşıllığın toplumsal inşasını anlamamızda oldukça fayda sağlayacaktır.

3. YAŞLILIĞA DAİR SOSYOLOJİK YAKLAŞIMLAR VE KURAMLAR

Bu bölümde yaşlılık olgusuna dair sosyolojik yaklaşımlar derlenmiş ve bu yaklaşımların ne gibi temeller üzerinde olduğu irdelenmiştir. Özellikle 20 ve 21. Yüzyıllarda artan yaşlı nüfus ile demografik değişim ve bu değişimin oluşturduğu koşullar sosyologları ve gerontologları sadece yaşlılığın getirdiği bireysel dönüşümü değil toplumsal yaşlanmanın oluşturduğu toplumsal ve yapısal değişimi de açıklamaya ve çözüm oluşturmaya itmektedir. Yaşlanma ve yaşlılığa dair geliştirilen bu yaklaşım ve teoriler kronolojik sırayla derlenmiştir. Bunun nedeni toplumsal yaşlanma ile değişen toplum yapısının içerisindeki yaşlıların konumudur. Örneğin, kapitalizmin altın çağı dediğimiz dönemlerde ortaya çıkan ilk teoriler yaşlıları tamamen dışlarken (Eksiklik ve Geri çekilme teorisi gibi) sonraki dönem ortaya atılan kuramlar yaşlıları ya topluma entegre etmeye ya da iyilik halini yükseltmeye yöneliktir. Almanya'nın son dönemlerde yaşlıları üretimde ve tüketimde ekonomi içerisine dahil etmeye çalıştığı "Gümüş Ekonomi" modelinin teorik arka planı da "iyilik" halini ve aktif yaşamı vurgulayan teorilerdir. Şüphesiz, doğurganlığın azalması ve genç nüfus oluşturamama Almanya'nın bu türden bir politika izlemesinin nedenlerinden olabilir.

3.1 Birinci Dönem Teoriler

3.1.1 Eksiklik Teorisi

Her ne kadar kapsam ve metodoloji bakımından sosyolojik bir yeterliliğe sahip olmadığı söylenebilse de Eksiklik teorisi yaşlılık üzerine ilk teorik yaklaşım olarak kabul edilebilir. Amerikalı psikolog R. M. Yerkes¹⁰ vd. (1921) geliştirdikleri Eksiklik Teorisi, yaşlılığın insan hayatındaki kayıp ve noksanlık süreci olduğun öne süren bir teoridir. Hatta bazı zekâ ve öğrenme araştırmalarının bu teoriyi desteklediği öne sürülmüştür. Teorinin çıkarımı ise yaşlılar noksanlık ve kayıplarından dolayı geri kalmakta ve bu nedenle gençlerin önemi artmaktadır.

Bu konuyla ilgili bazı çalışmalarda kalıcı ve geçici yetenekler ayrımı yapılmış ve bilgi, hayal gücü, hafıza ve soyut düşünme gibi konulara odaklanılmıştır. Bu araştırmalarda ise gerçekte

10 Robert Mearns Yerkes, ABD'de karşılaştırmalı psikolojinin gelişmesine öncülük eden psikologdur. Yerkes'in amerikalı askerler üzerine yaptığı ünlü çalışması "Psychological Examining in the United States Army" adlı çalışmasındaki çıkarımlara göre Eksiklik teorisi oluşturulmuştur. Bu nedenle eksiklik teorisi tam olarak yaşlılığa sosyolojik bir bakışın temel alındığı bir yaklaşım olmamasına yaşlılara yönelik çıkarımlarından dolayı tezde ilk ele alınan yaklaşım olmuştur.

yaş dışındaki pek çok etkenin de önemli olduğu anlaşılmıştır. Yine de “yaşlandıkça insanın zihinsel yönden kayba uğradığı ve bireysel gelişimin düştüğü” görüşü yaygınlaşmıştır. Hatta bazı toplumlarda insanlar 40 yaşından sonra işe alınmamaktadır. H. Lehman araştırmasında (1953) çeşitli mesleklerden bilim insanlarının hangi yaşlarda en başarılı olduklarını ve hangi yaşlarda verimin düştüğünü sorgulamıştır. Bu araştırmaya göre sporda 30 yaş ve 40 yaş sonrası, yönetim görevlerinde ise 60 yaş sonrası kişilerde verimlilik düşüşü görülebilir.

Bu teori yaşlıların kariyer beklentisi olmaması ve ileride kişilerin eğitim seviyesinin önemi gibi çeşitli etkenleri göz ardı etmekle eleştirilmiştir. Çünkü yaşlılarda genel zekâ gerilemesi direkt yaşanmamakla birlikte, zihinsel yeteneklerin ileri yaşlara kadar korunabilir ve geliştirilebilir olduğuna dair çalışmalarda mevcuttur. Bu yaşlıların mesleki başarısını sürdürmesi ve yaşam birikimini kullanması bu konuda belirgin bir örnektir. Ayrıca bu teoride desteklenen “yaşlıların huzurevinde bakılması” görüşü de eleştirilmektedir. Bu eleştirilere göre, huzurevinde gerçekte yaşlılara yardım edilmemekte, aksine bu yaşlılar işlevsiz ve muhtaç hale gelmektedir (Müftüler, 2019). Dolayısıyla huzurevlerindeki veya bakımevlerindeki yaşlıların mutlu ve huzurlu olmaları beklenemez.

Eksiklik Teorisi'nin yaşlıların kayıplarını ve eksikliklerini ön plana çıkararak, toplumdaki yaşlılıkla ilgili önyargıları beslediği düşünülebilir. Yaşlılıkta sağlık sorunları yaşanması; biyolojik, fiziksel ve fizyolojik kayıplarla karşılaşılması muhtemeldir. Hatta yaşlı kişi sosyal ve psikolojik açıdan da kayıplar yaşayabilir. Yaşlanan kişinin toplumsal konumları ve sosyal ilişkilerinde gerileme görülebilir. Bu teorinin bu kayıplar zorunlu ve kaçınılmaz son gibi göstermesi eleştirilebilir bir durumdur (Müftüler, 2019).

Eksiklik teorisinin yaşlıların kayıplarının nasıl azaltılabileceğinin veya yaşlıların bu durumun olumsuz sonuçlarından nasıl korunabileceklerinin üzerinde durmaması da tartışma konusudur. Yine bu teorinin bazı kişilerin çok ileri yaşlarda da sağlıklı ve huzurlu bir yaşamı nasıl sürdürdüklerini, hayattaki önemli sorunlarla nasıl baş ettiklerini ve eksikliklerini nasıl telafi ettiklerini açıklamaya çalışmaması da eleştiriye açıktır.

3.1.2 Yaşamdan Geri Çekilme Teorisi

Yaşamdan geri çekilme teorisi, ilk olarak Elaine Cumming ve William Earle Henry tarafından 1961 tarihli “Growing Old” (Cumming ve Henry, 1961) adlı kitaplarında ortaya atılan bir yaşlanma teorisidir. Çalışmalarında Cumming ve Henry, insanların yaşlandıkça

yaşadıkları sosyal hayat ile ilişkilerini araştırmıştır. Geliştirdikleri teoride, zaman içinde yaşlı insanlar yetişkinliklerinde hayatlarının merkezinde yer alan sosyal rol ve ilişkilerden yaşlandıkça geri çekildiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca yaşlılık ile gelen sosyal kopuşun yaşlanma sürecinin doğal ve gerekli bir parçası olduğunu ve yaşlı yetişkinlerin kendi ihtiyaç ve ilgi alanlarına odaklanmalarını sağladığını savunmuşlardır. Bu teori, gerontolojinin ayrı bir disiplin olarak yerleşmeye başladığı bir dönemde ortaya çıkmıştır ve o zamandan beri modern toplumlarda yaşlanmayı anlamak için önemli bir çerçeve haline gelmiştir. 21. Yüzyılın ortalarında yaşlı nüfusun artması ve Eksiklik teorisi gibi daha katı anlayışa sahip bir teoriye alternatif olarak yanıt olabilecek bir teoriydi. Çünkü toplumsal yaşlanma süreci daha o dönemlerde fazla önemsenen bir olgu değildi.

Yaşamdan geri çekilme teorisi yaşlıların yaşamdan çekilmesinin sadece toplum için değil yaşlılar için de iyi bir durum olduğunu öne sürmektedir. İşlevselci bir teori olan Yaşamdan geri çekilme teorisi, kopuş sürecini hem yaşlılar toplum için gerekli ve faydalı olarak değerlendirmektedir. Teori, ayrılmanın, rollerin bir nesilden diğerine aktarılmasına izin vererek toplumun düzgün işleyişini sağladığını savunur. Yaşlı bireyler rollerinden ayrıldıkça, daha genç bireyler bu rolleri üstlenebilmekte ve böylece toplumda süreklilik sağlanmaktadır. Bu düşüncenin kaynağı ise Cumming ve Henry (1961) tarafından Kansas City’de yürütülen boylamsal bir çalışmanın bulgularına dayanmaktadır. Çalışmalarında, yaşlı yetişkinlerin yaşlandıkça sosyal etkileşimlerini azaltma ve sosyal rollerinden vazgeçme eğiliminde olduklarını gözlemlemişlerdir. Cumming ve Henry, orta yaştan yaşlılığa kadar birkaç yüz yetişkini takip eden boylamsal bir çalışma olan Kansas City Yetişkin Yaşamı Çalışması’ndan elde edilen verilere göre, kişilerin yaşlandıkça kopma sürecinin nasıl gerçekleştiğini açıklayan dokuz önerme geliştirmişlerdir (Palmore, 1981). İlk varsayım, insanların ölümü bekledikleri için çevrelerindeki kişilerle sosyal bağlarını kaybettiklerini ve başkalarıyla ilişki kurma becerilerinin zamanla kötüleştiğini belirtmektedir. İkinci varsayım ise, bir kişi bağlarını koparmaya başladığında, etkileşime rehberlik eden sosyal normlardan giderek daha fazla uzaklaştığı savunulmuştur. Cumming ve Henry’e göre sosyal normlarla teması kaybetmek, kopma sürecini güçlendirir ve körükler (Cumming ve Henry, 1961).

Geri kalan önermeler, ayrılma sürecinin farklı sosyal rolleri nedeniyle erkekler ve kadınlar arasında nasıl farklılık gösterdiğini; ayrılmanın, bireyin sosyal rollerine hala tam olarak bağlıyken beceri ve yeteneklerini kaybederek itibarının zedelenmemesi arzusuyla nasıl teşvik edildiğini; genç yetişkinlerin, ayrılanların oynadığı rolleri devralmak için gerekli bilgi

ve becerileri geliştirmek üzere nasıl eğitildiğini açıklamaktadır (Cumming ve Henry, 1961). Hem birey hem de toplum buna hazır olduğuunda tam kopuşun nasıl gerçekleştiği; kopan kişilerin kimlik krizi veya moral bozukluğu yaşamamak için yeni sosyal rolleri nasıl benimsediği; toplumun nasıl maksimum sũreklilik aradığı ve hem birey hem de toplumun nasıl yer değiştirme arayışında olduğu kopma sũrecinde kendini gũstermektedir.

Yaşamdan geri çekilme teorisi dũneminde gerontoloji alanındaki birçok araştırmacı ve akademisyen tarafından hızla benimsenmiştir. Yaşlı yetişkinlerin hayatlarında meydana gelen değişikliklere basit ve ikna edici bir açıklama getirmiş ve bu değişikliklerin onların psikolojik ve sosyal refahını nasıl etkileyebileceğini anlamak için bir ereve sunmuştur. Yıllar içinde, yaşamdan geri çekilme teorisi, altında yatan varsayımları araştıran ve ampirik geçerliliğini test eden diğer birçok araştırmacı tarafından geliştirilmiş ve genişletilmiştir (Kahana ve Kahana, 1996; Rowe ve Kahn, 1997; Palmore, 2000).

Bu geliştirmelere örnek olarak, kopuş derecesinin bireyler ve kũltürler arasında farklılık gũsterebileceđini ne sũren kopuş sũrekliliđinin oluşturulmasıdır (Dowd, 1975). Kopuş sũrecinin bu şekilde tanınması, araştırmacıların artık yaşlı yetişkinlerin toplumdaki ne lũde uzaklaştığını etkileyen faktörleri keşfedebilmeleri nedeniyle, ayrılma sũrecinin daha incelikli bir şekilde anlaşılmasını sağlamıştır. Bu noktada geri çekilme teorisinin temelinde yatan deterministik anlayış da esnekleştirilmiştir. ũnkũ insanlar aynı yaş dũneminde farklı davranışlar gũsterebilmektedir¹¹.

Yaşamdan geri çekilme teorisindeki bir diğer önemli gelişme de ‘‘bireysel eylemlilik’’ kavramının dahil edilmesidir. Cumming ve Henry (1961) başlangıçta kopmanın kaçınılmazlığını vurgularken, daha sonraki araştırmacılar yaşlı yetişkinlerin kişisel tercihlerine ve koşullarına bağlı olarak aktif bir şekilde kopmayı veya sosyal bağlantılarını sũrdũrmeyi seebileceklerini kabul etmişlerdir (Atchley, 1989)¹². Bireysel eylemliliğe yapılan bu vurgu, yaşlı yetişkinler arasındaki deneyim çeşitliliğini kabul ettiği için yaşlanma sũrecinin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamıştır.

¹¹ Nitekim, ‘‘aktif’’ yaşlanma ya da iyilik hali ile başta sosyo-ekonomik durum (Marson ve Dellafave, 2022) olmak üzere birçok etmen (oklu gũ ilişkisi gibi) (Calasanti ve Slevin, 2001) doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle yaşlılar için ilk dũnem teorilerinin çoğunda tek bir varsayım sũndũđu için sonraları geliştirilme ihtiyaı gũrũlmüřtũr.

¹² Aktivite ve sũreklilik teorileri de bu önermeler doğrultusunda ortaya çıkmıştır.

Son 20 yıl içerisinde, “yaşamdan geri çekilme teorisi”, altında yatan mekanizmaların araştırılmasıyla daha da geliştirilmiştir. Örneğin araştırmalar, sosyal ağların kopmayı kolaylaştırma veya engellemedeki rolünü vurgulamıştır (Berkman vd., 2000). Daha güçlü sosyal ağlara sahip yaşlı yetişkinlerin bağlarını koparma olasılığı daha düşük olabilirken, daha zayıf ağlara sahip olanlar geri çekilmeye daha yatkın olabilir. Buna ek olarak çalışmalar sosyal bağlantıların niteliğinin, kopmayı öngörmeye nicelikten daha önemli olabileceğini göstermiştir (Cornwell ve Waite, 2009).

Yaşamdan geri çekilme teorisi, yaşlanmaya ilişkin ilk kapsamlı sosyolojik teori olması nedeniyle oldukça önemlidir. Eksiklik teorisine karşın, yaşamdan geri çekilme teorisi daha açıklayıcı ve toplumsal bir varsayım ortaya atması açısından da sosyolojik araştırmalar için birçok problemin doğmasına neden olmuştur. Bununla birlikte yaşlanmayı doğuştan gelen, evrensel ve tek yönlü bir süreç olarak tasvir ettiği için bu teori yaşlıların sosyal hayattan kendi istedikleri için değil toplumsal işleyiş içerisinde rol alamadıkları için geri çekildiklerini savunmuştur. Yapısal işlevselci bir perspektif barındıran bu teori 1960-1980li yılların kapitalist ekonomi koşullarında tutarlı olarak görülse de teorinin ortaya atıldığı zamandan sonraki artan yaşlı nüfus ile bu teorinin en azından toplumsal işleyiş açısından yararlı olarak ortaya attığı savların yanlışlığı ortaya çıkmaktadır¹³. Öte yandan geri çekilme süreci sadece yaşlıların elinde olan bir şey değildir. Yaşlılar için ücretli çalışma veya toplumsal faaliyetlere katılım fırsatlarının sınırlı olması, büyük ölçüde kapitalist üretim ilişkisi içerisindeki ekonomik politikalar ve toplumsal yapılar tarafından belirlenmektedir. Yaşamdan geri çekilme teorisi, yaşlı bireylerin siyasi aktivizm¹⁴, gönüllü çalışma veya kuşaklar arası iş birlikleri gibi alternatif yollarla topluma aktif olarak katılmaya devam edebilecekleri yolları göz ardı etmektedir. Bu noktada, yaşlı bireylerin toplumsal hareketlerde ve toplum örgütlenmesinde önemli roller oynama potansiyelini kabul etmek önemlidir. Bu nedenle de yaşlanmanın doğası gereği toplumdan kopmaya yol açtığı fikri özellikle de günümüzde pek karşılık görmemektedir. Sonuç olarak yaşamdan geri çekilme teorisi yaşlanmanın bireysel deneyimlerini tanımlamada bazı geçerliliklere sahip olsa da yaşlı bireylerin yaşamlarını şekillendiren sosyal ve ekonomik faktörlerin kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamada yetersiz kalmaktadır.

¹³ Bkz 34sy

¹⁴ Kısıtlılıklara karşın yaşlı grupların siyasileşmesine dair en çarpıcı örnek “Gri panterler” adlı oluşumdur (Marson ve Dellafave, 2022). Bu oluşum yaşlıların yaşadığı dezavantajlara karşı faaliyet göstermektedir. Bu gibi oluşumlar yaşlıların bir toplumsal grup (kohort) olduğuna dair yaklaşımları desteklemektedir.

3.1.3 Aktivite Teorisi

Aktivite teorisi, insanların yaşamlarında aktivitenin önemini vurgulayarak insan davranışının doğasını açıklamaya çalışan bir çerçevedir. Bu teori ilk olarak Rus psikolog Lev Vygotsky tarafından ortaya atılmış ve 1930’larda meslektaşı Alexander Luria tarafından daha da geliştirilmiştir. Aktivite teorisi, yaşlanma da dahil olmak üzere insan gelişiminin çeşitli alanlarına uygulanmıştır. Yaşlılıkta aktivite teorisi, aktif bir yaşam tarzını sürdürmenin başarılı bir yaşlanma için çok önemli olduğunu ileri sürmektedir (Müftüler, 2019).

Yaşlılıkta aktivite teorisi, aktif kalan ve sosyalleşme, gönüllülük veya hobiler edinme gibi çeşitli faaliyetlerle uğraşan yaşlı yetişkinlerin, inaktif olan veya toplumdan uzaklaşanlara kıyasla daha iyi bir yaşam kalitesi deneyimlediklerini ileri sürmektedir. Bu teoriye göre, aktivite başarılı yaşlanmanın temel bir bileşenidir ve yaşlı yetişkinler fiziksel ve bilişsel yeteneklerine uygun bir aktivite düzeyini sürdürmek için çaba göstermelidir. Bunun nedeni, aktivitenin fiziksel ve zihinsel sağlığın korunmasına yardımcı olması, sosyal bağlantıları teşvik etmesi ve yaşamda bir amaç ve tatmin duygusunu sağlamasıdır.

Yaşlılıkta aktivite teorisinin gelişimi, yirminci yüzyılın ortalarında gerontolojinin önde gelen isimlerinden biri olan Robert Havighurst’un çalışmalarına kadar uzanmaktadır. Havighurst, başarılı yaşlanmanın yaşlı yetişkinlerin fiziksel, sosyal ve kültürel çevrelerindeki değişikliklere uyum sağlama becerilerine bağlı olduğunu öne sürmüştür. Başarılı yaşlanmanın üç temel bileşenini tanımlamıştır: fiziksel ve zihinsel sağlığı korumak, sosyal bağlantıları sürdürmek ve anlamlı faaliyetlerde bulunmak. Havighurst, bu hedeflere ulaşmanın belirli bir düzeyde aktivite ve dünya ile ilişki gerektirdiğini ve aktif ve ilgili kalan yaşlı yetişkinlerin sağlık, refah ve genel yaşam memnuniyeti açısından daha iyi sonuçlar elde etme eğiliminde olduğunu savunmuştur (Havighurst, 1961).

Havighurst’un çalışmalarına dayanan aktivite teorisi, yirminci yüzyılın ikinci yarısında bir dizi araştırmacı tarafından daha da geliştirilmiştir. Bu konuda dikkate değer bir isim, “telafi ile seçici optimizasyon” (SOC) kavramına dayalı bir başarılı yaşlanma modeli öneren K. Warner Schaie’dir. SOC teorisine göre, yaşlı yetişkinler kendileri için en önemli olan faaliyetleri belirleyip önceliklendirmeyi, uygulama ve öğrenme yoluyla bu faaliyetlerdeki performanslarını optimize etmeyi ve zaman içinde meydana gelebilecek fiziksel veya bilişsel

yeteneklerdeki düşüşleri telafi etmeyi içeren bir seçici optimizasyon sürecine girmelidir. Schaie'ye göre başarılı yaşlanmanın anahtarı, kişinin bireysel yetenekleri ve hedefleriyle tutarlı bir faaliyet düzeyini sürdürürken, aynı zamanda bu yeteneklerde zaman içinde meydana gelen değişikliklere uyum sağlamaktır (Schaie, 1965).

Emeklilik dönemindeki aktivite durumlarının yaşam kalitesine etkisine dair sonuçlar yaşlılıkta aktivite teorisinin temel ilkelerini desteklemektedir. Çalışmalar sürekli olarak, aktif kalan ve çeşitli faaliyetlerle uğraşan yaşlı yetişkinlerin sağlık, refah ve bilişsel işlevler açısından inaktif veya izole olanlara göre daha iyi sonuçlar elde etme eğiliminde olduğunu göstermiştir (Lemon, 1969; Owens, 1981). Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşlı yetişkinler üzerinde yapılan boylamsal bir çalışma, okuma, oyun oynama veya kulüplere katılma gibi daha fazla boş zaman aktivitesinde bulunanların, daha az aktivitede bulunanlara göre daha yavaş bir bilişsel gerileme oranı yaşadıklarını ortaya koymuştur (Wilson vd., 2002). Benzer şekilde başka bir çalışmada, toplumsal faaliyetlere katılım veya gönüllülük gibi daha yüksek düzeyde sosyal katılım bildirenlerin, daha düşük düzeyde sosyal katılım bildirenlere kıyasla demans geliştirme riskinin daha düşük olduğu bulunmuştur (Karp vd., 2006).

Diğer çalışmalar, yaşlılıkta fiziksel sağlık ve refahın desteklenmesinde aktivitenin önemini vurgulamıştır. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşlı yetişkinler üzerinde yapılan bir çalışmada, yürüyüş veya yüzme gibi düzenli fiziksel aktivitelerde bulunanların kalp hastalığı veya diyabet gibi kronik sağlık sorunlarına yakalanma riskinin hareketsiz olanlara göre daha düşük olduğu bulunmuştur (Lee vd., 2011). Bir başka çalışmada, kuvvet antrenmanı egzersizleri yapan yaşlı yetişkinlerin, gelişmiş denge ve daha düşük düşme riski de dahil olmak üzere daha iyi fiziksel işlevlere sahip olduğu bulunmuştur. Ayrıca araştırmalar anlamlı faaliyetlere katılmanın yaşamda bir amaç ve tatmin duygusu sağlayabileceğini ve bunun da daha iyi ruh sağlığı ve genel refah ile ilişkili olduğunu göstermiştir (Liu vd., 2018).

Bununla birlikte aktivite ve başarılı yaşlanma arasındaki ilişkinin her zaman açık olmadığını belirtmek önemlidir. Bazı çalışmalar, aşırı veya yorucu aktivitenin, özellikle altta yatan sağlık sorunları veya engelleri olan yaşlı yetişkinler için sağlık ve esenlik üzerinde olumsuz etkileri olabileceğini bulmuştur (Lü vd., 2016). Aktivitenin faydaları aktivitenin türüne ve bireyin kişisel tercihlerine ve hedeflerine bağlı olarak değişebilir. Bu nedenle yaşlı

yetişkinlerin kendileri için uygun ve eğlenceli olan faaliyetlere katılmaları ve aynı zamanda herhangi bir bireysel sınırlama veya sağlık endişesini dikkate almaları önemlidir.

Başarılı yaşlanmanın bir aracı olarak aktiviteye odaklanmanın kapitalizmin yaşlı yetişkinlerin deneyimlerini şekillendirmedeki rolü hakkında da önemli soruları gündeme getirmektedir. Kapitalist bir ekonomide, bireyler öncelikle mal ve hizmet üretme ve tüketme kabiliyetlerine göre değerlendirilir ve ekonomik faaliyete yapılan bu vurgunun yaşlanmanın deneyimlenme biçimi üzerinde önemli etkileri olabilir. Örneğin, üretkenliğe ve verimliliğe her şeyden çok değer veren bir toplumda, artık çalışamayan yaşlı yetişkinler, anlamlı faaliyetlerde bulunmaya devam etseler bile kendilerini marjinalleşmiş ve değersizleşmiş hissedebilirler. Benzer şekilde, kapitalist toplumlarda bireyciliğe ve kendine güvene yapılan vurgu, destek ve bakım için başkalarına güvenebilecek yaşlı yetişkinler için sosyal katılım ve topluluk katılımının önünde engeller oluşturabilir.

3.1.4 Süreklilik Teorisi

Aktivite teorisi ve Yaşamdan geri çekilme teorilerinin eksiklikleri üzerine geliştirilmiş olan süreklilik teorisi, kısaca insanların yaşlandıkça tercih ettikleri etkinliklere katılım düzeylerini koruduklarını öne sürer (Baltes ve Baltes, 1990; Havighurst, 1963). Bu teori, yaşlı yetişkinlerin önceki faaliyetlerini ve ilgi alanlarını sürdürmeye çalıştıklarını ve kimlik ve öz değer duygularını korumak için yeni faaliyetler yaratabileceklerini öne sürmektedir. Süreklilik teorisi, gerontoloji literatüründe büyük ilgi görmüş ve süreklilik ile başarılı yaşlanma arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma yapılmıştır (Baltes ve Baltes, 1990; Atchley, 1971; Kahana ve Kahana, 1996).

Süreklilik teorisi, 1950'lerde Cumming ve Henry tarafından 1961 yılında önerilen ve yaşlı yetişkinlerin yaşlandıkça toplumdan uzaklaştığını öne süren yaşamdan geri çekilme teorisine bir yanıt olarak ortaya çıkmıştır (Cumming ve Henry, 1961). Bunun aksine, süreklilik teorisi, insanların yaşlandıkça tercih ettikleri faaliyetlere katılım düzeylerini koruduklarını ve bunun da refahlarına ve benlik duygularına katkıda bulunduğunu savunmaktadır. Teori, geçmiş ve şimdiki faaliyetler arasındaki sürekliliği korumanın önemini ve faaliyetleri değişen yetenek ve koşullara uyarlama ihtiyacını vurgulamaktadır (Atchley, 1989; Kahana ve Kahana, 1996).

Süreklilik teorisi üzerine yapılan ilk çalışmalardan biri 1971 yılında Atchley tarafından gerçekleştirilmiştir. Atchley, sürekliliğin yaşlanmanın önemli bir yönü olduğunu ve başarılı

yaşlanmanın geçmiş ve şimdiki faaliyetler arasındaki sürekliliğin korunmasıyla elde edildiğini savunmuştur (Atchley, 1971). Atchley iki tür süreklilik olduğunu öne sürmüştür: içsel ve dışsal. İçsel süreklilik, inançlar, değerler ve benlik kavramı gibi psikolojik yapıların zaman içinde korunmasını ifade eder. Dışsal süreklilik ise yaşam seyri boyunca faaliyetlerin, rollerin ve ilişkilerin sürdürülmesini ifade eder. Atchley, içsel ve dışsal sürekliliğin yaşamın ilerleyen dönemlerindeki yaşam memnuniyeti ile ilişkili olduğunu bulmuştur.

Süreklilik teorisinin geliştirilmesi üzerine bir diğer çalışma ise 1971 yılında Eva ve Boaz tarafından yapılmıştır. Araştırmacılar çalışmalarında, sürekliliğin faaliyetlerin sürekliliği, benliğin sürekliliği ve çevrenin sürekliliğini içeren çok boyutlu bir yapı olduğunu öne sürmüştür (Kahana ve Kahana, 1971). Başarılı bir yaşlanma için sürekliliğin korunmasının şart olduğunu, sürekliliğin bir adaptasyon ve uyum süreciyle korunduğunu ileri sürmüşlerdir. Sonraki dönemlerde, Eva ve Boaz (1996), sürekliliğin yaşamın ilerleyen dönemlerinde yaşam memnuniyeti ve psikolojik iyi oluş ile ilişkili olduğunu savunmuştur. Süreklilik teorisi üzerine yapılan daha yeni çalışmalar, süreklilik ve fiziksel sağlık arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Kail ve Cavanaugh (2010) sürekliliğin yaşamın ilerleyen dönemlerinde daha iyi fiziksel sağlık durumlarıyla ilişkili olduğunu bulmuştur. Devamlılığın kişinin hayatı üzerindeki kontrol duygusunu sürdürmesine yardımcı olabileceğini ve bunun da fiziksel sağlık için önemli olduğunu savunmuşlardır.

Araştırmalar ayrıca sosyal ağların süreklilik teorisindeki rolünü de incelemiştir. Örneğin, Carstensen vd. (1999) sosyal ağların yaşamın ilerleyen dönemlerinde sürekliliğin sağlanmasında önemli bir rol oynadığını bulmuşlardır. Sosyal ağların bir bağlılık ve aidiyet duygusu sağladığını, bunun da esenliğe ve sürekliliğe katkıda bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Süreklilik teorisi üzerine yaşamın ilerleyen dönemlerindeki boş zaman aktiviteleri üzerine çalışmalara da yapılmıştır. Kleiber ve Nimrod (2017) süreklilik teorisinin yaşlı yetişkinlerin neden boş zaman aktivitelerine katıldıklarını ve boş zaman aktivitelerinin başarılı yaşlanmaya nasıl katkıda bulunduğunu açıklamaya yardımcı olabileceğini savunmuştur. Boş zaman etkinliklerinin bir kimlik ve amaç duygusu sağlayarak ve sosyal bağlantıları ve ilişkileri kolaylaştırarak bir süreklilik işlevi gördüğünü öne sürmüşlerdir.

Süreklilik teorisi, insanların yaşlandıkça tercih ettikleri faaliyetlere katılım düzeylerini koruduklarını ve başarılı bir yaşlanma için sürekliliğin gerekli olduğunu öne sürmektedir. Süreklilik teorisi geçmiş ve şimdiki faaliyetler arasındaki sürekliliği korumanın önemini ve

faaliyetleri değişen yeteneklere ve koşullara uyarlama ihtiyacını vurgulamaktadır. Araştırmalar, süreklilik teorisinin yaşam memnuniyeti, psikolojik esenlik ve yaşamın ilerleyen dönemlerindeki fiziksel sağlık durumlarıyla ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Tifani, 2018). Sosyal ağlar ve boş zaman faaliyetlerinin de sürekliliğin sağlanmasında önemli bir rol oynadığı bulunmuştur.

Süreklilik teorisinin, bireysel düzeydeki faktörlere dar bir şekilde odaklanması ve yaşlanma deneyimlerini şekillendiren daha geniş sosyal ve ekonomik yapıları ihmal etmesi nedeniyle eksik kaldığı söylenebilir. Bununla birlikte bu teori, iyi bir yaşlanmanın öncelikle kişinin faaliyetlerinde ve ilişkilerinde sürekliliği sağlama meselesi olduğunu varsayması, ekonomik koşulların yarattığı yoksulluk gibi yapısal faktörlerin yaşlanan bireyler için bu sürekliliği sağlamasındaki zorluğu dikkate almadığının göstergesidir. Örneğin, eğitime, sağlık hizmetlerine ve emeklilik yardımlarına erişimi sınırlı olan bireyler, finansal ve sağlıkla ilgili kısıtlamalar nedeniyle faaliyetlerinde ve ilişkilerinde sürekliliği sağlamakta zorlanabilirler.

Bu teorisinin süreklilik ve istikrara odaklanmasından dolayı yaşlıların genel sorunlarına alternatif bir çözüm üretmesinde eksik olması ifade edilebilir. Başarılı yaşlanmanın istikrarı korumak ve değişimden kaçınmakla ilgili olduğu fikrini destekleyen teori, yaşlanan nüfuslara fayda sağlayabilecek sosyal ve siyasi dönüşüm potansiyelini göz ardı etmektedir. Aynı zamanda, başarılı yaşlanma mevcut sosyal ve ekonomik düzene uyum sağlama meselesi olarak değil, bu yapıları tüm insanların ihtiyaçlarına daha iyi hizmet edecek şekilde zorlama ve dönüştürme meselesi olarak görülmelidir. Bu nedenle teorisinin sosyal ve siyasi faktörleri ihmal etmesi ve istikrar ve sürekliliğin korunmasına yaptığı vurgu, mevcut güç ilişkilerini pekiştirdiği ve anlamlı bir değişimi engellediği şeklinde görülebilir.

3.1.5 Rol Teorisi

Çağdaş toplumlarda bireylerin kendi sosyal konumlarını ifade ettikleri en önde gelen araçlardan birisi de toplumsal rolleridir. Roller, belirli toplumsal konumlarla ilişkilendirilen davranış kalıpları, beklentiler ve yükümlülükler olarak tanımlanır. Rol tanımı içerisinde, toplumsal konumlar, iş unvanı gibi resmi olabileceği gibi, aile rolü veya arkadaşlık gibi gayri resmi de olabilir. Bir kişinin toplum içerisinde birden fazla rolü bulunmaktadır. Erkek bir öğretmen okulda öğrenciler ve velileri tarafından öğretmen rolü ile iş arkadaşları tarafından meslektaş rolü ile evli olduğu kişi tarafından eş ve çocukları tarafından ise baba rolü ile

eşleşmektedir. Toplumsal bir olgu olan rol kavramı birçok sosyal bilim disiplini tarafından incelenmiştir (Campbell, 2019).

Elbette, roller belirli kurallar ve beklentiler içerisinde oluşmaktadır. Toplumsal rolün varlığı kadar değişkenliği de gerçektir. Bu değişimin en net yaşandığı dönemlerden birisi de şüphesiz yaşlılık (ya da yaşlanma) dönemidir. İlerleyen yaş ile önce mesleki, çocukların büyümesi ile “ebeveynliği” ve hatta eş kaybı yaşanır da eş rolü kaybedilebilmektedir. Bu açıdan rol teorisinin uygulandığı araştırma alanlarından biri de yaşlanma çalışmasıdır. Rol teorisi, rollerdeki bu değişikliklerin bireyin davranışını ve kimlik duygusunu nasıl etkileyebileceğini açıklamaya yardımcı olmak için kullanılmıştır (Stryker, 1980).

Rol teorisinin yaşlılık çalışmalarında kullanımlarının ilk örneklerinden birisi Philips'in (1957) gerçekleştirdiği “A Role Theory Approach to Adjustment in Old Age” adlı çalışmasıdır. Bu çalışmada Philips yaklaşık 500 kişinin katılımı ile emeklilik ve rol değişimi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Phillips (1957) yaşlılık döneminde uyum için rol teorisi yaklaşımı üzerine bir çalışma yapmış ve rol değişiklikleri ile uyumsuzluk arasında anlamlı ilişkiler olduğunu, ancak birden fazla rolde değişiklik birikiminin daha yakın uyumla ilişkilendirilmesi için çok az eğilim olduğunu bulmuştur. İstihdam, evlilik ve yaşlanma rol değişikliklerinden etkilenen değişkenler arasında rol değişikliğinin farklı muamelesi dikkate alınmış ve bu rol değişiklikleri ile genellikle anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Rol değişiklikleri, yaşlı olarak tanımlanmakla önemli ölçüde ilişkilidir ve rol değişikliklerinin birikiminin yaş tanımlamasıyla daha yakından ilişkili olması yönünde bazı eğilimler vardır. Yaşlı olarak tanımlanmak uyumsuzluk ile önemli ölçüde ilişkilidir. Yaşla özdeşleşme, değişiklikler dikkate alındığında ve ayarlandığında herhangi iki rol arasındaki beklenen ilişkiyi tersine çevirebilir. İki rol değişikliğinin bir araya geldiği durumlarda bu tersine dönüş genellikle gerçekleşmez. Rol teorisinin ilk gelişiminde araştırmacılar, bireylerin sosyal rollere ve bu rollerin beraberinde getirdiği beklentilere nasıl uyum sağladıklarına odaklanmışlardır. Sonraki çalışmalar, bireylerin rollerini aktif olarak nasıl şekillendirip müzakere edebildiklerini araştırmıştır. Bu bakış açısı, rollerin sabit veya statik olmadığını, aksine dinamik ve değişime tabi olduğunu öne sürmektedir (Biddle, 1986).

Rol teorisi ve yaşlanma alanında kayda değer bir çalışma da Andrew E. Scharlach (1989) tarafından yürütülen boylamsal çalışmadır. Bu çalışma, özellikle emeklilik geçişine odaklanarak, yaşamın ilerleyen dönemlerinde meydana gelen rol geçişlerini ve kimlik

değişimlerini incelemiştir. Araştırmacılar, olumlu bir kimlik duygusunu koruyan ve yeni roller ve faaliyetlerle meşgul olan emeklilerin, kimlik kaybı yaşayan ve rollerden kopanlara kıyasla daha iyi ruh sağlığı sonuçlarına sahip olduğunu bulmuşlardır. Satsanasupint ve Chamaratana (2019) tarafından yapılan bir başka çalışma, yaşlı yetişkinlerin yaşlandıkça yaşadıkları deneyimleri şekillendirmede sosyal ağların rolünü araştırmıştır. Çalışma, sosyal ağların rol pazarlığı ve adaptasyonunu kolaylaştırmanın yanı sıra duygusal destek ve arkadaşlık sağlamada kilit bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Genel olarak rol teorisi, toplumsal rollerin özellikle yaşamın ilerleyen dönemlerinde davranış ve kimliği nasıl şekillendirdiğini anlamak için yararlı bir çerçeve olmuştur. Rol teorisi, rollerin dinamik doğasını ve aktif müzakere ile adaptasyon potansiyelini vurgulayarak, yaşlanma sürecine ve sosyal bağlantıların ve katılımın refahın sürdürülmesindeki önemine ilişkin değerli bilgiler sağlamıştır.

Rol teorisinin, toplumsal ilişkileri ve rollerin oluşumunun arkasındaki dinamikleri görememesi açısından eksiklikleri bulunmaktadır. Teori, toplumsal rollerin insan davranışını şekillendirmedeki önemini kabul etmekle birlikte, toplumsal rollerin tahsisini ve dağılımını altında yatan ekonomik ve güç dinamiklerini dikkate almamaktadır. Toplumsal ilişki ve rollerin şekillenmesinde ekonomik sınıf ve güç mücadelesinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu açıdan toplumsal roller salt bir toplumsal olgudan ziyade sosyo-ekonomik ilişkilerin bir ürünüdür. Rol teorisi, sosyal ilişkilerin temelinde yatan sistemik eşitsizlikleri ve güç dengesizliklerini incelemek yerine, sosyal roller içindeki bireysel davranış ve adaptasyona odaklanır. Teori, belirli grupların sistematik olarak belirli rollerden nasıl dışlandıklarını veya ekonomik, ırksal veya cinsiyete dayalı ayrımcılık nedeniyle bu rollere erişimde nasıl engellerle karşılaştıklarını ele almamaktadır. Dolayısıyla teori, toplumsal rollerin ve güç dinamiklerinin iç içe geçtiği yolları gözden kaçırmaktadır.

Sonuç olarak rol teorisi toplumsal rollerin davranış ve kimliği (özellikle de kimlik kaybını) nasıl şekillendirdiğini anlamak için faydalı bir çerçeve olsa da rollerin oluşma süreci ve bu süreç içerisindeki ilişkileri izah etmesindeki sınırlılıkları bulunmaktadır. Toplumsal rollerin doğasında var olan sistemik eşitsizlikleri ve güç dengesizliklerini tanıyan daha kapsamlı bir analiz, toplumsal ilişkilerin ve onları şekillendiren güçlerin daha eksiksiz bir şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır.

3.1.6 Alt Kültür Teorisi

İlk olarak 1965 yılında A. M. Rose tarafından ortaya atılan alt kültür teorisi, yaşlı yetişkinlerin kendilerini diğer yaş gruplarından ayıran benzersiz inanç, değer ve davranışlara sahip ayrı bir alt kültür oluşturduklarını öne sürmektedir. Bu teoriye göre, yaşlı yetişkinler baskın kültürün pasif alıcıları olmayıp, kendi sosyal dünyalarını aktif olarak şekillendirmektedirler (Rose, 1965). Rose, yaşlanma alt kültürünün, yaşlanma sürecine eşlik eden sosyal roller, fiziksel sağlık ve ekonomik durumdaki değişiklikler de dahil olmak üzere çeşitli faktörlerden kaynaklandığını öne sürmüştür. Bireyler yaşlandıkça, işten emekli olmak gibi sosyal rollerinde genellikle bir düşüş yaşarlar ve bu da sosyal kopuş hissine yol açabilir. Bu nedenle yaşlanma alt kültürü, yaşlı yetişkinlerin sosyal bağlantılarını ve amaç duygusunu sürdürmeleri için bir yol olarak hizmet eder.

Rose'un alt kültür teorisi (1965) yaşlanma sosyolojisi alanında neo-Marksist çalışmalar için de temel oluşturur. Rose, yaşlıları ayrı bir grup olarak toplumda var olduğunu ilk ele alan kişidir ve yaşlıların oluşturduğu alt kültürünün, belli grup üyelerinin diğer gruplardan daha fazla birbirleri ile etkileşime girdiğinde oluşacağını belirtir (Marson ve Dellafave, 2022). Estes (1979) ve Olson (1982) yaşlıların gençlerden farklı olarak özgün bir bilince sahip toplumsal bir grup oluşturduğunu kabul ederken, Bengston ve ark. (1985) yaşlıların büyük bir toplumsal değişim dönemi içinde bulduklarını savunarak alt kültür perspektifini güçlendirir. Alt kültür perspektifine göre, genç ve yaşlı gruplar arasında kırılma yaşanır ve bu grupların birbirleri ile ortaya çıkan çatışma, maddi çıkar çatışmasının bir neticesidir. Marksizm dışındaki görüşlerde benzer bir çatışmanın bulunduğunu savunmaktadır. Braddy ve Gray (1987) gençlerin yaşlılara kıyasla iş başvurularında avantajlı olduğunu; Preston (1984) ise yaşlı ve genç gruplar arasındaki potansiyel çatışmanın kaynakların bağımlı olanlara aktarılması temelinde olabileceğini savunmaktadır. McCall (1991) ise gençler arasında artan intihar oranlarının yaşam kaynakları ile ilişkili olduğunu tespit ederek, bu tür çalışmaların çatışmanın gruplar arasında bulunduğunu ortaya koymaktadır (akt. Marson ve Dellafave, 2022).

Yukarıda da ifade edildiği üzere yaşlanmaya ilişkin alt kültür teorisi üzerine yapılan araştırmalar, bu alt kültürün kendine özgü niteliklerini ve diğer alt kültürlerle çatışmasını belirlemeye çalışmıştır. Ayrıca yaşlı yetişkinlerin grup seyahati ve eğlence aktiviteleri gibi sosyal etkileşimi destekleyen boş zaman aktivitelerine, okuma veya televizyon izleme gibi

bireysel etkinliklere kıyasla daha fazla öncelik verdiklerini ortaya koyan çalışma da mevcuttur (Havighurst, 1964). Başka bir çalışma ise, yaşlı yetişkinlerin gençlik yıllarına ait müzik dinleme veya tarihi canlandırmalara katılma gibi dönem deneyimlerini yansıtan faaliyetlere katılma olasılığının daha yüksek olduğunu göstermiştir (Neugarten, 1974).

Yaşlanma ile ilgili alt kültür teorisi üzerine yapılan eleştiriler, bu teorinin yaşlı bireylerin deneyimlerini fazlasıyla genellemekte olduğunu ve alt kültürdeki bireysel farklılıkları dikkate almadığını iddia etmektedir. Ayrıca bazı araştırmacılar yaşlı bireylerin ana akım topluma daha fazla entegre olduğunu ve bu nedenle yaşlanma alt kültürünün önemini yitirdiğini ileri sürmüşlerdir (Marson ve Dellafave, 2022). Alt kültür teorisi, ekonomik ve toplumsal sınıfın yaşlı yetişkinlerin deneyimlerine olan etkisini göz ardı etmektedir. Bu teori, yaşlanma alt kültürünün şekillenmesinde bireysel tercihlerin ve deneyimlerin önemini vurgulamakta; fakat yaşlı bireyleri etkileyen sistemik eşitsizlikler dikkate alınmamaktadır. Ayrıca alt kültür teorisi, baskın kültürel değer ve normlara karşı durmak yerine, bu değer ve normları pekiştiren bir yaklaşım olarak görülebilir. Teori, yaşlı yetişkinlerin özgün inanç ve davranışlarla ayrı bir alt kültür oluşturduğunu ileri sürerken, bu alt kültürü şekillendiren baskın kültürel değer ve normlara yönelik sorgulamalar yapılmamaktadır. Genel olarak, baskın kültürel değer ve normların toplumdaki güç sahibi olanlar tarafından belirlendiği ve bu değerlerin genellikle mevcut durumu korumaya ve güç ilişkilerini desteklemeye hizmet ettiği savunulabilir.

3.1.7 Yaş Tabakalaşması Teorisi

Yaş Tabakalaşması Teorisinin kökleri, bu kavramı ilk kez 1970'lerde ortaya atan sosyolog Matilda White Riley'nin çalışmalarına dayanmaktadır (Riley, 1974). Riley, yaşın toplumsal sınıf, cinsiyet ve ırkla birlikte tabakalaşmanın birincil boyutu olarak görülmesi gerektiğini savunmuştur. Emeklilik, sağlığın bozulması ve sosyal izolasyon gibi yaşa bağlı deneyimlerin, yaşlı bireyler için ekonomik, sosyal ve siyasi güçleri üzerinde etkileri olan farklı bir sosyal statüye yol açabileceğini öne sürmüştür. Riley'nin çalışmasından bu yana, Yaş Tabakalaşması Teorisi diğer akademisyenler tarafından daha da geliştirilmiştir. Özellikle, kümülatif avantaj ve dezavantaj kavramı, erken yaşam evrelerindeki eşitsizliklerin zaman içinde nasıl birikerek yaşlılıkta eşitsizliklere yol açabileceğini açıklamak için kullanılmıştır (Elder Jr, 1994). Bu çerçevede, eğitime erişim veya yüksek maaşlı işler gibi yaşamın erken dönemlerinde avantajlar yaşayan bireylerin yaşlılıkta olumlu sonuçlar

yaşama olasılığının daha yüksek olduğunu, yoksulluk veya ayrımcılık gibi dezavantajlar yaşayanların ise olumsuz sonuçlar yaşama olasılığının daha yüksek olduğunu öne sürmektedir.

Bu teoriyi baz alan araştırmalar, yaşlılıkla ilgili çok çeşitli konuları incelemiştir. Odaklanılan alanlardan biri de yaşlı bireylerin ekonomik durumları olmuştur. Çalışmalar, toplumsal sınıfın yaşlılıkta ekonomik refahın güçlü bir belirleyicisi olduğunu, daha yüksek toplumsal sınıflardaki kişilerin daha fazla finansal kaynağa ve sağlık hizmetlerine daha fazla erişime sahip olduğunu göstermiştir. Cinsiyet ve ırk da toplumsal sınıfla kesişerek karmaşık eşitsizlik örüntüleri yaratmaktadır (Levy ve Banaji, 2002).

Bir başka araştırma alanı da yaşlılığın sosyal ve kültürel deneyimlerini incelemiştir. Çalışmalar, sosyal ağların ve ilişkilerin yaşlı bireyler için özellikle önemli olduğunu, aile, arkadaşlar ve toplumla güçlü bağların daha iyi sağlık ve refahla ilişkili olduğunu göstermiştir (Elder Jr, 1994). Bu noktada iyi aile ve sosyal bağları oluşturmak ve sürdürürebilmek için gerekli koşulların yaşlılar tarafından sağlanması gerekmektedir. Bununla birlikte sosyal izolasyon ve yalnızlık bazı yaşlı bireyler için, özellikle de yoksulluk, engellilik veya ayrımcılık gibi faktörler tarafından marjinalize edilenler için önemli sorunlar ortaya çıkarabilmektedir (Settersten Jr, 2003).

Yaş Tabakalaşması Teorisi yaşlılığın sosyal dinamiklerini anlamak için faydalı bir çerçeve sunmaktadır. Bu çerçeve yaş, toplumsal sınıf, toplumsal cinsiyet ve ırk arasındaki karmaşık kesişimleri vurgulamakta ve yaşlılıktaki eşitsizliklere neden olan temel faktörleri belirlemektedir. Bu açıdan toplumsal yaşlanmaya dair bu tür bir yaklaşım yaşlılık kavramının ele alınması birçok araştırma problemini ortaya çıkartabilir. Yaş bir tabakalaşma nedeni olabilir ancak bu durum yaşlılar için sadece dezavantaj oluşturduğu söylemek yanlış olur. Günümüzde en zengin kişilerin ya da siyasi liderlerin yaş ortalamasına bakıldığında yaş üzerinden bir tabakalaşmadan öte başka dinamiklerin işlediği de söylenebilir.

3.2 İkinci Dönem Teoriler

Birinci dönem teoriler genellikle yaşlılığın toplumda (ilk olarak batı toplumlarında) artmaya başladığı dönemlerde ortaya çıkan teorilerdir. Bu dönemdeki ilk dört teori genel olarak yaşlının yaşam ile bağı üzerinden çözümlene kurmaya çalışırken, diğerleri yaşlıların toplumsal konumunu mercek altına alan teorilerdir. Bu bölümde daha çok “modern” dönem

ile gelen değişimi ve yaşıların toplumla olan karşılıklı ilişkisine yönelmiş olan ikinci dönem teoriler ele alınmıştır.

3.2.1 Modernleşme Teorisi

Modernite, on yedinci yüzyılın ortalarında sanayileşmiş toplumlarda meydana gelen sosyal, ekonomik ve demografik değişimleri ifade etmek için ortaya çıkan bir kavramdır. Bu kavramsal temelle ortaya atılan modernleşme teorisi yaşlanmanın toplumsal değişimden etkilenen bir süreçte olduğunu öne süren bir çerçeve sunmaktadır¹⁵. Rostow'a (1960) göre toplumlar modern ve geleneksel olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Geleneksel toplumlarda yaşlılar daha aktif rol oynarken modern toplumlarda bu rol giderek azalmaktadır (Müftüler, 2019).

Modernleşme teorisi, yaşlı nüfusunun artmasına yönelik olumlu bir varsayıma da sahiptir. Modernleşme teorisinin temel varsayımlarından biri, yaşlanma sürecinin büyük ölçüde toplumun yapısındaki değişimler tarafından belirlendiğidir. Toplumlar daha fazla sanayileştikçe, mal ve hizmet üretme ve dağıtma biçimlerinde değişiklikler gerçekleşir. Bu değişiklikler genellikle kentleşmenin artmasına, halk sağlığında iyileşmelere ve tıbbi teknolojide ilerlemelere yol açmakta, bunların hepsi de daha uzun yaşam beklentisine ve yaşlı bireyler için daha iyi sağlık durumlarına katkıda bulunmaktadır.

Modernleşme ile yaş algısında da değişimler bulunmaktadır. Feodal dönemde yaş veya yaş kategorisi (genç, ergen, yaşlı gibi) oldukça göreceli bir kavramken modern toplumlarda bu aralıklar kesin olarak belirlenmektedir (Calasanti ve Slevin, 2001). Bu duruma ilişkin bir başka çalışmada ise Zimmer ve Kwong (2003) modernleşme ile bireylerin ilk kez işlevsel sınırlamalarla karşılaştıkları yaş arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır ve modern toplumlarda yaş sınırının oldukça belirgin olduğunu ve toplumların modernleştikçe, bireylerin daha ilerleyen yaşlarda işlevsel kısıtlamalar yaşadığını bulmuşlardır. Bununla birlikte Elo ve Preston (1996) çalışmalarında ekonomik kalkınma ve yaşam beklentisi arasındaki ilişkiyi

¹⁵ Bu teorinin gelişmesinde özellikle Leo W. Simmons "The Role of the Aged in Primitive Society" adlı eseri büyük rol oynamaktadır (Kurtkapan,2018). Bu eserinde Simmons yaklaşık 200'e yakın avcı-toplayıcı toplumdaki yaşlı insanların rollerini incelemiştir. Bu araştırmadan yola çıkarak, modernleşme ile birlikte her ne kadar insan ömrü uzasa da yaşlı insanların toplumdaki geri çekilmesi de eş zamanlı olarak gerçekleşmiştir. Ancak bu geri çekilme içerisinde şüphesiz üretim araçlarındaki değişimlerde önemli bir yeri bulunmaktadır. Fabrikalaşma dolayısıyla genç nüfusun önemi ve iş koşullarına adaptasyon (özellikle mavi yaka) yaşlılar için zor olması bu geri plana itilmesinde bir nedeni olabilir.

incelemişlerdir. Ülkeler ekonomik olarak daha gelişmiş hale geldikçe, yaşam beklentisinin arttığını bulmuşlardır. Bu durum, modernleşmenin yaşlı bireyler için sağlık durumlarındaki iyileşmelerle ilişkili olduğu fikrine daha fazla kanıt sağlamaktadır.

Bununla birlikte modernleşme teorisine yönelik belirli eleştiriler de bulunmaktadır. Başlıca eleştirilerden biri, yaşlanma sürecini şekillendirmede kültürün rolünü göz ardı etmesidir. Bu eleştiri, yaşlanma deneyiminin yalnızca yapısal faktörler tarafından değil, aynı zamanda yaşlanmaya ilişkin kültürel değerler ve inançlar tarafından da belirlendiğini öne sürmektedir (Müftüler, 2019). Ayrıca modernleşme teorisi, yaşlanma deneyiminin tüm toplumlarda evrensel olduğunu varsaydığı için genellemeci olmakla da eleştirilmiştir (Müftüler, 2019).

Yukarıdaki eleştirilerden öte bu teori, yaşlanma sürecini şekillendirmede toplumsal sınıf ve güç ilişkilerinin rolünü göz ardı etme eğilimi nedeniyle de eleştirilebilir. Modernleşme teorisi özünde, toplumsal gelişme ve ekonomik büyümenin otomatik olarak yaşlı bireylerin sağlık durumlarında iyileşmelere yol açtığını varsaymakta ya da toplumsal hiyerarşideki konum değişimini ele almaktadır. Ekonomik kalkınmanın genellikle çalışma koşullarının bir sonucu olarak sağlık durumlarında kötüleşme yaşayabilecek daha alt toplumsal sınıflara mensup yaşlıları olumsuz etkilemektedir. Modernleşme teorisi kapitalist ekonominin yaşlanma sürecini nasıl etkilediğini kabul etmemekte ve toplumsal hiyerarşinin dinamiklerini görmezden gelmektedir. Kapitalist düzendeki¹⁶ üretim ilişkileri ekonomik eşitsizliğe yol açmakta, bu da sağlık hizmetlerine ve sağlıklı bir yaşlanma süreci için gerekli diğer kaynaklara erişimde eşitsizliğe neden olabilmektedir (Günler, 2022). Buna ek olarak kapitalist üretim tarzı yaşlı bireylerin ihtiyaçlarını karşılamaktan ziyade kârlı mal ve hizmetlerin üretimini teşvik etmektedir. Bu durum, yaşlı bireylerin sağlıklarını ve refahlarını korumaları için gerekli olan sağlık hizmetleri, sosyal hizmetler ve diğer kaynaklara yatırım yapılmamasına neden olabilir. Kısaca, modernleşme teorisi, yaşlanma sürecinin şekillenmesinde toplumsal sınıfın ve kapitalist işleyişin rolünü göz ardı etmektedir. Bu teori, ekonomik eşitsizlik ve sömürünün sağlık hizmetlerine ve sağlıklı yaşlanma için gerekli diğer kaynaklara erişimi nasıl etkilediğini dikkate almadan, toplumsal gelişmenin otomatik olarak yaşlı bireylerin sağlık durumlarında iyileşmelere yol açtığını ya da sadece toplumsal olarak geri plana itildiklerini varsayan bir çerçeveye sunmaktadır.

¹⁶ Bu noktada modernleşme ile kapitalizmi denk tutulmuştur. Modernleşme her ne kadar sadece ekonomik olarak değil sosyal anlamda da bir değişimi ifade etse de bu değişimin altında yatan ekonomik ilişkilerde kapitalizm kavramı daha yaşlıların günümüzdeki konumlarını ifade etmek için daha kullanışlı bir kelimedir.

3.2.2 Çatışma Teorisi

Çatışma teorisi, toplumsal eşitsizliklerin ve güç dengesizliklerinin yaşlanma deneyimini nasıl etkileyebileceğini açıklamaya yardımcı olan önemli bir teorik çerçevedir. Bu teori, yaşlı yetişkinlerin yaşları nedeniyle toplumda genellikle dezavantajlı konumda olduklarını ve bunun sonucunda diğer sosyal gruplarla çatışmalar yaşayabileceklerini öne sürer (Marson ve Dellafave, 2022).

Çatışma teorisi, Karl Marx ve toplumdaki güç ve eşitsizliğin rolüyle ilgilenen diğer sosyologların çalışmalarına dayanmaktadır. Bu akademisyenlerden biri olan R. Dahrendorf (1959) farklı grupların çıkarları çatıştığında sosyal çatışmaların ortaya çıktığını ve bu çatışmaların işyeri, siyaset ve aile dahil olmak üzere sosyal yaşamın farklı alanlarında görülebileceğini savunarak yaşlılığa dair ilk Marksist yaklaşımı sağlayan kişi olmuştur. Bu teorideki bir yaklaşım, yaşlanma ile birlikte, yaşlı yetişkinlerin kaynaklara, güce ve sosyal statüye erişimleri olmadığı için dezavantajlı olabileceklerini ve bunun da sosyal gerilimlere ve eşitsizliklere yol açabileceğini öne sürmektedir. Bir diğer yaklaşım ise, yaşlı bireylerin mevcut düzende gençlere nazaran daha fazla kaynak ve siyasi güce sahip olduğunu ve bundan dolayı çıkar çatışması içerisine girebileceğini ileri sürmektedir. Genel olarak neo-marksist bir yaklaşım üzerinden hareket eden yukarıdaki önermelere karşın klasik açıdan sınıf çatışmasının yaşa indirgenemeyeceğini ve aynı yaş grupları içerisinde de çatışmanın olabileceğini ileri süren yaklaşımlarda bulunmaktadır¹⁷ (Marson ve Dellafave, 2022).

İlerleyen dönemlerde, diğer teorik perspektiflerden (toplumsal cinsiyet merceği gibi) ve ampirik araştırmalardan elde edilen içgörüler de dahil ederek çatışma teorisi geliştirmiş ve genişletilmiştir. Örneğin, bazı araştırmacılar yaşlı yetişkinlerin deneyimlerini şekillendirmede yaşçılığın rolüne odaklanmıştır. Yaşçılığın bir sonucu olarak, yaşlılar sosyal ağlardan dışlanabilmekte ve sınırlı kaynaklara erişimleri kısıtlanabilmektedir (Levy ve Macdonald, 2016). Marson ve Devifalle'ye göre (2022) ekonomik sektörler arasındaki çatışma ve yaşa dayalı ayrımcılık merkez ve çevre sektörler arasındaki çizginin genellikle ekonomik ikiliği izlediğini belirtmektedir. Daha büyük ve kurumsallaşmış işletmeleri temsil

¹⁷ Aynı yaş grupları içerisinde (özellikle yaşlılar arasında) çıkar çatışmasının en büyük örneklerinden birisi 1988 yılında ABD'de çıkan "Medicare Katastrofik" yasasıdır. Yoksul yaşlılara büyük avantajlar sağlayan bu yasa çıktığı andan itibaren Amerikalı Emekliler Derneğinin (üyelerinin çoğu orta ve üst sınıfa mensup insanların oluşturduğu) yaptığı sert eleştirilen ve eylemler sonrasında iptal edilmiştir (Marson ve Dellafave, 2022).

eden merkez sektörde sendikalaşma maaş oranı yüksektir. Buna karşın daha küçük işletmeleri tanımlayan çevre sektörler ise karı düşük çalışanların sendikasız ve daha az ücretle çalıştığı yerlerdir. Mueller, Mutran ve Boyle (1989) tarafından yapılan bir çalışma, merkez sektörlerde yaşlanan işçilerin aynı toplumsal sınıftaki genç işçilerden daha fazla ayrımcılığa uğradığını göstermiştir (akt. Marson ve Devafelle, 2022). Ayrıca yaşlı işçilerin merkez sektörde emeklilik haklarını kaybetme riski, çevre sektöründeki çalışanlardan daha yüksektir. Özellikle, merkez sektördeki yaşlı işçiler, genç işçilere kıyasla daha büyük bir tehdit oluşturduklarından, daha fazla yaşçılığa maruz kalabilirler. Dolayısıyla yaşlı işçilerin sahip olduğu zenginlik arttıkça, genç işçilerin bu zenginliği elde etmek için sarf ettikleri çaba da artabilir. Aynı şekilde yaşlı yetişkinlerin yaşlarıyla ilgili sosyal gerilimler ve eşitsizlikler yaşamaları da çatışma teorisine destek sağlamıştır. Örneğin, araştırmalar yaşlı işçilerin işyerinde ayrımcılıkla karşılaşabileceğini ve genç işçilere kıyasla daha sınırlı iş fırsatlarına ve daha düşük ücretlerle çalışabileceklerini göstermiştir (Quadagno, 2018). Benzer şekilde, araştırmalar yaşlı yetişkinlerin genç yetişkinlere kıyasla daha az sosyal bağlantıya ve daha az sosyal desteğe sahip olabileceğini ve bunun da sosyal izolasyon ve yalnızlığa katkıda bulunabileceğini ortaya koymuştur (Stryker ve Burke, 2000).

Diğer yaklaşımlar, yaşın cinsiyet, ırk ve sosyoekonomik statü gibi diğer sosyal kategorilerle nasıl kesiştiğini inceleyerek yaşlanmanın kesişimselliğini araştırmıştır. Bu araştırma, marjinalleştirilmiş sosyal gruplara mensup yaşlı yetişkinlerin yaşlanma deneyimlerinde daha büyük zorluklar ve eşitsizliklerle karşılaşabileceğini göstermiştir. Örneğin, beyaz olmayan yaşlı kadınlar, kesişen kimlikleri nedeniyle yoksulluk, sosyal izolasyon ve özellikle sağlık eşitsizliklerine karşı savunmasız olabilirler (Calasanti ve Montgomery, 2003).

Bu bulgulara rağmen, çatışma teorisine yönelik sınırlamalar ve eleştiriler de bulunmaktadır. Çatışma teorisinin yaşlı yetişkinler arasındaki deneyim çeşitliliğini hesaba katmadığını ve sosyal zorluklar karşısında yaşlı insanların eylemliliğini ve dayanıklılığını göz ardı edebileceğini savunulmuştur (Carr, 2016). Diğerleri ise teorinin sosyal çatışmalara ve güç dengesizliklerine fazla odaklandığını ve yaşlanmanın kişisel gelişim ve bilgelik potansiyeli gibi olumlu yönlerini tam olarak yakalayamadığını ve tek bir etmen üzerinden yaklaşılmasının yanlış olduğunu ileri sürmektedir (Müftüler, 2019).

Çatışma teorisi, toplumsal eşitsizliklerin ve güç dengesizliklerinin yaşlanma deneyimini nasıl etkileyebileceğini açıklamaya yardımcı olan önemli bir teorik çerçevedir. Yapılan

araştırmalar, yaşlı yetişkinlerin sosyal yaşamın farklı alanlarında karşılaşabilecekleri zorlukları ve çatışmaları vurgulayarak bu teoriye destek sağlamıştır. Diğer yaklaşımlara nazaran çatışma teorisinin hem ekonomik hem de sosyal bağlamda daha gerçek bir tablo ortaya koyduğu ifade edilebilir.

3.2.3 Damgalama Teorisi

Damgalama teorisi, yaşlı yetişkinlere yönelik olumsuz tutumların toplumsal olarak inşa edilmesini ifade eder ve bu da stereotipler, önyargılar ve ayrımcılıkla sonuçlanır (Goffman,1963). Bu teori zaman içinde geliştirilmiştir ve belirli bir kültürde itibarsızlaştırılan veya değersizleştirilen herhangi bir özellik veya davranış anlamına gelen daha geniş bir damgalama (stigma) kavramına dayandırılmıştır. Damgalama teorisinin kökleri, damgalama kavramını ilk kez “Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity” (1963) adlı kitabında ortaya atan Erving Goffman’ın çalışmalarına kadar uzanmaktadır. Goffman, damgalanmış bireylerin, son derece itibarsızlaştırıcı ve başkalarının gözünde statülerini düşüren bir özelliğe sahip olan kişiler olduğunu ileri sürmüştür. Bu zellik, engellilik ya da Őekil bozukluğu gibi fiziksel olabileceği gibi, ırk ya da etnik köken gibi toplumsal da olabilir.

Goffman’ın çalışmalarını temel alan akademisyenler, yaşlı yetişkinlere karşı önyargı ve ayrımcılık anlamına gelen Yaşçılık kavramını keşfetmeye başladılar. Robert Butler 1970’lerde “yaşçılık” terimini ortaya atmış ve “yaşlı oldukları için insanlara karşı sistematik bir stereotipleştirme ve ayrımcılık süreci” olarak tanımlamıştır (Butler, 1975). Günümüze kadar, damgalama teorisi, yaşlı yetişkinlerin yetenekleri, üretkenlikleri ve değerlilikleri hakkındaki kalıp yargılar da dahil olmak üzere yaşlanmayla ilgili daha geniş bir dizi konuyu içerecek Şekilde gelişmiştir. Bu teori aynı zamanda yaşçılık cinsiyetçilik ve ırkçılık gibi diğer ayrımcılık biçimleriyle keşiştiği yolları da ele almaktadır (Calasanti ve Svell, 2002).

Damgalama teorisi üzerine yapılan araştırmalar, bu olgunun nedenleri, sonuçları ve etkilerini azaltmanın yolları da dahil olmak üzere çeşitli yönlerini araştırmıştır. Çalışma alanlarından biri, yaşçılığın yaşlı yetişkinlerin ruhsal ve fiziksel sağlığı üzerindeki etkisine odaklanmıştır. Örneğin, araştırmalar yaş ayrımcı stereotiplere maruz kalmanın daha düşük benlik saygısına, artan kaygıya ve daha kötü fiziksel sağlık durumlarına yol açabileceğini göstermiştir (Levy, 2009). Bir başka çalışma alanı da yaşçı tutumların gelişmesine ve sürdürülmesine neden olan faktörleri incelemiştir. Örneğin, araştırmalar medyadaki yaşçı mesajlara maruz kalmanın

yanı sıra yaşlı yetişkinlerle yaşanan olumsuz deneyimlerin de yaşçı tutumların içselleştirilmesine yol açabileceğini göstermiştir (Kang ve Kim, 2022).

Buna ek olarak akademisyenler yaşçılığın yaşlı yetişkinler üzerindeki etkilerini azaltmanın yollarını araştırmışlardır. Örneğin, araştırmalar kuşaklar arası temasın yaşlı yetişkinlere yönelik daha olumlu tutumlara yol açabileceğini göstermiştir (Palmore vd., 2005). Diğer çalışmalar, yaşçı tutumları azaltmayı amaçlayan eğitim müdahalelerinin etkinliğini araştırmıştır. Damgalama teorisi, gerontoloji alanında önemli bir çalışma alanı haline gelmiştir. Bu teori, yaşlı yetişkinlerin toplumda karşılaştığı olumsuz tutumlara ışık tutmaya yardımcı olmuş ve yaşçılığın etkilerini azaltmanın yollarını bulmaya odaklanmıştır.

Damgalama teorisi her ne kadar güçlü bir temele yaslanırsa da toplum tarafından damgalanan grupların sosyal ve ekonomik ilişkisini yansıtmakta yetersiz kalmaktadır. Yani, günümüzde birinin damgalanması ya da toplum tarafından dışlanmasının altında yatan dinamiklere baktığımızda ekonomik ilişkilerin de rolünün olduğu görülmektedir. Üst sınıftan bir yaşlı (ya da bir siyasi parti lideri) ne kadar toplumdan dışlanabilmektedir. Ancak emekli olan bir kişi üretim faaliyetini bıraktığı zaman yük olarak görülmekte ve aile bireyleri başta olmak üzere toplumun diğer kesimleri tarafından “damgalanmaya” maruz kalabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında teorisinin geliştirilmesi gereken yerler olduğu ifade edilebilir. Öte yandan bedensel imaj ve gençlik algısı da damgalama yaratan etmenler arasındadır.

3.2.4 Feminist Teori

Feminist teori, son birkaç on yılda önemli bir şekilde gelişmiş ve yaşlanma ve yaşlılık konularına yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu alanda feminist gerontoloji adı verilen bir alt dal oluşmuştur; bu alt dal, yaşlanma, cinsiyet ve diğer sosyal kategorilerin kesişimini inceler. Feminist yaşlanma teorisi, yaşlanma ve toplumsal cinsiyetin sosyal yapılarının kesişerek yaşlı kadınların özgün deneyimlerini oluşturduğunu iddia eder. Bu teoriye göre, tarihsel olarak yaşlı kadınlar toplumda marjinalleştirilmiş ve yaşçılık, cinsiyet ayrımcılığı ve diğer baskı biçimleriyle karşılaşmışlardır (Arber ve Ginn, 1991).

Feminist yaşlanma teorisi alanındaki çalışmalar, yaşlı kadınların yaşadıkları zorlukları ve toplumda genellikle göz ardı edilip marjinalleştirildiklerini belgelemeyi amaçlamıştır (Calasanti, 2004). Feminist yaklaşımda, yaşlı kadınlara atanan rollerin ve toplumun

beklentilerinin yeniden değerlendirilmesi gerektiği ve yaşlı kadınların deneyimlerinin daha fazla tanınması gerektiği savunulmuştur. Benzer bir çalışmada, yaşlanma ve toplumsal cinsiyetin edebiyatta nasıl temsil edildiği incelenmiştir ve yaşlı kadınların genellikle pasif ve güçsüz olarak tasvir edildiği iddia edilmiştir. Bu çalışmada hem edebiyatta hem de toplumda yaşlı kadınların rollerinin ve olanaklarının yeniden tasarlanması gerektiği savunulmuştur (Wyatt-Brown, 1993).

Feminist teori genellikle yaşlanma ve toplumsal cinsiyet kesişimlerini incelerken, ekonomik ilişkileri toplumsal cinsiyet ve ırk/etnisitenin yanında bir belirleyen olarak ifade etmektedir. Yaşlı kadınların deneyimlerinin çoğu, ekonomik güvencesizlik ve ekonomik ilişkiler bağlamında olduğu söylenebilir¹⁸. Kapitalist sistem içinde, yaşlanma genellikle ekonomik üretkenlikte azalmayla ilişkilendirilir ve bu, özellikle kadınlar için ekonomik güvencesizlik riskini artırabilir. Feminist teoriye ek olarak toplumsal cinsiyet merceği olarak adlandırılan yaklaşım klasik feminist teorinin sadece kadınlara odaklanmasının dışında özellikle yaşlılık araştırmalarında ırk/etnisite, toplumsal sınıf ve toplumsal cinsiyet gibi güç iktidar ilişkilerinin kesişimselliğini de ön plana koyan yaklaşımlar bulunmaktadır.

3.3 Üçüncü Dönem Teoriler

İkinci dönem teoriler toplumda yaşlıların sadece geri çekilmesi ya da aktifleşmesi üzerinden değil toplumsal ilişkilerin (yapı-üstyapı, cinsiyet ilişkileri ve damgalama gibi) yaşlanma üzerindeki etkilerini merkeze almışlardır. İkinci dönem teoriler daha yaşlıların toplumsal sorunlarına odaklanmış ve daha bütünsel problemleri vurgulamıştır. Bu alt başlıkta ise yaşlıların kişisel deneyimleri ve bu deneyimlerinin toplumsal ilişkileri ile karşılıklı etkisini inceleyen üçüncü dönem teoriler incelenmiştir.

3.3.1 Psiko-sosyal Yaklaşımlar

Psiko-sosyal yaklaşımlar, yaşlanmanın psikolojik ve sosyal deneyimlerini anlamaya çalışan bir çalışma alanıdır. Bu yaklaşımda yaşlanma, bireylerin fiziksel, sosyal ve bilişsel yeteneklerindeki değişikliklere kademeli olarak uyum sağladıkları bir adaptasyon süreci

¹⁸ Örneğin günümüzde, özellikle ülkemizde, çoğu yaşlı kadın üniversite eğitimi almamış ve eşlerinin sosyal güvenceleri altında yaşamak zorunda kalmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak da eşlerinin emeklilik sigortalarına mahkûm kalmaktadırlar. Bunun her ne kadar toplumsal cinsiyetle ilişkisi varmış gibi görünse de kapitalist sistemde kadınların ev yaşamında çocuk ve yaşlı bakımı gibi bir rol üstlenmesi ekonomik bir fayda oluşturmaktadır.

olarak görülür. Bu teorinin gelişimi, Erik Erikson (1963) ve Bernice Neugarten (1968) dahil olmak üzere psikoloji alanındaki birçok önemli isimden etkilenmiştir.

Yaşlanma alanındaki en eski ve en etkili teorisyenlerden biri Erik Erikson'dur. Erikson'un psikososyal gelişim teorisi, bireylerin yaşamları boyunca her biri belirli bir psikososyal krizle karakterize edilen bir dizi sekiz gelişim aşamasından geçtiğini öne sürmüştür. Erikson'un teorisinde, geç yetişkinlikte ortaya çıkan gelişimin son aşaması, ego bütünlüğü ve umutsuzluk arasındaki bir çatışma ile karakterize edilir. Bu çatışma, bireylerin yaşamları üzerine düşünceleri ve bir bütünlük ve tatmin duygusuna ulaşip ulaşmadıklarını ya da bir pişmanlık ve hayal kırıklığı hissedip hissetmediklerini değerlendirmeleriyle ortaya çıkar (Laidlaw vd., 2014).

Bernice Neugarten da psiko-sosyal yaklaşımlara önemli katkılarda bulunmuştur. Neugarten'in yaşlanma teorisi, bireylerin yaşlanma süreci boyunca bir dizi geçiş ve adaptasyon yaşadığını ve bu geçişlerin kültür, cinsiyet ve toplumsal sınıf dahil olmak üzere çeşitli faktörlerden etkilendiğini ortaya koymuştur. Neugarten ayrıca bireylerin yaşlandıkça katıldıkları faaliyetler ve ortamlar yelpazesini tanımlamanın bir yolu olarak "yaşam alanı" kavramını geliştirmiştir (Neugarten, 1968).

Yıllar boyunca, psiko-sosyal yaklaşımları test etmek ve geliştirmek için çok sayıda çalışma yapılmıştır. Örneğin, araştırmacılar nevrotiliklik ve dışadönüklük gibi kişilik özelliklerinin yaşlı yetişkinlerin duygusal deneyimlerini şekillendirmedeki rolünü incelemişler vardır (Lachman ve Agrigoroaei, 2010). Diğer çalışmalar, yaşamın ilerleyen dönemlerinde sosyal destek ve esenlik arasındaki ilişkinin yanı sıra egzersiz programları ve bilişsel eğitim gibi çeşitli müdahalelerin yaşlı yetişkinlerin bilişsel ve fiziksel işlevleri üzerindeki etkilerine odaklanmıştır.

Bu noktada, psiko-sosyal yaklaşımların yaşlanmayı anlamakta bazı önemli sınırlılıklarının olduğu söylenebilir. Özellikle, bu yaklaşımlar genellikle bireylerin içsel deneyimlerine ve bireysel adaptasyon süreçlerine odaklanırken (Laidlaw vd., 2014), yaşlanmanın sosyo-ekonomik bağlamını ve yaşlı bireylerin geniş toplumsal ve ekonomik yapılarla olan etkileşimlerini göz ardı edebilirler. Bu, yaşlı yetişkinlerin yaşadığı maddi zorlukları, eşitsizlikleri ve sosyal adaletsizlikleri tam olarak ele almayabilir. Bu yaklaşımların genellikle yaşlanmayı bireysel bir süreç olarak ele aldığı ve sosyal sınıf, ekonomik güç

dengeleri ve mal ve hizmetlere erişim gibi geniş sosyo-ekonomik faktörlerin yaşlanma deneyimini nasıl şekillendirdiğini tam olarak incelemeye de eleştirilebilir. Bu nedenle psiko-sosyal yaklaşımların sosyo-ekonomik boyutların değerini tam olarak kabul etmeleri gerekebilir.

3.3.2 Fenomenolojik Teori

Fenomenolojik teori, insan deneyimini anlamaya yönelik felsefi ve metodolojik bir yaklaşımdır (Müftüler, 2019). Fenomenoloji, bireylerin çevrelerindeki dünyayı nasıl algıladıklarını, yorumladıklarını ve etkileşime girdiklerini araştırarak deneyimin özünü tanımlamayı amaçlar. Bu teori yaşlanma çalışmalarına uygulanmış ve Yaşlılığa Fenomenolojik Yaklaşım geliştirilmiştir.

Yaşlılığa Fenomenolojik Yaklaşım, yaşlı yetişkinlerin öznel deneyimlerini anlamaya çalışan teorik bir çerçevedir. Bireylerin yaşlanmayı benzersiz ve kişisel şekillerde deneyimledikleri önermesine dayanır (Birren ve Schaie, 2006). Bu nedenle teori, yaşlı yetişkinlerin yaşlanma deneyimlerini nasıl algıladıklarını ve yorumladıklarını ve yaşlılıkta yaşamlarına nasıl anlam verdiklerini keşfetmeyi amaçlamaktadır (Neugarten, 1974; Kahn ve Antonucci, 1980). Teori, yaşlanmanın öznel deneyimlerini ve bunların daha geniş kültürel ve toplumsal bağlamla nasıl ilişkili olduğunu anlamının önemini vurgulamaktadır (Bernard ve Scharf, 2006). Yaşlılığa Fenomenolojik Yaklaşım, 1970'ler ve 1980'lerde, yaşlanmayla ilişkili fiziksel değişimlere ve gerilemeye odaklanan biyomedikal yaşlanma modeline bir yanıt olarak ortaya çıkmıştır. Teori, James E. Birren, Bernice Neugarten ve Robert L. Kahn gibi akademisyenler tarafından geliştirilmiştir (Birren ve Schaie, 2006; Neugarten, 1974; Kahn ve Antonucci, 1980). Bu akademisyenler, yaşlanmayı yalnızca tıbbi ve biyolojik faktörlere dayanmak yerine, yaşlı yetişkinlerin kendi bakış açılarından anlama ihtiyacının farkına varmışlardır.

Yaşlı yetişkinlerin yaşlanmayı nasıl deneyimlediklerini keşfetmek için Yaşlılığa Fenomenolojik Yaklaşım üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Örneğin, Jan Baars vd. (2006) tarafından yapılan bir çalışmada, yaşlı yetişkinlerin değişen sosyal, kültürel ve politik bağlamlarda yaşlanmayı nasıl algıladıkları ve deneyimledikleri araştırılmıştır. Çalışma, yaşlı yetişkinlerin yaşlanma algılarında sıklıkla kararsızlık ve belirsizlik yaşadıklarını, bunun da daha geniş toplumsal değişimleri ve zorlukları yansıttığını ortaya koymuştur.

Esther Ignagni vd. (2021) tarafından yapılan bir başka çalışmada, kronik hastalığı olan yaşlı yetişkinlerin yaşadıkları deneyimler araştırılmıştır. Çalışmada, kronik obstrüktif akciğer hastalığı olan 15 yaşlı yetişkinin deneyimlerini keşfetmek için fenomenolojik görüşmeler kullanılmıştır. Çalışma, yaşlı yetişkinlerin kronik hastalık deneyimlerinin fiziksel, duygusal ve sosyal boyutları içeren karmaşık ve çok yönlü olduğunu ortaya koymuştur. Çalışma Ayrıca kronik hastalığı olan yaşlı yetişkinlerin yaşam kalitesinin sürdürülmesinde sosyal desteğin ve öz yönetimin önemini vurgulamıştır. Yaşlılığa Fenomenolojik Yaklaşım, yaşlanmayı yaşlı yetişkinlerin kendi perspektifinden anlamak için değerli bir çerçeve sunmaktadır. Yaşlanmanın öznel deneyimlerini ve bunların daha geniş toplumsal ve kültürel bağlamlarla nasıl ilişkili olduğunu keşfetmenin önemini vurgular. Teori üzerine yapılan çalışmalar, yaşlı yetişkinlerin yaşlanma deneyimlerinin karmaşıklığını ve çeşitliliğini ve yaşlılıkta yaşam kalitesinin artırılmasında sosyal destek ve öz yönetimin önemini vurgulamıştır.

Fenomenolojik yaklaşım, yaşlılığı biyolojik bir süreçten sosyal boyutları ile ele alınması gereken bir olgu olduğunu ifade etmesi yönünden önemli bir yaklaşımdır. Nitekim gerontoloji biliminin öncülerinden sayılacak birçok isim de bu yaklaşım üzerinden çalışmalarını sürdürmüştür. Ancak yaşlanmadaki bireysel süreçlerin ile toplumsal ilişkiler arasındaki bağlamda ele alma ve yaşlılığı öznel deneyimler üzerinden değerlendirme konusunda bazı eksiklikleri bulunmaktadır.

3.3.3 Toplumsal Alışveriş Teorisi

Toplumsal alışveriş teorisi, karşılıklılık ve karşılıklı faydanın önemini vurgulayan sosyal etkileşimleri anlamaya yönelik bir çerçevedir. İlk olarak 20. yüzyılın ortalarında geliştirilen Toplumsal alışveriş teorisi, yaşlı yetişkinler de dahil olmak üzere farklı yaşlardaki bireyler arasındaki ilişkiler de dahil olmak üzere çok çeşitli sosyal olgulara uygulanmıştır. Yıllar içinde Toplumsal alışveriş teorisi, yaşlı yetişkinler arasındaki toplumsal alışverişin karmaşıklığını daha iyi kavrayabilmek için rafine edilmiş ve geliştirilmiştir (Blau, 1964).

Toplumsal alışveriş teorisinin temel ilkelerinden biri, sosyal etkileşimlerin ödülleri en üst düzeye çıkarma ve maliyetleri en aza indirme arzusuyla motive edildiğidir. Ödüller, diğerlerinin yanı sıra duygusal destek, pratik yardım ve finansal kaynaklar da dahil olmak üzere birçok şekilde olabilir. Maliyetler ise zaman, çaba ve duygusal ya da fiziksel

zorlanmayı içerebilir. Bir toplumsal alışverişin başarılı olabilmesi için, her iki tarafın da maliyetlerden daha fazla fayda elde ettiklerini algılamaları gerekir (Krekula, 2018).

Araştırmalar, yaşlı yetişkinlerin çok çeşitli toplumsal alışverişlerde bulunduğunu ve bu alışverişlerin niteliğinin bireyin sosyal ağı, sağlık durumu ve mali kaynakları gibi faktörlere bağlı olarak değişebileceğini göstermiştir (Görgü, 2008; Demirbaş, 2018; Özdemir ve Yıldız, 2020). Örneğin, bazı yaşlı yetişkinler aile üyeleri veya arkadaşlarıyla duygusal destek alışverişinde bulunurken, diğerleri ev işleri veya ulaşım konusunda yardım gibi pratik yardım alışverişinde bulunabilir. Diğerleri ise bir sosyal kulübe katılmak ya da toplumda gönüllülük yapmak gibi daha resmi alışverişlerde bulunabilirler.

Son yıllarda özellikle dikkat çeken bir araştırma alanı, yaşlı yetişkinler arasında sağlık ve refahın desteklenmesinde toplumsal alışverişin rolüdür. Çalışmalar, sık sık toplumsal alışverişte bulunan yaşlı yetişkinlerin, daha düşük depresyon ve bilişsel gerileme oranları da dahil olmak üzere daha iyi fiziksel ve zihinsel sağlık durumlarına sahip olma eğiliminde olduğunu göstermiştir (Wang vd., 2013). Bunun nedeni kısmen, toplumsal alışverişlerin stres ve izolasyonun olumsuz etkilerine karşı tampon oluşturmaya yardımcı olabilecek bir duygusal destek ve aidiyet duygusu kaynağı sağlaması olabilir.

Toplumsal alışverişin yaşlı yetişkinler için birçok faydasına rağmen, dikkate alınması gereken bazı potansiyel dezavantajlar da vardır. Örneğin, yaşlı yetişkinler başkalarından yardım aldıklarında karşılık verme zorunluluğu hissedebilir, bu da suçluluk veya yük duygularına yol açabilir (Fingerman ve Birditt, 2011). Bireyler yaşlandıkça ve artan sağlık sorunları veya hareket kısıtlamalarıyla karşılaştıkça toplumsal alışverişini sürdürmek daha zor olabilir.

Toplumsal alışveriş teorisinin bireysel etkileşimlerin maliyet-fayda analizine yoğunlaştığı ve bu nedenle daha geniş sosyoekonomik yapıları ve bunların etkileşimleri nasıl şekillendirdiğini göz ardı ettiği söylenebilir. Bu teori, sınıf dinamikleri ve mülkiyet ilişkilerinin sosyal etkileşimler üzerindeki rolünü yeterince vurgulamaz. Toplumsal alışveriş teorisinin, bireyler veya gruplar arasındaki güç ilişkilerini ve sömürü mekanizmalarını tam olarak ele almadığı iddia edilebilir; bu durum, etkileşimlerin dengesiz güç dağılımı ile nasıl manipüle edilebileceğini göz ardı etme riski taşır. Son olarak, bu teori, genellikle ideolojik ve kültürel faktörlerin, bireylerin karşılıklı fayda ve maliyet algıları üzerindeki etkisini

görmezden gelir. Bu eksiklikler, toplumsal alışveriş teorisinin sosyal etkileşimlerin karmaşıklığını tam olarak yansıtamamasına yol açabilir.

3.3.4 Yaşam Boyu Sermaye Teorisi

Yaşam Boyu Sermaye Teorisi (YBST), bireylerin yaşamları boyunca edindikleri beceri, bilgi ve deneyimin, gelecekteki üretkenliklerine ve kazanç potansiyellerine yapılan bir yatırım olarak görülebileceğini ileri sürer (Becker, 1964). YBST genellikle eğitim ekonomisi ve işgücü ekonomisi bağlamında tartışılır ve son yıllarda yaşlanma araştırmalarının merkezinde yer aldığı söylemek tam olarak doğru değildir. Yaşlanma ve emeklilik konuları, YBST'nin bir uygulama alanı olabilir, çünkü yaşlılıkta bilgi ve beceri birikimi hala önemli bir rol oynar. Ancak geniş yaşlanma araştırmaları genellikle biyolojik, psikolojik ve sosyal faktörlerin etkileşimini inceler ve bir dizi farklı teorik perspektiften yararlanır (Schultz, 1961).

Bazı araştırmalar, yaşlı yetişkinlerin eğitim ve iş deneyimi düzeylerinin, istihdam edilme ve daha yüksek gelir elde etme olasılıkları üzerinde etkili olduğunu bulmuştur. Ayrıca yaşam boyu öğrenme faaliyetlerine katılan yaşlı yetişkinlerin bilişsel işlevlerinin daha iyi olduğu ve bilişsel gerileme yaşama olasılıklarının daha düşük olduğu belirlenmiştir (Hertzog vd., 2008). Emeklilikle ilgili çalışmalarda da YBST'nin etkisi görülebilir. Emeklilik, bir bireyin insan sermayesine yatırım yapmama kararı olarak görülebilir ve yaşlılıkta çalışmaya devam eden veya diğer üretken faaliyetlerde bulunan bireylerin genel refahları açısından daha iyi durumda olabileceklerini düşündürebilir (Coe ve Zamarro, 2011). Örneğin, bir araştırma, emekli olduktan sonra yarı zamanlı çalışmaya devam eden yaşlı yetişkinlerin, tamamen emekli olanlara göre daha yüksek yaşam memnuniyeti ve daha iyi ruh sağlığına sahip olduğunu ortaya koymuştur (Wang ve Shi, 2019).

Sonuç olarak YBST'nin yaşlanma ve emeklilik üzerine uygulanması, yaşlanma sürecindeki bireylerin yaşam boyu öğrenme ve beceri edinme yoluyla insan sermayelerini artırma potansiyeli üzerine önemli bir yaklaşım sunmaktadır. Bununla birlikte yaşlanma sürecine genel olarak daha olumlu ve üretken bir bakış açısı getirmek için kullanıldığı iddiası, YBST'nin odak noktasını ve uygulamalarını tam olarak yansıtmayabilir. Yaşlanma ve insan sermayesi arasındaki ilişkinin tam anlaşılması için daha kapsamlı araştırmalara ihtiyaç vardır. Özellikle, yaşlı yetişkinlerin işgücüne katılımı, yaşam boyu öğrenme ve sosyo-

ekonomik işlevler üzerindeki etkisi gibi konuları ele alacak çalışmalarda YBST'nin ilkeleri yararlı olabilir.

3.4 Dördüncü Dönem Teoriler

Yaşlıların toplum ile karşılıklı etkileşiminin altını çizen üçüncü dönem teoriler yaşlıların toplumun bir parçası olarak toplum ile etkileşimlerinin yaşlılar açısından avantaj ve dezavantajlı durumunu açıklamaktadırlar. Dördüncü dönem teorilerin derlendiği bu bölümde ise insan yaşamının bütününe odaklanan teoriler incelenmiştir. Bu teoriler, daha önceki teorilerden ziyade yaşlılık deneyimlerinin toplumsal genellemelerden öte her bir kişinin yaşamındaki dönemeçleri, akışı, uyumu veya seyri açısından incelenmesi gerektiğinin önemini vurgulamaktadır.

3.4.1 Yaşam Yapısı Teorisi

Levinson'ın ilk olarak "The Seasons of a Man's Life" (1978) adlı kitabında ortaya koyduğu yaşam yapısı teorisi, yetişkin gelişimine odaklanan bir model sunmaktadır. Bu teori, bireyin yaşamının, doğada tanık olduğumuz değişen örüntülere benzer şekilde, ayrı mevsimlere veya aşamalara bölünebileceği fikrine dayanmaktadır. Levinson, vd. (1978) yaşam sürecindeki her bir aşamanın önemini vurgulayarak, hepsinin bireyin hayatının şekillenmesine katkıda bulunan farklı niteliklere sahip olduğunu öne sürmüşlerdir. Onlara göre yaşam yapısı, herhangi bir zamanda bir kişinin yaşamının altında yatan örüntüyü temsil eder ve bu yapı temelde bireyin toplum içindeki ilişkileri ve rolleri tarafından şekillendirilir. Her bir yaşam dönemi belirli bir süre, genellikle birkaç yıl, varlığını sürdürdükten sonra önemli bir dönüşüm geçirerek bir sonraki yaşam dönemine geçer. Levinson bu geçişleri, yeniden değerlendirme ve potansiyel değişimin yaşandığı önemli dönemler olarak tanımlamıştır. Bireyler bu yaşam yapıları arasında hareket ederken, dünyalarını ihtiyaçlarına, isteklerine ve toplumsal beklentilere göre aşamalı olarak inşa eder ve değiştirirler. Dolayısıyla yaşam yapısı teorisi statik olmaktan ziyade dinamik bir yapıya sahiptir ve yaşam süresi boyunca hem sürekliliğe hem de değişime izin verir.

Levinson (1978) teorisinde başlangıçta yetişkinliğin erken ve orta evrelerine odaklanmış, yaşlılık dönemindeki yaşam yapılarını daha az araştırmıştır. Ancak daha sonra yapılan araştırmalar bu teorik çerçeveyi yaşamın daha sonraki evrelerini de kapsayacak şekilde genişletmiştir. Bu çalışmalar, genellikle emeklilik, fiziksel sağlıktaki değişiklikler ve önemli

kişilerin kaybı nedeniyle rollerde ve ilişkilerde önemli değişimlerle karakterize edilen bir aşama olan yaşlılıkta yaşam yapılarının dönüşümünün anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

Levinson'un çalışmasından tahmin edildiği üzere, yaşlılıktaki yaşam yapısı, bireylerin mesleki rollerden çekilip aile ve boş zaman aktiviteleri gibi kişisel rollerle daha yoğun bir şekilde meşgul olmasıyla önemli bir değişim geçirmektedir (Wethington, 2000). Bu değişim, kişisel kimliğin ve öz değerinin yeniden değerlendirilmesine yol açabilir. Wethington'ın (2000) belirttiği gibi, yaşlanmadaki bu değişim süreci kimliklerini öncelikle mesleki rollerinden alan bireyler için zorlayıcı olabilir. Bu karşın aynı zamanda, yaşlılık bir büyüme ve gelişme dönemi de olabilir. Bu doğrultuda Smith ve Freund'un (2002) yaşamın ilerleyen dönemlerindeki geçişler, bireylerin yaşam yapılarını yeni ilgi alanları, uğraşlar ve ilişkiler içerecek şekilde yeniden yapılandırmaları için fırsatlar sunabileceğini savunmaktadır. Dolayısıyla yaşlılığa geçiş karmaşık ve zorlayıcı olabileceği gibi, olumlu kişisel değişimlere de yol açabilir. Bu açıdan, Levinson'un yaşam yapısı teorisi, yaşlılığı anlamak için önemli çıkarımlara sahiptir. Bu teori, yaşam süresi boyunca devam eden değişim ve gelişim potansiyelini vurgulamaya yardımcı olduğu gibi olumlu geçişleri kolaylaştırmak ve yaşlılıkta refahı teşvik etmek için toplumsal desteğe duyulan ihtiyacın altını çizer. Bryant, Corbett ve Kutner'ın (2001) yaptıkları çalışmada destekleyici ortamlar yaşlılıkta olumlu yaşam yapılarına katkıda bulunarak bir amaç, bağlılık ve esenlik duygusunu teşvik edebileceğini ortaya koymuşlardır.

Kısaca, Levinson'un yaşam yapısı teorisi yaşlılık dinamiklerini, özellikle de yaşam sürecindeki değişkenliğe dair dinamiği, incelemek için bir çerçeve sunmaktadır. Yaşlanma deneyimini şekillendiren toplumsal rollerin, kişisel kimliklerin ve ilişkisel dinamiklerin karmaşık etkileşimini kabul eder ve önemli yaşam geçişleri sırasında desteğe duyulan ihtiyacın ve yaşam süresi boyunca büyüme ve gelişme potansiyelinin altını çizmektedir. Bireysel yaşlılık deneyimindeki çeşitlilik göz önüne alındığında, Levinson'un teorisi yaşlı yetişkinler için standart veya normatif bir yaşam yapısı anlamına gelmemektedir. Bunun yerine, bireylerin yaşamın bu evresinde değişen rollerini ve ilişkilerini nasıl yönlendirdiklerini ve anlamlandırdıklarını anlamak için kullanılacak esnek bir çerçeve sunmaktadır. Ek olarak, Levinson'un yaşam yapısı teorisinin yaşlılığa uygulanması, bireysel deneyimleri ve kimlikleri etkileyen sosyo-ekonomik faktörlerin dikkate alınmasını gerektirir. Yaşam sürecinin değişkenliğine baktığımız zaman üretici faaliyet ile doğrudan bir ilişki olduğu görülmektedir. Örneğin ergenlikten kopuş sürecinin iş hayatına atılma ile

başlamakta ve yaşlılık ise emeklilikle. Bu iki durumda iş gücü ile aradaki ilişki kişilerin yaşamındaki değişkenliklerin belirlenmesinde etkili bir rol oynamaktadır.

3.4.2 İnsan Yaşamının Akışı Teorisi

Charlotte Bühler tarafından kavramsallaştırılan insan yaşam akışı teorisi hem nesnel kronolojik yaş hem de öznel sosyal ve psikolojik aşamalar açısından yapılandırılmış çok boyutlu bir gelişim sürecini ifade etmektedir. Bühler'in çalışmasında, bireysel yaşam yörüngelerini şekillendiren dört temel yaşam hedefi veya eğilimi ortaya koyulmuştur: büyüme, üreme, korunma ve gerileme (Bühler, 1933). Bu aşamalar biyolojik, sosyokültürel ve çevresel etkiler zemininde ortaya çıkar ve yaşam süresi gelişimini insan varoluşunun daha geniş dinamikleri ile bütünleştirir.

Büyüme aşaması, öğrenme, beceri kazanma ve kişisel gelişimin baskın olduğu erken yaşam dönemine karşılık gelir. "Üreme" aşaması, bireylerin genellikle aile kurmaya, sosyal ilişkileri geliştirmeye ve toplumlarına katkıda bulunmaya odaklandıkları yetişkinlik dönemiyle aynı hizadadır. "Koruma" aşaması tipik olarak orta yaş dönemini ifade eder ve burada bireyler başarılarını sürdürmek ve pekiştirmek için çaba gösterirler. Yaşlılıkla aynı hizada olan son "gerileme" aşaması ise genellikle fiziksel gerileme, emeklilik ve iç gözlem ve yaşamı gözden geçirmeye yönelik içe dönüş ile karakterize edilir (Bühler ve Massarik, 1968).

Bühler'in yaşlılığı anlamaya yönelik yaklaşımı özellikle dikkat çekicidir ve yaşamdan geri çekilme teorisi (Cumming ve Henry, 1961) ve sosyo-duygusal seçicilik teorisi (Carstensen, vd., 1999) gibi çağdaş gerontolojik teorilerle örtüşmektedir. Bühler'e göre düşüş aşaması yalnızca bir dağılma ya da kayıp aşaması değil, daha ziyade iç gözlem ve bilgelik arayışı için kritik bir dönemdir. Bu dönem, dışsal, sosyal odaklı hedeflerden içe dönük, kendine odaklı bir odağa doğru bilinçli bir kayma ile işaretlenir. Bu değişim, kopuş anlamına gelmekten çok, derin bir iç gözlem ve yaşamın gözden geçirilmesine olanak tanır (Bühler, 1933).

Buna paralel olarak Bühler'in teorisi, yaşlılık evresinin, bir yandan hayata anlamlı bir şekilde katılmaya devam ederken diğer yandan azalan fiziksel yeteneklere psikolojik uyumu kapsayan hayatın ayrılmaz bir parçası olduğunu da vurgulamaktadır (Bühler, 1933). Bu kavram, modern gerontoloji literatüründe tanımlandığı şekliyle başarılı yaşlanmanın özünü

yansıtmakta (Rowe ve Kahn, 1997) ve yaşamın ilerleyen yıllarında fiziksel sağlığı, zihinsel yetenekleri, sosyal yeterliliği ve genel yaşam memnuniyetini korumanın önemini pekiştirmektedir.

Bühler'in teorisinin yaşlılığa uygulanması, gerontolojik araştırmaların ve politika geliştirmenin şekillenmesinde etkili olmuştur. Örneğin, ilerleyen yaşlardaki bireylerin fiziksel ve bilişsel gerilemeye rağmen topluma katkıda bulunmaya ve tatmin edici yaşamlar sürmeye devam edebileceklerini kabul ederek pozitif yaşlanmaya ilişkin perspektifleri etkilemiştir (Havighurst, 1961). Bühler'in yaşlılıkta iç gözlem ve yaşamı gözden geçirmeye yaptığı vurgu, yaşlı yetişkinleri varoluşsal kaygılarla başa çıkma ve yaşamda bir tutarlılık ve amaç duygusu geliştirme konusunda destekleyen psikoterapi uygulamalarıyla da örtüşmektedir (Erikso, 1980).

Sonuç olarak Bühler'in insan yaşamını büyüme, üreme, korunma ve gerileme süreçleri olarak kavramsallaştırması, yaşlılık dinamiklerine dair daha incelikli bir anlayış sunmaktadır. Fiziksel ve bilişsel gerilemenin gerçeklerini kabul ederken, iç gözlemin, yaşamı gözden geçirmenin ve yaşamla aktif bir ilişki sürdürmenin önemini vurgular. Bu yaşlılık görüşünün gerontoloji, politika oluşturma ve pozitif yaşlanmayı destekleyen uygulamalar için geniş kapsamlı etkileri vardır. Ancak insan yaşamının akışı teorisi insan yaşamını bireysel süreçlere odaklanarak bölmektedir. Bu süreç içerisindeki sosyal, ekonomik ve kültürel etkilerin yaşlılığı şekillendirmedeki rolünü vurgulamamaktadır.

3.4.3 Yaşama Uyum Sağlama Teorisi

Vaillant'ın "Adaptation to Life" (Vaillant, 1977) adlı çalışması insan gelişimi ve adaptasyon süreçlerinin detaylı bir incelemesini sunmaktadır. Grant ve Glueck'ın boylamsal çalışmalarına dayanan Vaillant, savunma mekanizmalarını olgunluk seviyelerine göre bir hiyerarşiye ayıran, psikolojik dayanıklılık anlayışımızı temelden değiştiren ve başarılı yaşlanma üzerine sonraki araştırmaların önünü açan bir çerçeve önermektedir (Vaillant, 2002).

"Yaşama Adaptasyon"un ana odağı orta yaşlı erkeklerdi, ancak Vaillant'ın daha sonraki çalışmaları bulgularını yaşlanma sürecine kadar genişletti. Başarılı yaşlanmayı, ilk çalışmalarında incelediği uyum süreçlerinin bir uzantısı olarak kavramsallaştırmış ve

dayanıklılık, ilişkiler ve savunmaların olgun bir şekilde kullanılmasına odaklanmıştır. Vaillant (2002) bu olgun savunmalar ile başarılı yaşlanma arasında bir korelasyon tespit etmiş ve yüceltme ve özgeciliği içeren bu olgun savunmaları koruyabilen ve kullanabilen yaşlı bireylerin bunu yapamayanlara göre daha başarılı bir şekilde yaşlanma eğiliminde oldukları fikrini ortaya koymuştur. Vaillant'ın adaptasyon üzerine yaptığı çalışma, sıklıkla önemli yaşam değişiklikleri ve zorluklarla karşılaşan bir yaş demografisi olan yaşlı yetişkinlik bağlamına uygulandığında özellikle aydınlatıcıdır. Örneğin, emeklilik süreci genellikle kişisel kimlik ve günlük rutinlerde derin bir değişim gerektirir (Kim ve Moen, 2002). Vaillant'ın teorisine göre, olgun savunmalar kullanan bireylerin bu değişikliklere başarılı bir şekilde uyum sağlaması, dayanıklılık göstermesi ve büyümeye devam etmesi daha olasıdır.

Benzer şekilde, sevilen kişilerin kaybı ve sağlığın bozulması yaşlılıkta sıkça karşılaşılan deneyimlerdir. Vaillant'ın bakış açısını kullanarak, bu değişikliklere başarılı bir şekilde uyum sağlamak, bireyin zamanını başkalarının refahına adadığı, böylece yeni bir amaç bulduğu ve kişisel kayıplara odaklanmayı en aza indirdiği olgun özgecilik savunmasını içerebilir (Vaillant, 2002). Ayrıca Vaillant'ın daha sonraki çalışmaları, yaşlanma sürecinde ilişkilerin önemini altını çizmektedir (Vaillant, 2012). Özellikle yaşlılıkta güçlü kişilerarası ilişkilerin sürdürülmesinin zihinsel ve fiziksel gerilemeye karşı bir tampon görevi görebileceğini öne sürmektedir. Vaillant'a (2012) göre bu ilişkiler, psikolojik refah için hayati önem taşıyan mizah ve yüceltme gibi olgun savunmaların kullanılmasına olanak tanır.

Bu teorideki savunma mekanizmalarına yapılan vurgunun, kişisel gelişim arayışı ve özerkliğin sürdürülmesi gibi başarılı yaşlanmanın diğer önemli bileşenlerini ihmal edebilir. Bununla birlikte Vaillant'ın uyum süreçlerine ilişkin çalışması, dayanıklılığı ve başarılı yaşlanmayı anlamak için kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Vaillant'ın adaptasyon modeli, yaşlanma sürecine ilginç bir bakış açısı sunuyor, ancak modelin savunma, dayanıklılık ve ilişkiler üzerindeki aşırı vurgusu, yaşlanma sürecindeki diğer kritik faktörleri göz ardı edebilir. Özellikle sosyo-ekonomik dinamiklerin, yaşlanma sürecinde ve yaşlı bireylerin karşılaştığı zorlukların üstesinden gelmedeki rolünü göz ardı etmek, modelin eksik ve yetersiz kalmasına yol açabilir. Bu nedenle modelin bu dinamikleri daha geniş bir çerçevede ele alması ve yaşlı bireylerin yaşlanmayla ilişkili karmaşık zorlukları aşmalarını kolaylaştırmada daha fazla dikkat ve önem göstermesi gerekmektedir.

3.4.4 Yaşam Seyri Teorisi

Yaşam seyri teorisi, insan yaşamının gelişimini zaman içinde ve sosyal ve tarihsel etkiler bağlamında incelemenin önemini vurgulayan bir bakış açısıdır. Bu teori, yaşlanma sürecini ve yaşlı yetişkinlerin deneyimlerini anlamak için bir çerçeve sağlar. Yaşam seyri teorisi, yaşlanma sürecinin karmaşıklığını ve başarılı yaşlanmaya katkıda bulunan faktörleri daha derinlemesine anlamak için yaşlanma çalışmalarına uygulanmıştır. Yaşam seyri teorisinin yaşlanma çalışmalarına en önemli katkılarından biri, yaşlanmanın içinde gerçekleştiği sosyal, kültürel ve tarihsel bağlam tarafından şekillendirilen ve yaşam boyu devam eden bir süreç olduğunun kabul edilmesidir (Elder, 1994). Bu bakış açısı, yaşlı yetişkinlerin homojen bir grup olmadığını, aksine deneyimleri, sosyal statüleri ve yaşam yörüngeleri açısından çeşitlilik gösterdiğini kabul eder.

Yaşam seyri perspektifi, yaşlı yetişkinlerin tarihsel olaylar ve sosyal yapılar tarafından nasıl şekillendirildiğini anlamak için kullanılmıştır. Örneğin, araştırmacılar İkinci Dünya Savaşı ve Büyük Buhran gibi tarihsel olayların yaşlı yetişkinlerin deneyimleri üzerindeki etkisini araştırmak için yaşam seyri teorisini kullanmışlardır. Bu araştırma, yaşlanmanın gerçekleştiği sosyal ve tarihsel bağlamı anlamının önemini vurgulamıştır (Kaufman, 1986). Tarihsel olaylara ek olarak, yaşam seyri teorisi, yaşlanma sürecini şekillendirmede bireysel yaşam yörüngelerinin önemini vurgulamaktadır. Bu bakış açısı, eğitim, iş ve aile hayatı gibi bireysel deneyimlerin yaşlanma süreci üzerinde önemli bir etkiye sahip olabileceğini kabul eder. Örneğin, araştırmalar daha yüksek eğitim seviyesine sahip bireylerin yaşamlarının ilerleyen dönemlerinde daha iyi sağlık durumları elde etme eğiliminde olduklarını göstermiştir (Schoon ve Cheng, 2012).

Yaşam seyri teorisinin yaşlanma çalışmalarına bir diğer önemli katkısı da yaşlanmanın zaman içinde gelişen dinamik bir süreç olduğunun kabul edilmesidir. Bu bakış açısı, yaşlı yetişkinlerin yaşlanmanın pasif alıcıları olmadıklarını, aksine kendi yaşlanma deneyimlerini şekillendiren aktif aktörler olduklarını kabul eder. Bu yaşlanma görüşü, aktif yaşlanmanın teşvik edilmesinin ve yaşlı yetişkinlerin bağımsızlıklarını ve yaşam kalitelerini korumalarını destekleyen stratejilerin geliştirilmesinin önemini vurgulamaktadır (Gilleard ve Higgs, 2010).

Yaşam seyri perspektifi, başarılı yaşlanma kavramını incelemek için de kullanılmıştır. Başarılı yaşlanma fiziksel, bilişsel ve sosyal refahı kapsayan çok boyutlu bir kavramdır. Yaşam seyri teorisi, bireysel deneyimler, sosyal destek ve kaynaklara erişim dahil olmak üzere başarılı yaşlanmaya katkıda bulunan faktörleri anlamak için bir çerçeve sağlar (Rowe ve Kahn, 1997). Bu açıdan teori yaşlanma sürecini ve yaşlı yetişkinlerin deneyimlerini anlamamıza önemli katkılarda bulunduğu söylenebilir. Bu bakış açısı, yaşlanma sürecini sosyal ve tarihsel etkiler bağlamında incelemenin önemini vurgulamakta ve yaşlanmanın bireysel deneyimler ve yörüngeler tarafından şekillendirilen yaşam boyu süren bir süreç olduğunu kabul etmektedir. Yaşam seyri teorisi, yaşlanmaya bütüncül ve dinamik bir bakış açısı sağlayarak, başarılı yaşlanmayı teşvik etmeyi amaçlayan strateji ve müdahalelerin geliştirilmesini sağlamıştır.

Kapsamlı bir bakış açısı sunmasına karşın bu teorinin sosyo-ekonomik dinamikleri yeterince ele almadığı söylenebilir. Teori, yaşlanma süreci üzerindeki eğitim ve tarihsel etkileri vurgular, ancak yaşlı yetişkinlerin yaşam kalitesini belirleyen sosyo-ekonomik faktörlerin rolünü genellikle yeterince vurgulamaz. Özellikle, ekonomik güvence ve istikrarın, yaşlanan yetişkinlerin genel refahı ve yaşam kalitesi üzerinde önemli bir etkisi olduğu ve dolayısıyla yaşam seyri teorisi içinde daha belirgin bir şekilde ele alınması gerektiği belirtilmelidir. Bu teorinin, sosyo-ekonomik statünün genellikle sabit bir faktör olarak ele alınması, yaşlanmanın dinamiklerinin daha karmaşık bir şekilde anlaşılmasını sınırlar. Gerçekte, sosyo-ekonomik koşullar zaman içinde değişebilir ve bu değişikliklerin yaşlanma süreci ve yaşlı yetişkinlerin yaşam kalitesi üzerinde önemli etkileri olabilir. Bu nedenle yaşam seyri teorisi, sosyo-ekonomik dinamiklerin karmaşıklığını ve yaşlanma üzerindeki etkilerini daha fazla ele almalıdır.

4.DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışmada, sosyolojik kuram ve yaklaşımların yaşlanma ve yaşlılık olgusunu nasıl ele aldıkları incelenmiştir. Yaşlanma süreci sadece biyolojik bir olgu olmaktan çok, aynı zamanda ekonomik ilişkiler gibi toplumsal dinamiklerin doğrudan etkilediği–sosyal ve kültürel bir süreçtir. Antik dönemden günümüze yaşlılığın toplumsal rolü filozoflar ve sosyal bilimciler için bir araştırma konusu olmuştur. Yaşlılık ve yaşlanma olgusu, toplumsal olarak inşa edilmekte ve bu olguyu etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bunu anlamak için öncelikle yaş ve yaşlanma kavramlarını anlamak gereklidir. Bu nedenle çalışmanın ilk bölümünde, yaş ve yaşlılık kavramlarına dair temel bilgiler ele alınmıştır. Günümüzde giderek daha fazla kategorileştirilen yaş kavramı¹⁹ kronolojik, biyolojik, psikolojik ve sosyal yaş olarak çeşitli sınıflandırılmalara sahiptir. Bu noktada yaş kavramı genel olarak bireysel gelişim süreçlerini ifade etmektedir. Fakat aynı zamanda bu yaş tanımlamalarının toplumsal olarak karşılıklarının olduğu da görülmektedir. Kronolojik yaşın ekonomik bir planlama modeli²⁰ olarak daha işlevsel olması ya da psikolojik yaşın bireysel gelişim süreçlerini tanımlaması örnek olarak verilebilir. Her durumda yaş tanımlamalarının toplumsal bir işlevinin olduğu ifade edilebilir.

Bununla birlikte yaşlılık olgusunun özellikle de toplumsal karşılığını daha iyi anlamak adına geçmişten günümüze bu olgunun nasıl ele alındığı birinci bölümünde incelenmiştir. Antik ve feodal dönemlerde yaşlılar genel olarak görece yüksek sosyal statüye sahip önemli kişiler olarak görülürken “modern” döneme geçişle birlikte bu önemin azaldığı görülmektedir. Bu geri plana gidişin birbiriyle ilişki iki temel etkeni olduğu ifade edilebilir. Öncelikle toprak temelli bir üretim modelinde otorite genel olarak en yaşlı olanlarda bulunmaktadır. Diğer bir yönü ise, çoğunlukla toprak sahibi olan kişilerin yaşlılığa erişebilmesi olarak ifade edilebilir. Yaşlı kişilerin antik ve feodal dönemde toplam nüfusa oranı azdır ve genellikle yüksek tabakadan kişiler yaşlılığa erişebilmektedir²¹. Ancak modern dönemde gelişen tıp, hijyen olanakları ve teknoloji ile yaşam beklentisi artmış ve kademeli olarak yaşlı nüfus oranı giderek yükselmeye başlamıştır. Bu durum toplumsal olarak bir değişimi beraberinde getirmiş ve öncesinde üretim aracındaki mülkiyeti (toprağı) elinde bulunduran yaşlı ile 65

¹⁹ Bkz. s,52

²⁰ Bkz. s,5

²¹ Bu duruma dair en yaygın örnek, 2. Ramses’in döneminde yaş ortalaması 35’iken 100 yaşına kadar yaşamış olmasıdır. Öte yandan Roma döneminde senatörler ile gladyatörlerin (ya da kölelerin) yaş ortalamalarındaki fark da buna örnek olarak gösterilebilir.

yaşında emekliliğe ayrılmış (işçi) yaşlı arasında toplumsal konum değişimin oluşmasına neden olmuştur. Bu toplumsal değişim sosyal, ekonomik ve kültürel düzeyde belirgin hale gelmeye başlamıştır. Bu nedenle birçok sosyolojik yaklaşım ve teori, yaşlanma ve yaşlılık konularına yönelmiştir. Bu bağlamda çalışmanın üçüncü bölümü yaşlanma ve yaşlılığa dair kuramlar ele almıştır. Söz konusu kuramlar dört kategoride incelenmiştir. Yaşlılığa dair sosyolojik kuramlar içerisinde en yoğun olarak kullanılan ve ilgili literatürde en çok çalışılan 19 tanesi seçilmiştir (Kara ve Karatağ, 2022).

Ünlü Gerontolog James E. Birren, sosyolojik yaşlılık çalışmalarında teorinin önemini vurgulamak için “*veri çok ama teori zayıf*” ifadesini kullanmıştır (Kara ve Karatağ, 2022). Aslında, yaşlılığa dair birçok teori ve yaklaşım ilgili literatürde yer almaktadır. Birren’in buradaki ifadesi tek başına yaşlılığın bütün sosyal izahını yapabilecek bir teorinin eksikliğidir. Böyle bir teorinin oluşabilmesi son derece karmaşık ve zor bir durumdur. Çünkü toplumsal bağlamda yaşlılığı incelemek, insan ve insanın değdiği her şeyi incelemektir. Yani yaşlanma ve yaşlılık, toplumsal cinsiyetten psikolojiye oradan insan sermayesine birçok perspektiften ele alınabilecek bir olgudur. Sosyolojik teori ve yaklaşımlar insan birlikteliklerini incelemektedir ve bu doğrultuda yaşlanmayla oluşan değişimlerin merkezinde insan yer aldığı için yaşlılık olgusunu kuşatabilecek tek bir yaklaşımın ortaya koyulması pek mümkün görülmemektedir.

Yaşlılık ve yaşlanmaya dair sosyolojik kuram ve yaklaşımlar incelendiği zaman birçok teorinin yaşlılığın sosyo-kültürel durumunun izahı üzerine yoğunlaştığı görülmüştür. Özellikle birinci dönem teorilere bakıldığı zaman yaşlıların, geri plana düşmesi veya aktif olması üzerine yoğunlaştıkları görülmektedir. Ayrıca birinci dönem teoriler direkt yaşlılık üzerine araştırma yapan kişilerin ortaya attığı teoriler olması nedeniyle ya birbirlerini doğrulama ya da yanlışlama üzerine ortaya atıldığı görülebilmektedir²². Öte yandan diğer teorilerin, mevcut ana akım teoriler ve yaklaşımlar üzerinden yaşlılık ve yaşlanma olgularını ele aldıkları tespit edilmiştir. Ekonomik yapı ve bu yapı içerisinde yaşlıların üstlendikleri rol ve bu rolün sonucunda edindikleri toplumsal konum, çok az teoride ele alınmıştır²³.

Ancak bu teorik yaklaşımların fazla sayıda olması, bir dezavantajdan ziyade olumlu bir durumu oluşturabilmektedir. Bu kuramların her biri, çalışma sahasında sınırlanabilir ve yaşlılık

²² Bkz. s, 40 dipnot

²³ Çatışma teorisi başta olmak üzere feminist teori ve alt kültür teorisi bunlar arasındadır.

üzerine yeni teori ve yaklaşımların geliştirilmesine olanak sağlayabilir. Bu nedenle bu çalışmada, mevcut kuram ve yaklaşımlar bir arada incelenmiştir ve böylelikle araştırmacı için teorik bir kılavuzun oluşturulması da amaçlanmıştır. Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de yaşlı nüfus hızla artmakta ve demografik yapı değişmektedir. Herakleitos’un savında da belirttiği gibi “*değişmeyen tek şey değişimdir*”²⁴ ancak değişimi anlamak ve doğru yaklaşımları geliştirmek (ya da mevcut yaklaşımları sınamak da) bu savın gerçekliği kadar önemlidir.

Sonuç olarak bu çalışma, yaşlılık teorilerini irdelemesiyle birlikte genel kabul gören görüşlerin ötesinde, mevcut teorilerin sınırlılıklarını ve hangi alanlarda daha fazla bilgiye ihtiyaç olduğunu belirlemeye yardımcı olmaktadır. Ayrıca çalışmada yaşlılık teorileri yalnızca özetlemekle kalmamış, kritize edilerek araştırmacılara farklı perspektiflerin sağlanması da amaçlanmıştır.

Bu çalışmanın bir başka katkısı, yaşlılık ve yaşlanma konusundaki sosyolojik teorilerin kapsamlı bir derlemesini Türkçe literatüre sunmasıdır. Bu durum, alanla ilgili araştırmacılar için bir kaynak oluşturması ve ayrıca bu konuda daha fazla araştırma yapmayı düşünenler için bir rehber görevi görmesi açısından önemli görülmektedir. Bir başka ifade ile çalışma, sadece teorik bir çerçeve sağlamakla kalmamakta, aynı zamanda gelecek çalışmalarda bu teorilerin nasıl uygulanabileceğine dair pratiğe yönelik bir kılavuz da sunmaktadır.

Son olarak, Türkiye’nin nüfusu hızla yaşlanmaktadır ve bu toplumsal yaşlanma sürecinin devam etmesi beklenmektedir. Bu durumun, yaşlılık ve yaşlanmanın sosyal boyutları üzerine yapılan araştırmaları giderek daha önemli hale getireceği düşünülmektedir. Bu tez, toplumumuzda yaşlıların artan oranının toplumsal boyutlarını daha iyi anlamamıza yardımcı olmayı ve bu alanda daha fazla araştırma yapmayı planlayanlara yol gösterici olmayı hedeflemektedir. Bu sayede ilerideki araştırmaların, yaşlı bireylerin toplumsal sorunlarının anlaşılmasında yardımcı olacağı ve yaşlılık konusunda toplumsal farkındalığı artırmaya katkı sunacağı umulmaktadır.

²⁴ Bkz. s,1

KAYNAKÇA

- Ağar, A. (2020). Yaşlılarda Ortaya Çıkan Fizyolojik Değişiklikler. Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi, 3(3): 347-354.
- Arber, S. ve Ginn, J. (1991). Gender and Later Life: A Sociological Analysis of Resources and Constraints. Sage Publications.
- Ariès, P. (1981). The Hour Of Our Death. New York: Vintage Books.
- Atchley, R. C. (1989). A continuity theory of normal aging. The Gerontologist, 29(2): 183-190.
- Atchley, R. C. (1971). Retirement and leisure participations: Continuity or crisis? The Gerontologist, 11: 13-17.
- Baars, J., Dannefer, D. Phillipson C. ve Walker A. (2006). Aging, globalization, and inequality: The new critical gerontology. Baywood Publishing Company.
- Baltes, P. B. ve Baltes, M. M. (1990). Psychological perspectives on successful aging: The model of selective optimization with compensation. İçinde P. B. Baltes ve M. M. Baltes (Eds.): Successful aging: Perspectives from the behavioral sciences. Cambridge University Press. S.1-34
- Barak, B. ve Stern, B. (1986). Subjective age correlates: a research note. The Gerontologist, 26(5):571–578.
- Becker, G. S. (1964). Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education, First Edition. Columbia, New York.
- Bengtson, V. L. ve Robert E. L. (1991). Intergenerational Solidarity in Aging Families: An Example of Formal Theory Construction. Journal of Marriage and Family, 53(4):856–870.
- Berkman, L. F., Glass, T., Brissette, I. ve Seeman, T. E. (2000). From social integration to health: Durkheim in the new millennium. Social Science ve Medicine, 51(6):843-857.
- Bernard M. ve Scharf T. (Eds.). (2006). Critical perspectives on ageing societies. Bristol: Policy Press.
- Biddle, B. J. (1986). Recent developments in role theory. Annual Review of Sociology, 12(1): 67-92.

- Birren, J. E. ve Schaie, K. W. (2006). *Handbook of the psychology of aging* (6th ed.). Amsterdam: Elsevier.
- Blau, P. M. (1964). *Exchange and power in social life*. New York: Wiley.
- Bornstein, M. H., Putnick, D. L., Suwalsky, J. T. D. ve Gartstein, M. A. (2015). Infant Temperament: Stability by Age, Gender, Birth Order, Term Status, and SES. *Child Dev*, 86(3): 844–863.
- Breton, C. V., Yao, J., Millstein, J., Gao, L., Siegmund, K. D., Mack, W. ve Avol, E. (2016). Prenatal air pollution exposures, DNA methyl transferase genotypes, and associations with newborn DNA methylation and birth weight. *Environmental health perspectives*, 124(12): 1905-1912.
- Brown, W. C. ve Górecki, P. (Eds.). (2013). *Conflict in Medieval Europe: Changing Perspectives on Society and Culture*. Routledge.
- Bryant, L. L., Corbett, K. K. ve Kutner, J. S. (2001). In their own words: a model of healthy aging. *Social Science ve Medicine*, 53(7): 927–941.
- Butler, R. N. (1975). *Why survive? Being old in America*. Harper ve Row.
- Bühler, C. (1933). *Der menschliche Lebenslauf als psychologisches Problem* [The human course of life as a psychological problem]. Hogrefe.
- Bühler, C. ve Massarik, F. (1968). *The course of human life: A study of goals in the humanistic perspective*. Springer.
- Calasanti, T. (2004). Feminist Gerontology and Old Men. *The Journals of Gerontology: Series B*, 59(6):305-S314.
- Calasanti, T. (2010). Gender Relations and Applied Research on Aging. *The Gerontologist*, 50(6):720–734.
- Calasanti, T. ve Slevin, K. F. (2001). *Gender, social inequalities, and aging*. AltaMira Press.
- Campbell, T. C. (2019). *Successful aging among bridge employment workers* (Doctoral dissertation). California School of Professional Psychology, Alliant International University, San Diego.
- Carr, D. (2016). *Golden Years? Social Inequities in old age*. Russell Sage Foundation.

- Carstensen, L. L. (1995). Evidence for a life-span theory of socioemotional selectivity. *Current Directions in Psychological Science*, 4(5): 151-156.
- Carstensen, L. L., Fung, H. H. ve Charles, S. T. (1999). Socioemotional selectivity theory and the regulation of emotion in the second half of life. *Motivation and Emotion*, 23(4): 237-244.
- Carstensen, L. L., Isaacowitz, D. M. ve Charles, S. T. (1999). Taking time seriously: A theory of socioemotional selectivity. *American Psychologist*, 54(3): 165-181.
- Cartledge, P. (2004). *The Spartans: The World Of The Warrior-Heroes Of Ancient Greece*. Vintage Books.
- Cavanaugh, J. C. ve Blanchard-Fields, F. (2011). *Adult development and aging* (6th ed.). Cengage Learning.
- Cheng, S. T. ve Chan, A. C. (2006). Social support and self-rated health revisited: is there a gender difference in later life?. *Social science ve medicine* (1982): 63(1): 118–122.
- Chopik, W. J., Kim, E. S. ve Smith, J. (2015). Changes in optimism are associated with changes in health over time among older adults. *Social Psychological and Personality Science*, 6(7): 814–822.
- Cicero. (2010). *Old Age* (W. A. Falconer, Trans.). Harvard University Press.
- Coe, N. B. ve Zamarro, G. (2011). Retirement effects on health in Europe. *Journal of health economics*, 30(1): 77-86.
- Confucius. (1997). *The Analects* (çev. Burton Watson). Columbia University press.
- Cornwell, B. ve Waite, L. J. (2009). Social disconnectedness, perceived isolation, and health among older adults. *Journal of Health and Social Behavior*, 50(1): 31-48.
- Cumming, E. ve Henry, W. E. (1961). *Growing Old: The Process of Disengagement*. Basic Books.
- Çınar, H. ve Sungur, S. (2019). Yaşlıların Sosyo-Ekonomik Sorunları. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 19(36): 173-185.
- Doiron D., (2017). Residential air pollution and associations with wheeze and shortness of breath in adults: a combined analysis of cross-sectional data from two large European cohorts. *Environmental Health Perspectives*, 126(2): 027004.

- Dowd, J. J. (1975). Aging as exchange: A preface to theory. *Journal of Gerontology*, 30(5): 584-594.
- Durmuş, E. ve Bakkaloğlu, M. (2021). İlkokula Başlama Yaşına Göre İlkokul Birinci Sınıf Öğrencilerinin Okuma Hızlarının Uzun Dönemli İncelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 50(230): 629-643.
- Dykstra, P.A. (2017). Aging and social support. (içinde) *Handbook of social support and the family*. 139-159. Springer, Cham.
- Elder Jr, G. H. (1975). Age differentiation and the life course. *Annual review of sociology*, 1(1): 165-190.
- Elder Jr, G. H. (1994). Time, human agency, and social change: Perspectives on the life course. *Social Psychology Quarterly*, 57(1): 4-15.
- Elo, I.T. ve Preston, S.H. (1996). Educational differentials in mortality: United States, 1979-1985. *Social Science ve Medicine*, 42(1): 47-57.
- Epel, E. S., Crosswell, A. D., Mayer, S. E., Prather, A. A., Slavich, G. M., Puterman, E. ve Mendes, W. B. (2018). More than a feeling: A unified view of stress measurement for population science. *Frontiers in neuroendocrinology*, 49, 146-169.
- Erikson, E. H. (1963). *Childhood and Society*. W. W. Norton ve Company.
- Erol, S. I. (2016). Küresel bir sorun olarak demografik dönüşüm: Nedenleri, etkileri ve alınması gereken önlemler. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (37): 75-123.
- Estes, C. L. ve Binney, E. A. (1989). The Biomedicalization of Aging: Dangers and Dilemmas. *The Gerontologist*, 29(5): 587-596.
- European Commission. (2019). Ageing Europe – Looking at the lives of older people in the EU. Retrieved
- Fan, X. (2021). The Confucian Legacy: World-Historical Writing at the Turn of the Twentieth Century. In *World History and National Identity in China: The Twentieth Century* (pp. 16-49). Cambridge: Cambridge University Press.
- Fedewa A.L. ve Ahn S. (2011). The effects of physical activity and physical fitness on children's achievement and cognitive outcomes: a meta-analysis. *Research quarterly for exercise and sport*, 88(3): 244-262.

- Fenson, L., Dale, P. S., Reznick, J. S., Bates, E., Thal, D. J., Pethick, S. J., Tomasello, M., Mervis, C. B. ve Stiles, J. (1994). Variability in early communicative development. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 59(5): v–173.
- Fernández-Ballesteros, R. ve Sánchez-Izquierdo, M. (2019). Are Psycho-Behavioral Factors Accounting for Longevity?. *Frontiers in psychology*, 10, 2516.
- Fingerman, K. L. ve Birditt, K. S. (2011). Aging and reciprocity: The role of resource limitations. *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 66(5): 490-495.
- Fratiglioni, L., Launer, L. J., Andersen, K., Breteler, M. M. B., Copeland, J. R. M., Dartigues, J. F. ve Lobo, A. (2000). Incidence of dementia and major subtypes in Europe: A collaborative study of population-based cohorts. *Neurology*, 54(11 Suppl 5): S10-S15.
- Freund, A. M., Nikitin, J. ve Ritter, J. O. (2009). Psychological Consequences of Longevity: The Increasing Importance of Self-Regulation in Old Age. *Human Development*, 52(1): 1–37.
- Freund, A. M. ve Baltes, P. B. (2002). Life-management strategies of selection, optimization and compensation: Measurement by self-report and construct validity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(4): 642–662.
- Gana K, Broc G, Saada Y, Amieva H, Quintard B. (2016). Subjective wellbeing and longevity: Findings from a 22-year cohort study. *Journal of Psychosomatic Research.*;85:28–34..
- Gilleard, C. (2002). Aging and Old Age in Medieval Society and the Transition of Modernity. *Journal of Aging and Identity*, 7(1).
- Gilleard, C. ve Higgs, P. (2010). Aging without agency: Theorizing the fourth age. *Aging ve Mental Health*, 14(2): 121-128.
- Golden, M. (1998). *Sport And Society in Ancient Greece*. Cambridge University Press.
- Gonyea J.G, Curley A, Melekis K, Levine N, ve Lee Y (2016). Loneliness and Depression Among Older Adults in Urban Subsidized Housing. *Journal of Aging and Health*, 0898264316682908.
- Greenfield, P. M., Keller, H., Fuligni, A. ve Maynard, A. (2003). Cultural pathways through universal development. *Annual Review of Psychology*, 57, 471-505.

- Güler, C. (2017). Açık ve uzaktan öğrenmede bireysel farklılık olarak yaş. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 3(3): 125-145.
- Günler, O.(2022). Yaşlılıkta Toplumsal Eşitsizlik. *Current Perspectives in Social Sciences* 2022 26(4): 350-360
- Havighurst, R. J. (1961). Successful aging. *The Gerontologist*, 1(1): 8-13.
- Hayslip, B., Jr. ve Fruhauf, C. A. (Eds.). (2019). *Grandparenting: Influences on the dynamics of family relationships*. Springer Publishing Company.
- Herlihy, D. (1973). Three Patterns of Social Mobility in Medieval History. *The Journal of Interdisciplinary History*, 3(4): 623-647.
- Herodotus. (2013). *The Histories* (C. R. Babbitt, Trans.). Harvard University Press.
- Hertzog, C., Kramer, A. F., Wilson, R. S. ve Lindenberger, U. (2008). Enrichment effects on adult cognitive development: Can the functional capacity of older adults be preserved and enhanced? *Psychological science in the public interest*, 9(1): 1-65.
- Horvath S, Erhart W, Brosch M, Ammerpohl O, von Schönfels W, Ahrens M, Heits N, Bell JT, Tsai PC, Spector TD, Deloukas P, Siebert R, Sipos B, Becker T, Röcken C, Schafmayer C, Hampe J (2014) Obesity accelerates epigenetic aging of human liver.
- Horvath, S. ve Raj, K. (2018). DNA methylation-based biomarkers and the epigenetic clock theory of ageing. *Nature Reviews Genetics*, 19(6): 371-384.
- Huberman, L. (2009). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, Çev. Belge, M., İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ignagni, E., Chandler, E., Aubrecht, K. ve Rice, C. (2021). Cripistemologies of Disability Arts and Culture: Reflections on the Crippling the Arts Symposium (Editors' Introduction). *Studies in Social Justice*, 15(2): 170-179.
- Kahana, E. ve Kahana, B. (1996). Conceptual and empirical advances in understanding aging well through proactive adaptation. (içinde) *Adulthood and Aging: Research on Continuities and Discontinuities*.
- Kahana E, Kahana B. (1971). Theoretical and Research Perspectives on Grandparenthood. *Aging and Human Development*.;2 (4):261-268.

- Kahn, R.L. ve Antonucci, T.C. (1980) Convoys over the Life Course: Attachment, Roles, and Social Support. In: Baltes, P.B. and Grim, O.G., Eds., Life Span Development and Behavior, Vol. 3, Academic Press, New York, 253-286.
- Kail, R. V. ve Cavanaugh, J. C. (2010). Human Development: A Life-Span View (5th ed.). Wadsworth: Cengage Learning.
- Kang, H. ve Kim, H. (2022). Ageism and Psychological Well-Being Among Older Adults: A Systematic Review. *Gerontology ve geriatric medicine*, 8, 23337214221087023.
- Kara, D. ve Karatağ, A. (2022). Lisansüstü Tezlerde Yaşlanma ve Yaşlılık Olguları Üzerine Teori ve Yaklaşımların Kullanımının Bibliyometrik Analizi. Taras Shevchenko 8th International Conference on Social Sciences. Ankara.
- Karp, A., Paillard-Borg, S., Wang, H. X., Silverstein, M., Winblad, B. ve Fratiglioni, L. (2006). Mental, physical and social components in leisure activities equally contribute to decrease dementia risk. *Dementia and geriatric cognitive disorders*, 21(2): 65-73.
- Katz, S. ve Calasanti, T. (2015). Critical perspectives on successful aging: does it “appeal more than it illuminates”? *The Gerontologist*, 55(1): 26–33.
- Kaufman, S. R. (1986). *The ageless self: Sources of meaning in late life*. University of Wisconsin Press.
- Kemp, B. J. (2018). *Ancient Egypt: Anatomy of A Civilization*. Routledge.
- Kim, J. E. ve Moen, P. (2002). Retirement Transitions, Gender, and Psychological Well-Being: A Life-Course, Ecological Model. *Journal of Gerontology: Psychological Sciences*, 57B (3): P212–P222.
- Kleiber, D. A. ve Nimrod, G. (2017). Expanding, Reducing, Concentrating and Diffusing: Activity Patterns of Recent Retirees in the United States. *Leisure Sciences*, 39(4): 341-346.
- Köroğlu, S. A. (2015). Literatür Taraması Üzerine Notlar ve Bir Tarama Tekniği. *GiDB Dergi*, (01): 61-69.
- Krekula, C., Nikander, P. ve Wilinska, M. (2018). Multiple lenses on aging: Concluding reflections. (İçinde) C. Krekula, P. Nikander, ve M. Wilinska (Eds.): *Perspectives on ageing, later life and ethnicity: Aging in a multicultural context*. Routledge.

- Lachman, M. E. (2015). Mind the gap in the middle: A call to study midlife. *Research in Human Development*, 12(3-4): 327-334.
- Lachman, M. E. ve Agrigoroaei, S. (2010). Promoting functional health in midlife and old age: Long-term protective effects of control beliefs, social support, and physical exercise. *PloS one*, 5(10): e13297.
- Laidlaw, K., Pachana, N. A. (2014). *Handbook Of Clinical Geropsychology*. Oxford University Press.
- Lee, I. M., Shiroma, E. J., Lobelo, F., Puska, P., Blair, S. N. ve Katzmarzyk, P. T. (2012). Effect of physical inactivity on major non-communicable diseases worldwide: an analysis of burden of disease and life expectancy. *The lancet*, 380(9838): 219-229.
- Lemon, B. W., Bengtson, V. L., Peterson J A (1972). An exploration of the “activity theory” of aging: Activity types and life satisfaction among in-movers to a retirement community. *J Gerontol*;27(4):511-23..
- Levine, M. E. (2013). Modeling the rate of senescence: can estimated biological age predict mortality more accurately than chronological age? *The Journals of Gerontology: Series A*, 68(6): 667-674.
- Levine, M. E., Lu, A. T., Quach, A., Chen, B. H., Assimes, T. L., Bandinelli, S., ... ve Horvath, S. (2018). An epigenetic biomarker of aging for lifespan and healthspan. *Aging*, 10(4): 573-591.
- Levinson, D. J., Darrow, C. N., Klein, E. B., Levinson, M. H. ve McKee, B. (1978). *The seasons of a man’s life*. New York: Ballantine Books.
- Levy, B. R. (2009). Stereotype embodiment: A psychosocial approach to aging. *Current Directions in Psychological Science*, 18(6): 332-336.
- Levy, B. R. ve Banaji, M. R. (2002). Implicit ageism. In Nelson, T. D. (Ed.): *Ageism: Stereotyping and prejudice against older persons* (pp. 49-75). MIT Press.
- Levy, B. R. ve Langer, E. (1994). Aging free from negative stereotypes: Successful memory in China and among the American deaf. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66(6): 989-997.
- Levy, B. R. ve Macdonald, J. L. (2016). Progress on understanding ageism. *Journal of Social Issues*, 72(1): 5-25.

- Levy, B. R., Zonderman, A. B., Slade, M. D. ve Ferrucci, L. (2002). Age stereotypes held earlier in life predict cardiovascular events in later life. *Psychological Science*, 13(6): 569-576.
- Li, K. Z., Roudaia, E., Lussier, M., Bherer, L., Leroux, A. ve McKinley, P. A. (2010). Benefits of cognitive dual-task training on balance performance in healthy older adults. *The Journals of Gerontology Series A: Biological Sciences and Medical Sciences*, 65(12): 1344-1352.
- Li, S., Zhang, W., Wu, L. H. ve Wu, B. (2019). Contributory behaviors and life satisfaction among Chinese older adults: Exploring variations by gender and living arrangements. *Social science ve medicine* (1982): 229, 70–78.
- Li, Y., Tollefsbol, T. O. ve Gao, Y. (2018). Dietary epigenetics and aging. *Ageing research reviews*, 47, 97-113.
- Litwin, H. ve Stoeckel, K. J. (2013). Social networks and subjective wellbeing among older Europeans: Does age make a difference? *Ageing ve Society*, 33(7): 1263–1281.
- Liu, C. J. ve Latham, N. K. (2009). Progressive resistance strength training for improving physical function in older adults. *The Cochrane database of systematic reviews*, 2009(3): CD002759.
- Livy. (2019). *The History Of Rome, Books 1-5* (V. M. Warrior, Trans.). Hackett Publishing Company.
- Lloyd-Sherlock, P. (2000). Old Age and Poverty in Developing Countries: New Policy Challenges. DOI: 10.1016/S0305-750X(00)00077-2
- Longfellow, E. (2006). Public, Private, and the Household in Early Seventeenth-Century England. *Journal of British Studies*, 45(2): 313-334.
- Loughnan, S., Haslam, N. ve Kashima, Y. (2011). Understanding and reducing the negative age stereotype and discrimination. *Journal of Social Issues*, 67(2): 229-246.
- Lü J, Fu W, Liu Y. (2016). Physical activity and cognitive function among older adults in China: A systematic review. *J Sport Health Sci*.;5(3):287-296.
- Marioni, R. E., Harris, S. E., Shah, S., McRae, A. F., von Zglinicki, T., Martin-Ruiz, C., Wray, N. R., Visscher, P. M. ve Deary, I. J. (2018). The epigenetic clock and telomere

- length are independently associated with chronological age and mortality. *International journal of epidemiology*, 45(2): 424–432.
- Marson, S. ve Dellafave, R., (2022). Gerontoloji Literatürünün Marksist Analizi (D. Kara, Çev.) . *ViraVerita E-Dergi* , (16) , 73-91 .
- Marx, K. (2004). *Capital: A critique of political economy* (Vol. 1). Penguin Classics.
- McLaughlin, K. A., Sheridan, M. A. ve Lambert, H. K. (2014). Childhood adversity and neural development: Deprivation and threat as distinct dimensions of early experience. *Neuroscience ve Biobehavioral Reviews*, 47, 578-591.
- Montepare, J. M. ve Lachman, M. E. (1989). “You’re only as old as you feel”: Self-perceptions of age, fears of aging, and life satisfaction from adolescence to old age. *Psychology and Aging*, 4(1): 73-78.
- Montepare, J. M. ve Zebrowitz, L. A. (1998). Person perception comes of age: The salience and significance of age in social judgments. *Advances in Experimental Social Psychology*, 30, 93-161.
- Müftüler, H. G. (2019). *Yaşlılık Sosyolojisi Kurumsal Yaklaşım* (2. Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık. ISBN: 9786052416488
- Nakamura, K. (1981). *Ways Of Thinking Of Eastern Peoples: India, China, Tibet, Japan*. University Of Hawaii Press.
- Nelson, C. A., Zeanah, C. H., Fox, N. A., Marshall, P. J., Smyke, A. T. ve Guthrie, D. (2007). Cognitive recovery in socially deprived young children: The Bucharest Early Intervention Project. *Science*, 318(5858): 1937-1940.
- Nelson, T. D. (2002). Ageism: Prejudice Against Our Feared Future Self. *Journal Of Social Issues*, 61(2): 207-221.
- Neugarten, B. L. (1968). The awareness of middle age. In B. L. Neugarten (Ed.): *Middle age and aging* (pp. 3-24). University of Chicago Press.
- Neugarten, B. L. (1974). Age groups in American society and the rise of the young-old. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 415(1): 187-198.
- Owens, D. J. (1981). *The relationship of frequency and types of activity to life satisfaction in elderly deaf people* [Doctoral dissertation, New York University]. University Microfilms International.

- Önder, Ö. (2013). Gerontokrasi: Yaşlılar Yönetimi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , (36) , . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/dpusbe/issue/4778/65854>
- Özdemir, Ü. N. (2019). Geçmişten Günümüze Cicero ile Yaşlılık. Sosyoloji Dergisi, (40): 281-290.
- Özmen, Ş. Y. (2013). Türk Kültüründe Yaşlının Yeri ve Medyayla Yaşlılığın Değişen Konumu. Millî Folklor, 25(100).
- Palmore, E. (1981). Review: The 1980 Texts in Social Gerontology. Contemporary Sociology. 10(May): 362-366.
- Palmore, E. B. ve Kane, R.L. (2000). Ageism: Negative and positive (2nd ed.). Springer Publishing Company.
- Palmore, E. B., Branch, L. G. ve Harris, D. K. (2005). Encyclopedia of Ageism. Newyork.
- Phillips, B. S. (1957). A Role Theory Approach to Adjustment in Old Age. American Sociological Review, 22(2): 212-217.
- Phillips, D. R. (2017). Global Aging: The Challenge of Success. Population Bulletin 60(1).
- Pillemer, K. ve McCartney, K. (2010). Sociology and psychology of aging: An introduction. Springer Publishing Company.
- Quadagno, J. (2018). Aging and the life course: An introduction to social gerontology. McGraw-Hill Education.
- Rebok, G. W., Ball, K., Guey, L. T., Jones, R. N., Kim, H. Y., King, J. W. ve Willis, S. L. (2014). Ten-year effects of the advanced cognitive training for independent and vital elderly cognitive training trial on cognition and everyday functioning in older adults. Journal of the American Geriatrics Society, 62(1): 16-24.
- Riley, M. W. (1974). Aging and Society. American Political Science Review. 68(1): s. 262-263.
- Riley, M. W. E., Kahn, R. L. E., Foner, A. E. ve Mack, K. A. (1994). Age And Structural Lag: Society's Failure To Provide Meaningful Opportunities In Work, Family, And Leisure. John Wiley ve Sons.
- Rose, A. M. (1965). The Subculture of Aging, içinde, A. M. Rose , W. A. Peterson (Eds.): Older People and Their Social World, Philadelphia: F. A. Davis.

- Rowe, J. W. ve Kahn, R. L. (1997). Successful Aging. *The Gerontologist*, 37(4): s. 433-440.
- Rowe, J. W. ve Kahn, R. L. (1987). Human aging: usual and successful. *Science*, 237(4811): 143-149.
- Sarıkavak, K. (2017). Türk-İslam Geleneğinde Yaşlılara Verilen Değer. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*. 3(2): 281-287.
- Satsanasupint, P. ve Chamaratana, T. (2019). Active Aging: Social Network of Community-Dwelling Thai Elderly. *Journal of Social Sciences Research*, 5(10): 1480-1486.
- Schaie, K. W. (2005). *Developmental influences on adult intelligence: The Seattle Longitudinal Study*. Oxford University Press.
- Schaie, K. Warner. (1965). A General Model for the Study of Developmental Problems. *Psychological Bulletin*, 64(2): 92-107.
- Scharlach, A. E. (1989). Social group work with the elderly: A role theory perspective. *Social Work with Groups*, 33-46.
- Schneider, B. A. ve Pichora-Fuller, M. K. (2000). Implications of perceptual deterioration for cognitive aging research. içinde F. I. M. Craik ve T. A. Salthouse (Eds.) *The Handbook of Aging and Cognition* (2nd ed., pp. 155-219). Erlbaum.,
- Schoon, I. ve Cheng, H. (2012). The impact of family background and early experiences on the life course. In H. Bynner ve L. Chisholm (Eds.) *Family background and university success: Differences in higher education access and outcomes in England* (pp. 25-43). Routledge.
- Schultz, T. W. (1961). Investment in human capital. *The American economic review*, 51(1): 1-17.
- Setterste, R. A. (2003). Age structuring and the rhythm of the life course. In Mortimer, J. T. ve Shanahan, M. J. (Eds.): *Handbook of the life course* (pp. 81-98). Springer.
- Settersten, R. A. ve Mayer, K. U. (1997). The measurement of age, age structuring, and the life course. *Annual Review of Sociology*, 23(1): 233-261.
- Simmons, L. W. (1979). *Aging in Primitive Societies: A Comparative Survey of Family Life and Relationships*. Stanford University Press.

- Smith, J. ve Freund, A. M. (2002). The dynamics of possible selves in old age. *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 57(6): P492-P500.
- Stryker, S. (1980). *Symbolic interactionism: A social structural version*. Menlo Park, CA: Benjamin/Cummings.
- Stryker, S. ve Burke, P. J. (2000). The past, present, and future of an identity theory. *Social psychology quarterly*, 63(4): 284-297.
- Takatori, K., Matsumoto, D., Miyazaki, M., Yamasaki, N. ve Moon, J. S. (2019). The difference between self-perceived and chronological age in the elderly may correlate with general health, personality and the practice of good health behavior: A cross-sectional study. *Archives of gerontology and geriatrics*, 83, 13–19.
- Traphagan, J. W. (1998). Contesting the Transition to Old Age in Japan. *Ethnology*, 37(4), s. 333–350.
- Tufan, İ. (2021). *Antik Çağ'dan Günümüze Yaşlılık ve Yaşlanma*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tuncel, G. ve Uzun, H. (2019). Türkiye'de Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar Üzerine Bir İnceleme. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3 (2): 309-334.
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu. İstatistiklerle Yaşlılar (Mart, 2022) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2021-45636>
- Twigg, J. (2004). The body, gender, and age: Feminist insights in social gerontology. *Journal of Aging Studies*, 18(1): 59-73.
- Twigg, J. ve Martin, W. (Eds.). (2019). *Routledge Handbook of Cultural Gerontology*. (1st ed.). Routledge.
- Vaillant, G. E. (1977). *Adaptation to Life*. Boston: Little, Brown.
- Vaillant, G. E. (1993). *The wisdom of the ego*. Harvard University Press.
- Vaillant, G. E. (2002). *Aging Well: Surprising Guideposts to a Happier Life from the Landmark Harvard Study of Adult Development*. Boston: Little, Brown.
- Vaillant, G. E. (2012). *Triumphs of Experience: The Men of the Harvard Grant Study*. Belknap Press.

- Wang, H. X., Jin, Y., Hendrie, H. C., Liang, C., Yang, L., Cheng, Y. ve Unverzagt, F. W. (2013). Late life leisure activities and risk of cognitive decline. *Journal of Geriatric Psychiatry and Neurology*, 26(4): 222-230.
- Wang, M. ve Shi, J. (2019). Psychological research on retirement. *Annual Review of Psychology*, 70, 433–456.
- Wethington, E. (2000). Expecting stress: Americans and the “midlife crisis.” *Motivation and Emotion*, 24(2): 85–103.
- Willis, S. L. ve Schaie, K. W. (2006). Cognitive training and plasticity: Theoretical perspective and methodological consequences. *Restorative Neurology and Neuroscience* 27(5):375-89.
- Wilson, R. S., Mendes De Leon, C. F., Barnes, L. L., Schneider, J. A., Bienias, J. L., Evans, D. A. ve Bennett, D. A. (2002). Participation in cognitively stimulating activities and risk of incident Alzheimer disease. *Jama*, 287(6): 742-748.
- World Health Organization. (2021). *World report on ageing and health*. Geneva, Switzerland: World Health Organization.
- Wrosch, C., Bauer, I. ve Scheier, M. F. (2005). Regret and quality of life across the adult life span: The influence of disengagement and available future goals. *Psychology and Aging*, 20(4): 657-670.
- Wrosch, C. ve Sabiston, C. M. Ribaric, P. (2013). Goal adjustment, physical and sedentary activity, and well-being and health among breast cancer survivors. *Psycho-oncology*, 22(3): 581-589.
- Wyatt-Brown, A. M. ve Rossen. L., (1993). *Ageing and Gender in Literature: Studies in Creativity*. University of Virginia Press.
- Yang, Y. C., Boen, C., Gerken, K., Li, T., Schorpp, K. ve Harris, K. M. (2016). Social relationships and physiological determinants of longevity across the human life span. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 113(3): 578–583.
- Zebrowitz, L. A., Hall, J. A., Murphy, N. A. ve Rhodes, G. (2002). Looking smart and looking good: Facial cues to intelligence and their origins. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(2): 238-249.

Zimmer, Z. ve Kwong, J. (2003). Family Size and Support of Older Adults in Urban and Rural China: Current Effects and Future Implications. *Demography*, 40(1): 23-44